İSTANBUL BİLGİ ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

KÜLTÜR YÖNETİMİ

YÜKSEK LİSANS PROGRAMI

YEREL KÜLTÜR POLİTİKALARINDA KADIN İMGESİ: BURSA BÜYÜKŞEHİR BELEDİYESİ ÖRNEĞİ

DERYA ACUNER

Tez Danışmanı

Yrd. Doç. Dr. Deniz Ünsal

İstanbul, Eylül 2015

Yerel Kültür Politikalarında Kadın İmgesi: Bursa Büyükşehir Belediyesi Örneği

Woman Image in Local Cultural Policies: Case of Bursa Metropolitan Municipality

Derya Acuner

111677017

Yrd. Doç. Dr. Deniz Ünsal .....

Doç. Dr. Asu Aksoy .....

Yrd. Doç. Dr. Itır Erhart .....

Tezin Onaylandığı Tarih: 18.09.2015

Toplam Sayfa Sayısı: 165

Anahtar Kelimeler:

1)Kadın

2)Yurttaşlık

3) Yerel Yönetimler

4) Kültür Politikaları

5) Bursa Büyükşehir Belediyesi

Keywords:

1) Woman

2) Citizenship

3) Local Governments

4) Cultural Policies

5) Bursa Metropolitan Municipality

ÖZET

Kadının konumu ve yurttaşlığı Osmanlı'nın son döneminden itibaren Türkiye'nin en tartışmalı başlıklarından biri olagelmiş, iktidardaki görüşün etkisi altında yeni biçimlerde yorumlanmış ve araç olarak kullanılmıştır. Egemen sınıfın siyasal arenada temsil edilen bu görüşlerinin başlıca ortak noktası ise ideal kadını anne olarak konumlandırmak, başka bir deyişle milletin biyolojik yeniden üretiminden sorumlu tutmak olmuştur. Yerel yönetimler ise 60'lı yıllardan itibaren ülke gündemindeki önemli tartışmalardan bir başkasının konusudur. Bu tartışmalar, AB ile entegrasyonun sağlanması çabaları ve dışa açılmacı neoliberal ekonomi politikalarıyla yeni bir boyuta taşınmış, diğer yandan da yükselmekte olan toplumsal hareketlerin demokratikleşme yolundaki ısrarıyla ilgili tartışmaların çerçevesi genişlemiştir. Bir diğer tartışmalı başlık ise kültür politikaları olmuş, bu alandaki tartışmalar ve gelişmeler de yerel yönetimlerin güçlendirilmesi tartışmalarıyla benzer bir süreç izlemiştir. AKP iktidarı dönemi bu üç konuyla ilgili önemli zihniyet değişikliklerinin yaşandığı bir sürece sahne olmuştur.

Bu çalışma da, siyasi görüşlerin ideal kadın kimliğini nasıl tahayyül ettiğini, bu oluşturulan imgenin kültür politikaları aracılığıyla yerelde nasıl iktidarı ele geçirmek veya pekiştirmek amacıyla işlevsellendirdiğini analiz etmeyi amaçlamaktadır. Bu amaç doğrultusunda öncelikle kadın yurttaşlığını ele alan literatürdeki tartışmalar üzerinde durulacak, ardından Türkiye siyasi tarihinde merkezi iktidarların kadın yurttaşlığını nasıl ele aldığı kültür politikaları merceğinden ele alınacaktır. Çalışmanın bir sonraki kısmında Türkiye'deki yerel yönetim geleneğinin nasıl bir gelişim süreci izlediği ve bu süreçte gelinen son durumda kadın ve kültür konularına nasıl yaklaştığı incelenecektir. Tüm bu tartışma ve incelemeler, çalışmanın bir sonraki bölümünde Bursa Büyükşehir Belediyesi örneği üzerinden somutlaştırılacaktır. Son olarak da çalışmanın tamamını ve ortaya serilen durumu özetleyen ve sorgulayan bir sonuç bölümüyle bu alanda gelecekte

yapılacak çalışmalara katkı sağlayabilecek birtakım sorular ortaya atılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Kadın, Yurttaşlık, Yerel Yönetimler, Kültür Politikaları, Bursa Büyükşehir Belediyesi

ABSTRACT

The status and citizenship of women have been one of the controversial issues in Turkey since late Ottoman period, and have been interpreted and instrumentalized under the impact of the views of ruling parties. The common characteristic of these views, which are the political representations of ruling class, has been to define the ideal woman as the mother –in other words, to consider women having the responsibility for the biological reproduction of the nation. Local governments became the subject of another considerable debate after 1960's. On the one hand, this debate has reached to another level with the efforts on integrating into EU and rise of the neoliberal economic policies. On the other hand, the democratization demands of the social movements have broadened the scope of this debate. Another controversial topic on the agenda has been the cultural policies, and the debate on this topic has gone through a similar process with the debate on local governments. The period of AKP rule has witnessed marked mind-shifts on these three issues.

This dissertation aims to analize how political ideologies imagine the woman, and how they use that image of the woman with the help of cultural policies to become the ruler or reinforce their power. Dissertation starts with a literature review on women and citizenship. The following chapter focuses on how ruling parties have interpreted women's citizenship since the late Ottoman period. Then, the historical development of local governments in Turkey and their current approach to women and culture issues are discussed. The next chapter exemplifies all previous arguments and statements of the dissertation with findings of the field research took place in Bursa. Finally a brief summary of the whole text is given and some further questions are asked as the conclusion.

Keywords: Woman, Citizenship, Local Governments, Cultural Policies, Bursa Metropolitan Municipality

İÇİNDEKİLER

ÖZET ..... **İ**

ABSTRACT ..... **İİİ**

İÇİNDEKİLER ..... **V**

GÖRSEL MALZEME DİZİNİ ..... **Vİİ**

TABLO DİZİNİ ..... **X**

KISALTMALAR ..... **Xİ**

1. GİRİŞ: TEZE KONU OLAN ARAŞTIRMANIN AMACI, ÇIKIŞ NOKTASI VE KAPSAMI **1**

2. KAVRAMSAL ÇERÇEVE: TARTIŞMALI BİR KONSEPT OLARAK KADIN YURTTAŞLIĞI **5**

2.1. KADINLAR NASIL YURTTAŞ DEĞİL DE ANNE OLDU? 5

2.2. YURTTAŞLIKLA İLGİLİ YENİ ARAYIŞLAR 15

2.2.1. Yeni Arayışlar Döneminde Yurttaşlığın Kültür Politikalarıyla İlişkisi *19*

3. TÜRKİYE'DE KADIN YURTTAŞLIĞI: TÜRKİYE SİYASETİNDE KADINI VE KÜLTÜRÜ ARAÇSALLAŞTIRMA GELENEĞİ **23**

3.1. OSMANLI'NIN SON DÖNEMLERİ 24

3.2. ERKEN CUMHURİYET DÖNEMİ 30

3.3. 1980'DEN GÜNÜMÜZE 40

4. TÜRKİYE'DE DÖNÜŞMEKTE OLAN YEREL YÖNETİMLERİN KADIN VE KÜLTÜR ALGISI **54**

4.1. TÜRKİYE'DE YEREL YÖNETİM GELENEĞİ VE GELİŞİM SÜRECİ 54

4.1.1. 19'uncu Yüzyıldan İtibaren Yerel Yönetim Geleneğinin Gelişimine Kısa Bir Bakış *56*
4.1.2. 1980 Sonrası: Yeni Yaklaşımlar ve Türkiye'de Yerel Yönetimlerin Yeniden Yapılandırılması *63*
4.2. TÜRKİYE'DE YÜKSELEN BELEDİYECİLİĞİN YENİ GÖZDELERİ: "KADIN" VE "KÜLTÜR" 71
4.2.1. Belediyelerin "Kadın" Algısı *73*
4.2.2. Belediyelerin "Kültür" Algısı *81*
5. YEREL KÜLTÜR POLİTİKALARI VE KADIN: BURSA BÜYÜKŞEHİR BELEDİYESİ ÖRNEĞİ 86
5.1. BURSA: KISA TARİHÇESİ, EKONOMİK YAPISI VE NÜFUSU 86
5.2. BURSA YEREL YÖNETİMİNİN KISA TARİHÇESİ 89
5.3. BURSA BÜYÜKŞEHİR BELEDİYESİ'NİN SOSYAL POLİTİKALARINDA "KADIN" VE "KÜLTÜR" VURGUSU: 2010 VE SONRASI 90
5.3.1. Bursa Büyükşehir Belediyesi'nin 2010-2014 Stratejik Planı'nın Kültür Vizyonu ve Kadına Yaklaşımı *95*
5.3.2. 2010 Sonrası Dönemde Bursa Büyükşehir Belediyesi'nin Kültür Alanındaki ve Kadının Kültüre Katılımı Doğrultusundaki İcraatı *106*
5.3.3. Pratikteki Durum: Saha Araştırmasının Bulguları *115*
6. SON BİR DEĞERLENDİRME VE BAZI SORULAR 128

EKLER 138
EK 1 : 2010-2014 YILLARI ARASINDA BURSA BÜYÜKŞEHİR BELEDİYESİ'NİN ÖRGÜT ŞEMALARI 138
KAYNAKÇA 142

GÖRSEL MALZEME DİZİNİ

Görsel 2.1. "Bir Fransız anne oğluna *İnsan ve Vatandaşlık Hakları Bildirgesi*'ni okuyor."....…….....9

Görsel 2.2. 2008 yılında TSK tarafından hazırlanan Anneler Günü afişlerinden. …….....……11

Görsel 3.1. TSK'nın 2009 yılında Anneler Günü için hazırladığı afiş serisinden: "Ne mutlu bir Atatürk yetiştiren Türk kadınına..."….....34

Görsel 3.2. "Yeni Kalem" adlı derginin 5 Nisan 1928 tarihinde çıkan sayısının kapağı. .....…36

Görsel 3.3. Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı ile Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı işbirliğinde gerçekleştirilen "Enerji Hanım" projesinin görsel materyallerinden bir örnek. ….....….49

Görsel 4.1. AKP'li Ankara Büyükşehir Belediyesi ve AKP'li Mamak Belediyesi tarafından Mamak'ta hizmete sunulacak ve aralarında Prof. Dr. Necmettin Erbakan Kongre Merkezi de bulunan 10 tesisin toplu açılışından bir kare… …….....70

Görsel 4.2. *Türk Kadını* isimli gazetenin belediye hizmetleri üzerine kadınların yorumlarını sunan ve "Belediye Başkanlığına Aday Olacaklara Uyarı: Kadına Yönelik Hizmet Oy Demektir!" başlığıyla verilen 1 Ağustos 1988 tarihli haberi. ….....74

Görsel 4.3. AKP'li Gaziantep Şahinbey Belediyesi'nin "Evlilik Okulu Projesi" için hazırladığı görsel. ….....75

Görsel 4.4. İzmir Konak Belediyesi Kadın Müzesi'nin "Öncü Kadınlar" bölümünden bir kare. ….....76

Görsel 4.5. AKP'li Küçükçekmece Belediyesi'nin Geleneksel Sanatlar Akademisi'nin websitesinin ekran görüntüsü. …….....82

Görsel 4.6. DBP'li Diyarbakır Büyükşehir Belediyesi'nin kültür-sanat etkinliklerinin duyurulduğu sayfasından bir ekran görüntüsü. ….....…...83

Görsel 5.1. 2010-2014 Stratejik Planı'ndaki "Misyon, Vizyon ve İlkeler" sayfası. ….....…...99

Görsel 5.2. 2014 yerel seçimleri öncesinde tekrar AKP'den aday olan Bursa Büyükşehir Belediyesi Başkanı Recep Altepe için hazırlanan görsellerden birisi. ….....…103

Görsel 5.3. Eşitlik Birimi'nin ofisinden bir kare. ….....…107

Görsel 5.4. 2014 yılının sonunda faaliyete başlayan Bursa Göç Müzesi'nden bir kare: "Gücünü köklerinden alan ulu bir çınardır Bursa". …….....110

Görsel 5.5. Bursa Büyükşehir Belediyesi tarafından hazırlanarak kentin farklı noktalarına asılan ve Cumalıkızık'ın UNESCO Dünya Mirası Listesi'ne girişini duyuran, Büyükşehir Belediyesi Başkanı Recep Altepe'nin "hayırlı olsun" mesajını içeren afiş. ….....110

Görsel 5.6. BUMEP için hazırlanan broşürün kapağı. ….....112

Görsel 5.7. Bursa'nın 2014 yılında hazırlanan yeni logosu. ….....…113

Görsel 5.8. "Elimde Sazım Bursa'da Gözüm" tanıtım videosundan bir sahne. ….....114

Görsel 5.9. Hanımlar Lokali Kütüphanesi'ndeki süreli yayınlar rafından bir kare. ….....116

Görsel 5.10. Bursa Kent Müzesi'nde Ekim 2013'te açılan "Bosna'dan Bursa'ya Çengiç Beyleri" isimli geçici sergiden bir kare: "Eşref Hanım - 'iyi eş iyi anne'". ….....118

Görsel 5.11. 1938 yılında faaliyete başlayan Merinos Tekstil Fabrikası'nın binasının Bursa Büyükşehir Belediyesi'ne devredilmesinin ardından burada 2011 yılında açılan Merinos Tekstil Sanayi Müzesi'nden bir kare. ….....120

Görsel 5.12. Hanımlar Lokali'nde 2013'te Tasavvuf Vakfı'yla ortaklaşa gerçekleştirilen etkinlikten bir kare. ….....…124

Görsel 5.13. Eşitlik Birimi tarafından 23 Ocak 2014'te birim temsilcileriyle gerçekleştirilen ve belediyenin sunduğu kentsel hizmetlerin eğitim, sağlık, istihdam, şiddet ve katılım ana başlıklarına değerlendirilmesi amacıyla gerçekleştirilen atölye çalışmasından bir kare. ….....126

Görsel 5.14. Bursa Kent Konseyi Kadın Meclisi'nin Seçimli Genel Kurulu'ndan bir kare. ….....…127

TABLO DİZİNİ

Tablo 5.1. Güncel durumda Bursa Büyükşehir Belediyesi'nin örgüt yapısını gösteren organizasyon şeması. ….....94

Tablo 5.2. 2009-2014 yılları arasında fonksiyonel sınıflandırmaya göre bütçe ödenekleri ve 2009-2013 yılları arasında fonksiyonel sınıflandırmaya göre gerçekleşen bütçeler. ….....108

KISALTMALAR

AB – Avrupa Birliği

AKP – Adalet ve Kalkınma Partisi

ANAP – Anavatan Partisi

BDP – Barış ve Demokrasi Partisi

BM – Birleşmiş Milletler

BUMEP – Bursa Mobil Eğitim Projesi

BUSMEK – Bursa Büyükşehir Belediyesi Sanat ve Meslek Eğitim Kursları

CEDAW – Kadınlara Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Önlenmesi Sözleşmesi

CEMR – Avrupa Belediyeler ve Bölgeler Konseyi

CHF – Cumhuriyet Halk Fırkası

CHP – Cumhuriyet Halk Partisi

DBP – Demokratik Bölgeler Partisi

DP – Demokrat Parti

DSP – Demokratik Sol Parti

DYP – Doğru Yol Partisi

HDK – Halkların Demokratik Kongresi

HDP – Halkları Demokratik Partisi

KA.DER – Kadın Adayları Destekleme Derneği

KSSGM – Kadının Statüsü ve Sorunları Genel Müdürlüğü

TBMM – Türkiye Büyük Millet Meclisi

TSK – Türk Silahlı Kuvvetleri

TÜBİTAK – Türkiye Bilimsel ve Teknolojik Araştırma Kurumu

TÜİK – Türkiye İstatistik Kurumu

UNDP - Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı

UNFPA – Birleşmiş Milletler Nüfus Fonu

1. GİRİŞ: TEZE KONU OLAN ARAŞTIRMANIN AMACI, ÇIKIŞ NOKTASI VE KAPSAMI

Bu tezin amacı, en genel anlamda, günümüz Türkiye'sinde yerel kültür politikaları oluşturulurken "kadın" ve "toplumsal cinsiyet"in hangi bağlamda ele alındığını, Bursa Büyükşehir Belediyesi örneği üzerinden analiz etmeye çalışmaktır. Gerek yerel yönetimlerin gerekse kadın yurttaşlığının giderek daha çok tartışmaya konu olması; bununla beraber, söz konusu tartışmalar kapsamında ileri sürülen argümanların Türkiye'nin siyasi, toplumsal ve ekonomik gündemiyle yakından bağlantılı olması, böyle bir çalışmanın yapılması kararının verilmesinde etkili olmuştur. Ayrıca, sıklıkla gündeme gelen bu iki başlığı –yerel yönetimleri ve kadın yurttaşlığını- bir arada ele alan çalışmaların sayısal azlığı, bu araştırmaya başlanmasında rol oynayan motivasyon kaynaklarından bir diğeridir.

Örnek olarak Bursa Büyükşehir Belediyesi'nin seçilmesinin birkaç nedeni vardır. Öncelikle, Bursa ekonomisi ve nüfusuyla büyük bir şehirdir ve bununla da alakalı olduğu iddia edilebilecek şekilde çok sayıda proje üreten ve faaliyet gerçekleştiren bir yerel yönetime sahiptir. Belediyenin kültür alanında yoğun yatırımlarının olması ve kültür-sanat alanında gerçekleştirilen faaliyetlerin zengin bir yelpazeye sahip olması yine Bursa önemli bir seçim kriteri olmuştur. Başta tiyatro, müze ve kütüphane açısından gözlem yapmak için kentin kendisi ve büyükşehir belediyesi zengin bir alan sunmaktadır. Benzer şekilde, Bursa, kültürel miras anlamında zengin bir kent olup bu mirasın ne şekilde ele alındığı tezin iddiaları açısından önemli bir ipucu görevi görmektedir. Bunun yanında, Bursa'nın Kadın Dostu Kentler Programı'nın ortak illerinden birisi olması, ve büyükşehir belediyesinin bu programın beklentileri uyarınca attığı adımlar da burayı, söz konusu araştırma için daha elverişli hale getirmiştir. Tüm bu özelliklerinin yanı sıra Bursa görece daha küçük oluşuyla, İstanbul'dan farklı olarak gözlemlenmesi, ölçülmesi ve değerlendirilmesi daha kolay bir örnek teşkil etmektedir. Son olarak İstanbul'a yakınlığı,

ulaşımın kolaylığı gibi bazı pratik sebepler de örnek olay olarak Bursa Büyükşehir Belediyesi'nin belirlenmesine etki etmiştir.

Tezin çıkış noktasını oluşturan araştırma sorusu, bahsi geçen iki kavramı yerel kültür politikaları merceği altında bir araya getirmeyi hedefleyecek şekilde oluşturulmaya çalışılmıştır. Araştırmanın başlangıç dönemlerinde sahada gerçekleştirilen ilk gözlemlerle de şekillenerek son haline ulaşan temel soru, yerel yönetimlerin, kültür politikalarını oluştururken, bu politikaların muhatabı olan "kadını/kadınları" nasıl tanımladığıdır.

Araştırma sorusuna cevap aranırken çizilen kavramsal çerçevenin kapsamı, kadın yurttaşlığı konusunda gerçekleştirilen literatür taramasından hareketle belirlenmiştir. İlgili teorik tartışmaların pratikteki yansımaları, Osmanlı'nın son döneminden başlanarak Cumhuriyet'in ilk yıllarına ve 1980 darbesi sonrası döneme odaklanılacak şekilde, Türkiye'nin tarihsel süreci kapsamında, ikincil kaynak taramalarından edinilen bilgilerin derlenmesi yoluyla ele alınmıştır. Tezin saha araştırması kısmı, çalışmaya konu olan Bursa'da gerçekleştirilmiştir. Araştırmanın bu kısmında Bursa Büyükşehir Belediyesi'nin kültür, sanat, eğitim ve turizm alanındaki faaliyetlerini yürüten birimlerinin farklı düzeylerdeki çalışanlarıyla derinlemesine mülakatlar gerçekleştirilmiş; belediyenin kültür-sanat faaliyetleri/mekanları ve bu faaliyetlerin katılımcıları/mekanların kullanıcıları gözlemlenmiş; belediyenin ilgili hizmetlerinin yararlanıcısı olan kadınlarla yüz yüze görüşmeler yapılmış; belediye organlarının toplantılarında ve belediye içi eğitim çalışmalarında katılımcı gözlemci olarak yer alınmıştır. Bunların yanı sıra Bursa Büyükşehir Belediyesi'ne ait basılı materyaller incelenmiş; siyasi partilerin Bursa'daki kadın örgütlerinin temsilcileriyle görüşmeler gerçekleştirilmiş; Bursa'da kadın alanında faaliyet gösteren sivil toplum kuruluşlarından temsilcilerle bilgi alışverişi yapılmıştır.

Yukarıda aktarılan yöntemlerle gerçekleştirilen araştırmanın sonucunda elde edilen veriler ve bulgular, genelden özele doğru daralan bir

yapı içinde kurgulanan tezin içeriğini oluşturmaktadır. Bu kurgu doğrultusunda altı bölüm halinde tasarlanan tez; araştırmanın amacını, çıkış noktasını, kapsamını, yöntemini ve yol haritasını açıklayan giriş bölümüyle başlamaktadır. Araştırmanın kavramsal çerçevesinin verildiği ikinci bölüm, özellikle kadın ve toplumsal cinsiyet eksenine odaklanarak, yurttaşlık üzerine sürmekte olan teorik tartışmaları ele almakta ve ilerleyen bölümlerde pratikteki yansımalarıyla detaylandırılacak argümanların omurgasını oluşturmaktadır. Tezin üçüncü bölümü, tarihsel süreç içinde Türkiye'deki merkezi iktidarın ideal kadın kimliğini nasıl kurguladığını ve bu kurguyu nasıl araçsallaştırdığını merkezine alarak, bir önceki bölümde kavramsal düzeyde ele alınan tartışmaların, Türkiye deneyiminde uygulama boyutunda nasıl somutlaştığını irdelemektedir. Bu iki bölümde de kültür politikalarının, kadın kimliğinin inşasında nasıl bir rol oynadığı üzerinde de durulmaktadır. Çalışmanın dördüncü bölümü, Türkiye'de yerel yönetimlerin dönüşüm sürecine dair kısaca bilgi vermekte ve önceki iki bölümde yer verilen analizler ışığında, yerel yönetimlerin yeni yapılanmasında öncelikli hale gelen, birbiriyle etkileşim içinde olan kadın ve kültür konularının nasıl konumlandırıldığına değinmektedir. Saha araştırmasının bulgularını aktaran beşinci bölüm, Bursa Büyükşehir Belediyesi örneği üzerinden, tezin önceki bölümlerinde vurgulanan noktalara somut kanıtlar sunmaktadır. Tezin son ve altıncı bölümü ise, kavramsal tartışmalardan yola çıkılarak somut örneklere ulaşılan çalışmanın tamamına dair genel bir değerlendirme sunmakta; bir yandan da, ortaya bazı sorular atarak, gelecekte, bu alanda yapılması muhtemel araştırmalar için bir kapı aralayabilmeyi hedeflemektedir.

Tez için yürütülen araştırma sürecinde aşılması gereken birtakım kısıtların başında, saha araştırmasının yaşadığımdan başka bir şehirde gerçekleştirilmesi gelmiştir. Bu sebeple hem zaman ve maliyet kıstı ortaya çıkmış hem de günlük hayatı konusunda tecrübeli olmadığım bir yeri anlamlandırabilmek, başlangıç sürecinde karşı karşıya kalınan bir zorluk olmuştur. Ayrıca belediyenin kurumsal kültürü ve çalışma biçiminden dolayı verilere ulaşmak her durumda mümkün olmadığı gibi, bu alanda bir

dokümantasyon eksiği olduğu gerçeğiyle karşılaşılmıştır. Bunların haricinde, belediye çalışanlarından bazılarının bilgi paylaşımı konusunda açık davranmalarını engelleyen temkinli yaklaşımlarının yanı sıra "toplumsal cinsiyet" ve "kadın" konusundaki genel bilgi düzeyinin düşüklüğü karşılaşılan engellerden ikisi olarak değerlendirilebilir. Hem şehrin sakini olmamak hem de yine belediyenin kurum kültürü, ilk aşamada ilişkilerin kurulması ve görüşmelerin yapılacağı kişilere ulaşılması konusunda büyük çaba sarf etmeyi gerektirmiştir. Buna rağmen, saha araştırması süresince kurulan ilişkiler, bağlantı kurma anlamında, sürecin ilerleyen bölümlerinde önemli ölçüde kolaylık sağlamıştır.

Son olarak, çalışmanın tamamına dair bir hatırlatma yapmak faydalı olacaktır: Hem araştırma yapılırken hem de metin kaleme alınırken, savunulan başlıca argüman, toplumun geneli tarafından, anneliğin kadınlar için "ideal", "en doğal" ve "en öncelikli" rol olarak kabul edilmesidir. Nitekim, hem literatür taraması hem saha araştırması, bu argümanın toplumun genelini ve dolayısıyla farklı düzeylerdeki örgütlenmeleri de kapsayan yaygın bir görüş olduğunu ortaya çıkarmıştır: Yerel kültür politikalarının muhatabı olan kadınlar, hem kendileri hem de politikaları üretenler tarafından öncelikle "anne" olarak tanımlanmaktadır. Başka bir deyişle, ideal kadın kimliğinin inşasında harç olarak –kutsallaştırılan ve doğallaştırılan- "annelik rolü" kullanılmakta; daha da önemlisi, politikaları üretenler tarafından olduğu kadar kadınların kendileri tarafından da içselleştirilmiş olan bu durum kolay kolay sorgulanmamaktadır.

2. KAVRAMSAL ÇERÇEVE: TARTIŞMALI BİR KONSEPT OLARAK KADIN YURTTAŞLIĞI

Bu bölümde, ilk önce yurttaşlık kavramının –ve kapsamının-, kadınlar açsından tarihsel süreç içinde geçirdiği değişiklikler izlenmeye ve annelik rolüyle nasıl ilişkilendirildiği analiz edilmeye çalışılacaktır. Ardından özellikle 1980'lerden sonra yurttaşlık kavramının hangi açılardan baskı altında olduğu ve geniş bir yelpazedeki ilgili yeni arayışların bir kısmı üzerinde durulacak, son olarak yurttaşlıkla ilgili yeni arayışların kültür politikalarıyla ilişkisi ele alınacaktır.

Yurttaşlık tartışmalarına farklı açılardan bakmaya başlamadan önce, bir hatırlatma yapmak faydalı olacaktır:

> [Gerçekten de] vatandaşlık (birçok öteki kavram gibi), anlaşılması zor bir kavramdır. Farklı toplumlarda farklı şekillerde kurulmuştur ve aynı devlet ve toplum içinde tarihsel değişimlere uğramıştır. Vatandaşlık, sağ ve soldan rakip ideolojilere konu olmuş ve kapsayıcı ve dışlayıcı düzenleyici bir ilke, siyasi bir mobilizasyon aracı [...] olarak kullanılmıştır. Ayrıca evrensel terminolojisinin aksine her ülkede farklı nüfus katmanlarına farklı uygulanmaktadır (Yuval-Davis 133).

2.1. Kadınlar Nasıl Yurttaş Değil de Anne Oldu?

Literatürdeki tartışmalara bakmaya, yurttaşlığın tarihsel gelişim sürecinin farklı noktalarında kadınların konumlarının ne olduğuna değinerek başlanabilir.

Anne Phillips, David Held'in *Models of Democracy* çalışmasından yola çıkarak, demokratik geleneğin, 17'nci yüzyıl Avrupası'nda liberalizmin doğuşundan önceki "son büyük döneminin", yani Yunan kent devletlerinin klasik demokrasisinin "çok uzak bir geçmişte yer aldığını" belirtir (1995, 37). "Bize yeterince olağanüstü gelen" Atina'nın yurttaş katılımına dair ideallerinin "üç yüzyıl öncekiler tarafından ise tümüyle takdire layık görüldüğünü" belirtirken önemli bir noktanın da altını çizer: Atina'nın bu demokratik katılım ideali, "kölelerin, kadınların ve yabancıların dışlanmasıyla hükümsüz kılınmaktadır" (Phillips 1995, 38).

Phillips'in izlediği kronoloji takip edilerek, aradaki 2000 yıl atlanıp Avrupa'da klasik liberalizme bakılmaya başlandığında, belirlenmiş yeni bir çerçeve içinde "birey" ve meselenin özellikle vurgu yapılan mülkiyet boyutuyla karşılaşılmaktadır. "[Rızası] 17'nci ve 18'nci yüzyıl kuramcıları için önemli olan 'bireyler' mülkiyet sahibi adamlardı ve hükümet onların çıkarlarına hizmet etmek için yaratılmıştı"; bu yaklaşım kapsamında, "en kesin şekilde erkeklerin altında sınıflanan kadınlar" gibi çocuklar, deliler ve hizmetçiler de -kendilerine ait çıkarları olan- bireyler olarak kabul edilmemektedir (Phillips 1995, 39). 19'uncu yüzyıldan itibaren, mülkiyet vurgusunun "aşınmaya başlamasıyla" oy hakkının –basitçe düşünülecek olursa yurttaşlık statüsünün-, çoğu erkeği kapsayacak şekilde genişletilmesine rağmen, kadınların durumunda bir değişiklik yaşanmayışını Phillips şöyle anlatır:

> İşçilerin işverenleri tarafından "temsil edildikleri" düşüncesi, sanayi devrimi sırasında anlamsızlaşmıştı ama kadınların erkekler tarafından temsil edildikleri düşüncesi güçlü yerini koruyordu. Oy hakkının genişletilmesine karşı olanların tekrar tekrar ileri sürdükleri gibi, kadınların kendilerine ait bir söz hakkına ihtiyaçları yoktu, çünkü onların çıkarlarını koruyacak babaları ve kocaları vardı, kadınları ayrı düşünmek anlamsızdı (1995, 39).

Bryan Turner, -17'nci yüzyıla ait metinlerde "yurttaş" kelimesine rastlandığını belirtmekle beraber- Batı'daki modern yurttaşlığı, yeni bir işbölümü anlayışı getiren sanayileşmenin yanı sıra Amerikan ve Fransız devrimlerinin eşitlik ve bireycilik nosyonlarının bir ürünü olarak ele alır (2000, 32). Benzer şekilde, Feryal Saygılıgil de "ilki herkesin yasalar karşısında eşit olmasını ve oy hakkını talep ettiğinden", "ikincisi ise evrensellik adına özgürlük, eşitlik ve kardeşliği savunduğundan" Amerikan Devrimi ile Fransız Devrimi'nin "siyasal modernitenin yurttaşlık temsiliyeti açısından çok önemli" olduğunu belirtir (2014, 266). Söz konusu devrimlerle "insanlık" için büyük kazanımların elde edildiği genel olarak kabul görse de, bu varsayımın kadınları tamamen dışarıda bırakan bir bakış açısının ürünü olduğu açıktır. Özellikle de "birey statüsü konusunda en az iddiaya sahip olan" evli kadınlar söz konusu olduğunda (Phillips 1995, 40)... Ursula Vogel'in görüşüne göre kadınlar basit bir şekilde yurttaşlık haklarını geç almış değillerdir, onlar yurttaşlık kurgusundan dışlanmışlardır;

"vatandaşlık statüsü bireylere değil de, ailenin üyeleri ve temsilcileri olarak erkeklere" verilmiştir (aktaran Yuval-Davis 152). Benzer şekilde, kazanımların, devrimleri erkeklerle beraber gerçekleştiren evli kadınlar için geçerli olmadığını savunan Marilyn Yalom, Amerika'da da Fransa'da "evli kadınların hayatlarını alt üst eden devrimden kazançlı çıkmadığını, kocaları 'vatandaş' konumuna geçerken onların 'filancanın karısı' olarak kaldığını" söyler (2002, 172). Üstelik kadınlar, sadece devrimler sonucunda kazanılan eşitlik ve haklardan mahrum bırakılmakla kalmamıştır; bu haksız duruma tepkisini yüksek sesle dile getiren bazı kadınlar idama kadar varan sert yöntemlerle cezalandırılmıştır.

Benzer durumlar sonraki dönemlerde ve başka coğrafyalarda da yaşanmıştır. Özellikle sömürgeleştirilmiş milletlerin bağımsızlık mücadelesinde kadınlar önemli roller üstlenmiş, buna rağmen "başarıya ulaşıldıktan" sonra kendilerini yeniden ataerkinin baskısı altında ve cinsiyetçi işbölümünün kendilerine biçtiği görevleri gerçekleştirecekleri yer olan evde bulmuşlardır; Cezayir, İran ve Filistin vakaları bu durumun örnekleri olarak yaygın şekilde analiz edilmektedir (Mogahadam 1994, 4-7; Nagel 2000, 82-3).

Peki, devrimleri erkeklerle beraber gerçekleştirmiş kadınlar neden hedeflenenler elde edildikten sonra yeniden erkekten daha alt bir konuma itilmiştir? Bu sorunun cevabı, yurttaşlık kavramına getirilen en önemli feminist eleştirilerden birinde, Carole Pateman'ın toplumsal sözleşme kuramcılarının metinlerini inceleyerek geliştirdiği "bu kuramcıların hikayenin yalnızca yarısını anlattıkları" iddiasında aranabilir (Yuval-Davis 151). Pateman, Fransız Devrimi'nin sloganının öğelerinden biri olan "kardeşlik" kavramına toplumsal cinsiyet odaklı yeni bir yorum getirmiştir (1988). Yurttaşlığı kadın bakış açısıyla ele alan literatürde izine çokça rastlanan bu yorumu, Nira Yuval-Davis aşağıdaki gibi açıklar:

> Pateman'a göre "kardeşlik" [...] toplumdaki hegemonik iktidar ilişkilerinin babanın (ya da bir baba figürü olarak kralın) öteki erkekleri ve kadınları yönettiği bir ataerkillikten, erkeklerin özel ev alanında kadınlarını yönetme hakkını elde ettiği ama kamusal, siyasi alanda birbirleri arasında toplumsal eşitlik düzeni konusundaki sözleşmeyi kabul ettikleri bir kardeşliğe

> dönüşmesi hakkındadır. [...] Öyleyse devlet vatandaşlığı kavramının doğuşunun temelinde yatan toplumsal felsefe, evrensel olmaktan uzaktır ve "erkek hakları" açısından kurulmuştur (151-2).

Phillips de, Pateman'ın aynı iddiasını aktarırken, bu teze göre evlenme hakkının artık babalarının hakimiyetini deviren erkekler için, babaları tarafından bağışlanan bir lütuf olmaktan çıkmakta ve giderek resmileşmekte olduğunu; babanın devreden çıkmasıyla bu sözleşmenin artık kadın ve erkek arasında gerçekleştiğini dile getirir. Ne var ki bu sözleşme, yeni durumda "kadınların korunma karşılığında itaatlerini sundukları tamamen tekyanlı bir sözleşmedir" (1995, 51). Aradan iki buçuk yüzyıl geçmesine -ve (dünyanın her yerinde olmasa da büyük çoğunluğunda) oy kullanma ve politik lider olma haklarını kazanmalarına- rağmen kadınların politik statüleri, evlilik sözleşmesinin, birey statülerini yadsıyan özelliğinden ötürü "şüpheli ve muğlak" kalmaya devam etmiştir (Pateman 1988; Phillips 1995, 51). Daha uç bir örnek için bazı Müslüman ülkelerdeki durum ele alınacak olursa, buralarda kadınların, yurttaşlık için yeterli özellikleri taşımadığı gibi bakıma ve kontrole ihtiyaçları oldukları da düşünülmektedir. Bu bakış açısıyla kadınlar "çocuklaştırılmaktadır"; evlenmeden önce babalarının/erkek kardeşlerinin iznine tabi olan kadınlar, evlendikten sonra ülkeden ülkeye değişiklik gösteren konularda kocalarından izin almak durumunda kalmaktadır (Joseph 2000, 17).

Kadınların, devrimden sonra yeniden evlere gönderilerek kamusal/siyasal olandan dışlanmasının olası bir diğer sebebi de Linda Kerber'in "cumhuriyetçi annelik" kavramında aranabilir. Devrimlerle gelen yeni değerlerin, çocuklar üzerinden geleceğe dönük yaygınlaştırılması görevinin birileri tarafından yerine getirilmesi gerekmektedir ve çocukları "cumhuriyetçi erdemlerle" donatmak işi kadınlara uygun görülmüştür (1976). Kadınlara yüklenen bu "yurttaşları yetiştirme ve eğitme" görevini Yalom, "kadınlar ile devlet arasında yeni bir ilişki kurma girişimi" olarak okur (2002, 173). Bu durumun, aynı zamanda, kadınları evle ve özel olanla sınırlandıran işbölümünün resmi hale getirilmesi anlamını taşıdığı da iddia edilebilir. Saygılıgil, kadın yurttaşların nasıl anne yurttaşlara dönüştüğünü anlattığı makalesinde ironi yaparak "Eğer erkekler, kadınların politik ve

sivil haklardan yararlanmasını reddetmişlerse tabii ki bunun haklı nedenleri mevcuttur; kadınların yaşamlarını adayacakları çok daha önemli bir görevi vardır: Çocukların eğitimi" der (2014, 266). Ancak bu iyi nesiller yetiştirme görevinin ve kutsallaştırılan annelik statüsünün sadece erkekler tarafından zorla kadınlara kabul ettirildiğini düşünmek hatalı bir yaklaşım olabilir; çoğunlukla kadınlar da bu rolü yalnızca kabul etmekle kalmamış, içselleştirmişler ve yüceltmişlerdir.

Görsel 2.1. "Bir Fransız anne oğluna *İnsan ve Vatandaşlık Hakları Bildirgesi*'ni okuyor." Gravür: Niquet le Jeune, 1789 (Musée Carnavalet, Paris) [Kaynak: Yalom, Marilyn. *Antik Çağlardan Günümüze Evli Kadının Tarihi.* Çev. Zeynep Yelçe ve Neşenur Domaniç. İstanbul: Çitlembik Yayınları, 2002. Sayfa: 173]

Kadın yurttaşlara –veya daha geniş kapsamlı düşünülecek olursa bir cemaatin kadın üyelerine- yüklenen tek görev gelecek nesillerin "iyi" yetiştirilmesi değildir. Serpil Çakır; Sylvia Walby ve Deniz Kandiyoti'nin çalışmalarından yola çıkarak, "toplumun hem biyolojik hem de ideolojik/kültürel üretiminden sorumlu kılınan" kadınların, kurgulanan bu özellikleri sebebiyle "bütün uluslaşma/modernleşme süreçlerinde araçsallaştırıldıklarını" belirtir (2014, 234). Yuval-Davis ve Anthias da, kadınların etnik ve ulusal süreçlerin yanında devletleşme süreçlerine ne şekillerde katıldıklarıyla ilgili beş yol belirler: (a) Etnik toplulukların

mensuplarının biyolojik üreticileri olarak, (b) Etnik ve ulusal grupların sınırlarının yeniden üreticileri olarak, (c) Topluluğun ideolojik yeniden üretiminde merkezi bir rol alarak ve kültürün aktarıcısı olarak, (d) Etnik ve ulusal farklılıkların (sembolik) gösterenleri olarak, (e) Ulusal, ekonomik, politik ve askeri mücadelelerde katılımcı olarak (1989, 7-8).[1]

Toplulukların biyolojik olarak yeniden üretilmelerinden sorumlu görülmeleri, kadınların devletle ilişkilerinin problemli hale gelmesinin başlıca sebeplerinden birisidir. Genel kabul gören bu varsayım kadının bedenini, -başta nüfus politikaları olmak üzere- politikalar aracılığıyla devlet müdahalesinin nesnesi haline getirir. Üstelik buradaki en büyük tehlikelerden biri, bunun kadınların "doğal" rolü olduğu inancıdır; bu inanç, kadın bedeninin topluluğun geleceğinin kaynağı olduğu algısının kırılmasını güç hale getirir. Yuval-Davis, iktidarların kadın doğurganlığıyla ilgili söylemlerini üç grupta ele alır (2003, 66-76). Bunlardan biri "İktidar Olarak Halk" söylemi olarak adlandırılmaktadır. "Bu söylemde milletin geleceğinin, onun sürekli büyümesine bağlı olduğu düşünülmektedir (66)." Nüfusun büyümesi bazı durumlarda potansiyel işçilerin sayısını arttırmak, bazı durumlarda askeri gücü arttırmak, bazen de seçmen sayısını arttırmak gibi farklı sebeplerle hedeflenebilir. Bu hedeflerin hayata geçirilebilmesi için kadınların daha çok çocuk doğurmasını sağlayacak politikalar üretilir.[2]

Bu üç söylemin uzantıları olan politikalarla ilgili dikkat çekici nokta, bunların büyük oranda kadın bedenini ve doğurganlığını hedefliyor olmasıdır; çok az sayıdaki örnekte kontrolün erkek bedeni üzerinden sağlanmaya çalışıldığı görülmektedir. Yuval-Davis, birçok farklı ülkeden örnekler sunarak, devletlerin kadın ve erkeklere yaklaşımındaki bu farkı somutlaştırmaktadır (2003, 66-80).

---

[1] Yuval-Davis ve Anthias'ın, kadınların etnik mücadele/ uluslaşma/ devletleşme süreçlerinde oynadıkları rolleri 5 ana grupta toplayan bu yaklaşımları kaleme alınırken -her ikisi de Altınay'ın *Vatan, Millet, Kadınlar* derlemesinde yer alan- Walby'nin "Kadın ve Ulus" (2000, 38) ve Nagel'in "Erkeklik ve Milliyetçilik: Ulusun İnşasında Toplumsal Cinsiyet ve Cinsellik" (2000, 81) makalelerinden yararlanılmıştır.

[2] Diğer iki söylem "Öjensit Söylem" ve "Malthusçu Söylem"dir.

Görsel 2.2. 2008 yılında TSK tarafından hazırlanan Anneler Günü afişlerinden. [Kaynak: http://www.yenicevitrin.net/haber.php?haber_id=1664&print=1, Erişim Tarihi: 22 Mart 2015]

Kadınların, toplulukların gelecek nesillerinin üretiminden sorumlu tutulması, bir başka önemli hususla daha temas etmektedir, ki bu da yurttaşlık görevlerinin en önemlisi ve en "şereflisi" olarak görülen askerliktir. Yuval-Davis, "kişinin ülkesi için hayatını feda etmesi, en büyük vatandaşlık ödevi olduğu için, vatandaşlık hakları bu ödevi yerine getirmeye hazır olmasına bağlıdır" der (2003, 176).[3] Bugün bazı ülkelerde askerlik profesyonelleştirilmiş ve yine bazı ülkelerde ordular kadınlara –hemşirelik ve masa başı işler gibi kadınlarla "doğal" olarak eşleştirilen görevler dışında- açılmış olsa da askerlik görevini ve gerekirse şehitlik gururunu yaşayacak olanlar dendiğinde genel olarak akıllara gelen erkeklerdir. Kadınlara düşen görev ise, vatana ve millete dair kutsal olan her şeyi korumayı canı pahasına göze alacak erkekleri doğurmaktır. Erkek nasıl canını toprağı için feda etmeyi göze alıyorsa, anneler de erkek çocuklarını aynı amaç uğrunda kaybetmeyi kabullenmektedir. Bu durum –asker veya şehit annesi olmak-, hem devlet hem de topluluk gözünde kadına bir statü

[3] Yuval-Davis, kitabının, bu cümlenin geçtiği bölümünde (2003, 175-212) kendi deyimiyle "orduların ve savaşların asla sadece erkek bölgesi olmadığı" tezini savunmaktadır. Cümleye, alıntı olarak yer verilen bu metnin kapsamında sav öne çıkmadığından, bunu belirtmek faydalı olacaktır.

ve kutsallık sağlamaktadır. Ancak, askerlik ve vatanı koruma görevini bizzat gerçekleştiren erkekle kıyaslanınca, bu görevi dolaylı yoldan gerçekleştiriyor olmak, kadın yurttaşlığının ikinci sınıf olarak değerlendirilmesinin sebeplerinden biri olarak öne sürülebilir.

Uluslar için ayırt edici faktörlerden birisi kan yoluyla aktarılan, yani genetik ortaklıkken, -en az bunun kadar önemli olan- bir diğeri de büyük ölçüde dil ve din ile şekillenen ortak bir kültürü paylaşmak düşüncesidir. Yukarıda bahsi geçen, kadınların uluslaşma süreçlerinde oynadıkları rollerin üç tanesi temel olarak bu kültürel ortaklık tahayyülünün inşasına hizmet etmektedir. Kadınlar sadece anneleri oldukları çocukları, etrafında bir araya gelinen ortak kültürün gereklerine göre yetiştirmek göreviyle donatılmış değildir. Uluslar, Benedict Anderson'un klasik haline gelen "hayali cemaatler" teorisi çerçevesinde ele alınacak olursa, cemaatlerin sınırlarının yeniden üreticileri ve diğerlerinden ayrılmalarını sağlayan farklılıklarının sembolleri olarak kadınların nasıl roller üstelendiklerini Yuval-Davis, Armstrong'un sembolik "sınır muhafızları" dediği sistem içinde "toplumsal cinsiyet sembollerinin önemli bir rol oynadığını" iddia eder. Ona göre, "(kadınların örtünmesi, oy vermesi, eğitimi ve istihdamı lehinde ve aleyhindeki çeşitli kampanyalarda ifade edildiği üzere) 'kadınların kurtuluşu' veya 'kadınların geleneği takip etmesi' meselelerine ilişkin söylem ve mücadeleler, birçok modernist ve anti-modernist milliyetçi mücadelenin merkezinde yer almaktadır (2003, 56-7).

Kadınların, ideolojinin yeniden üretimi açısından hayati konumları daha geniş bir kapsamda da düşünülebilir. Kadınlar, özellikle devrim ve uluslaşma süreçlerinde, ama aynı zamanda gruplar arasındaki iktidar mücadelesi yükseldiğinde ve iktidarın yeniden üretilmesi durumlarında politik amaçların ve kültürel kimliklerin işaretleri haline gelir; kadınların nasıl temsil edildiği politik grupları, kültürel projeleri ve etnik toplulukları tanımlar; kadınların görünüşü ve nasıl davrandıkları ya da davranmaları gerektiği politik hareketlerin, devletlerin ve liderliklerin ilgi alanı haline gelir (Mogahadam 1994, 2). Özellikle modernleşme veya geleneklere geri

dönme söylemleriyle inşa edilen mücadeleler ve liderlikler söz konusu olduğunda, kadının durumu özellikle de nasıl giyindiği ve kamusal alanla ilişkisi en önemli gösteren olarak öne çıkmaktadır.

Tüm bu açılardan bakıldığında, –kadınların, toplulukların biyolojik ve kültürel/ideolojik yeniden üretiminden sorumlu olması dolayısıyla- kadınların cinselliği ve doğurganlığı, ya da başka bir deyişle bedenleri üzerinde kontrol sağlamayı kolaylaştıran araçlardan belki de en önemlisi "aile" kavramıdır. Kadınların ancak kendilerine "biçilen 'annelik' gibi rollerle kamusal yaşamda varolabildiklerini ve kendilerini tanımlayabildiklerini belirten" Saygılıgil, "bu durumun sorumlusu olan ilk kurumun ise aile olduğunu" söyler (2014, 268). Çünkü ailenin içindeki görev ve kimlik tanımları gibi iktidar ilişkileri de ev içiyle sınırlı kalmaz ve dışarıda da devam eder; tam da bu yüzden aileyi "cinsiyetten arındırılmış soyut bir bütün olarak ele almak" eksik bir analize sebep olacaktır ve yine bu yüzden –"özel alanda kurulan farklılıklarından dolayı"- kadınların eşit yurttaşlar olabilmeleri için pozitif ayrımcılık uygulamalarına gereksinim vardır (Saygılıgil 2014, 268-9). Sanki dışarıdan müdahalelere kapalı ve mahrem bir alanmış gibi düşünülse de, aile, aslında her açıdan modern devletin kontrol mekanizmalarının erişim alanının içindedir. Ulus-devlet kavramıyla eş zamanlı olarak yeniden tanımlanan aile kavramı, "döllenmeye göre düzenlenmiş cinsiyet ilişkilerinden başlayarak, bireyler arasındaki tüm ilişkilerin doğrudan 'yurttaşlığa ilişkin' bir işlev yüklendiği ve devletin sürekli yardımıyla mümkün kılındığı bir alan" anlamına gelmektedir (Balibar ve Wallerstein 2000, 128). Benzer şekilde, Robin Silbergleid de "heteroseksüel aile romantizmi söyleminin", "endüstriyel kapitalizmin yükselişi ve liberal yurttaşlığın kurulmasıyla" aynı zamanda ortaya çıktığını; ve bu söylemin ataerkil içeriğinin ekonomik ve politik olanı bir araya getirerek kadın yurttaşlığını ikinci sınıf olarak kurduğunu iddia eder (aktaran Isin ve Wood 1999, 72). Hem ailedeki rollerin evin sınırlarının dışına taşması hem de içerideki iktidar ilişkilerinin gelecek nesillere aktarılması; kadınların toplulukların biyolojik yeniden üreticileri ve kültürel aktarıcıları oldukları fikriyle bir arada ele alınınca, kadınların "ulusun

anneleri" olarak kurgulandığı açıkça görülmektedir (Joseph 2000, 15; Nagel 2000, 84). Nagel, ailenin ulus ile olan bağlantısını, kadın bedeniyle ilişkisini dikkate alarak şu şekilde açıklar:

> Ulus, kadınların ve erkeklerin "doğal" rollerini oynadıkları, başında erkek bir reis bulunan bir ailedir. Kadınlar, [...] milliyetçi hareketlerde ve siyasetlerde tahakküme uğrarken ulusun anneleri olarak merkezi bir sembolik yer işgal ederler. [...] bu nedenle, milliyetçiler genellikle kadınlarının cinselliğine ve cinsel davranışlarına özel bir önem verirler. Gelenekçi erkekler, kendilerini ailenin ve ulusun koruyucuları olarak görürlerken, kadınların da ailenin ve ulusun namusunu temsil ettiğini düşünürler [...] (2000, 84)

Kadını aile içinde tanımlayan genel eğilim, kadın yurttaşlığı açısından belirleyici olan özel/kamusal ikiliğine de işaret etmektedir. Jean Elshtain'in de belirttiği gibi, özel/kamusal dikotomisi bilinen tüm toplumlarda temel düzenleyici ilke olmuştur ve olmaya da devam etmektedir (1981,6). Burada, daha önce de belirtildiği gibi, aslında "modern sosyal devlet müdahalesinden korunan hiçbir toplumsal alan olmadığının" altını çizmek gerekmektedir; devlet, direkt müdahale etmediği noktada bile kendi müdahalesinin sınırlarını çizen taraf olarak söz konusu alanla temas halindedir (Yuval-Davis 2003, 153). 20'nci yüzyılın ikinci yarısından itibaren kamusal ve özel alanların birçok farklı tanımı ve olası kapsamları ele alınmış, bazı teorisyenler sadece bu ikisinin güncel olanı tanımlamakta yetersiz kaldığını düşünerek üçlü sistemler önermiştir. Bununla beraber, feminist eleştiri "özel olan politiktir" iddiasını büyük ölçüde kabul edilir hale getirmiştir. Teoriye paralel şekilde, günlük hayatta da özel ve kamusal arasındaki sınır gittikçe daha belirsiz hale geliyormuş gibi gözükse de, temelde hâlâ erkeklerin kamusal, kadınlarınsa özel alana ait oldukları kabulünün ağırlığını koruduğu kolaylıkla iddia edilebilir. Kadınların özel alanla ilişkilendirilmesi eğiliminin yaygınlığı bir yandan kadınları özel alanla sınırlandıran geleneksel cinsiyetçi işbölümünü pekiştirmekte, diğer yandan da kadın yurttaşlığının tartışmalı bir kavrama dönüşmesinde rol oynamaktadır.

2.2. Yurttaşlıkla İlgili Yeni Arayışlar

Dünyanın -her yerde farklı hızda ve ölçüde olsa da- son yarım yüzyılda içinden geçmekte olduğu değişim süreci her alanı etkileyecek şekilde kapsamını genişletmekte ve birçok kabul görmüş "gerçeğin" yeni koşullara uygun olarak yeniden tanımlanması ihtiyacını arttırmaktadır. Yeniden tanımlanmayı bekleyen pek çok kavramdan birisi de "yurttaşlık"tır. Birçok farklı yazar tarafından, birçok farklı açıdan yeniden ele alınan ve üzerine düşünülen yurttaşlık kavramı, bir süredir siyasi tartışmaların en önemli başlıklarından biri haline gelmiştir. Bu "tartışmaların koordinatlarının modernliğin yeni bir evresine geçişi gösteren çok boyutlu bir kriz ve yeniden yapılanma süreci tarafından çizildiğini" belirten Alev Özkazanç, bu süreçte öne çıkan dinamikleri şöyle sıralamaktadır: "Küreselleşme bağlamında ulus-devletin temel yapı ve kurumlarının zayıflaması ya da mutasyona uğraması; kapitalizmin küresel neo-liberalizm evresinde topluma giderek artan nüfuz gücü; toplumsal yarılma ve çatışma eksenlerinin artarak çeşitlenmesi ve nihayet yeni tür toplumsal mücadele pratiklerinin güç kazanması (2014, 317)."

Çoğu kişinin gözünde, eşzamanlı olarak ortaya çıkmış olan ulus-devlet ve modern yurttaşlık arasında "doğal" bir bağ vardır. Yurttaşlığın yaygın tanımlarından biri, bu kavramı, bireyin devletle ilişkisi üzerinden açıklamaktadır. Benzer şekilde, uluslararası hukuk da uyruk ve yurttaşlık arasında bir ayrım gözetmemektedir (Assiter 1999, 41). Halbuki küreselleşmeyle beraber güç dengeleri değişmektedir: Güç, coğrafi ve sınıfsal olarak el değiştirmektedir; kurulmakta olan yeni güç ilişkileri ve egemen olanın kim olduğu soruları teoriyi de yeniden şekillendirmiştir (Isin ve Wood 1999; Pettman 1999). Yeni düzenin güç kaybedenlerinden birisi de ulus-devlettir: Bir yandan yerellik yükselmekte, merkezi olanın karşısında güçlenmektedir. Diğer yandan da gittikçe güç kazanan çokuluslu ve ulusaşırı şirketler -veya başka bir deyişle piyasa- karşısında ulus-devlet zayıflamaktadır. Bu durumda, ulus-devletle bağlantılı olarak tanımlanan yurttaşlığın da güç kaybettiğini iddia etmek yanlış olmayacaktır.

Küreselleşmeyle karmaşıklaşan akışlar arasında insan akışları da vardır. Bir yandan güçleri gittikçe pekişen ulusaşırı şirketler üretim merkezlerini farklı coğrafyalara taşımak yoluyla tüm dünyada ucuz işgücünü kovalarken –ki bu durumdan, vasıfsız ve daha ucuz işgücü kaynağı olarak görülen kadınların daha çok etkilendiği sık sık iddia edilmektedir- diğer yandan da gittikçe daha fazla sayıda insan daha çok para kazanabilecekleri yerlerde çalışmak üzere evlerini terk etmektedir. Örneğin Cynthia Enloe, kadının emeğinin nasıl ucuz işgücü haline getirildiğini ve bu işgücünün ulusaşırı şirketler tarafından nasıl kullanıldığını incelemiştir; böyle bir durumda "ulusal sınırlar, çokuluslu sermaye ve işçi konumundaki kadınlar için artık daha az önemli hale gelmektedir" (aktaran Walby 2000, 46). Bu kadınlar –ve tüm göçmenler- sonradan gelmiş oldukları ülkede yurttaşlık haklarına büyük oranda sahip değilken, yurttaşı oldukları devletten de bizzat hizmet ve destek alamadıkları gibi yurttaşlıklarından doğan sorumlulukları da yerine getirememektedirler. Başka bir deyişle, bahsi geçen durum hesaba katıldığında, -bugün anladığımız haliyle- yurttaşlığın kendisi de anlamını yitirmektedir.

Bu tartışmaları merkezine alan çeşitli yaklaşımlar küresel bir yurttaşlık tanımının imkanlarını aramaktadır. Ancak bir kesim de, "dünya yurttaşlığı" benzeri uygulamalar söz konusu olduğu takdirde dünyadaki tüm gücün bir merkezde toplanmasının tehlikelerine dikkat çekmektedir (Dauenhauer 2001, 18-9; Pettman 1999, 208).

Yine, bir yandan ulus-devletin yani merkezi yönetimin darbe alması sebebiyle, diğer yandan aktif katılım idealine mümkün olduğunca yaklaşmak amacıyla "yerel yurttaşlık" ve "kent yurttaşlığı" gibi kavramlar üzerinde durulmaktadır. Fakat yurttaşlıkta yerelliğe yönelmenin "çıkar grubu politikasını yeniden üretme" ihtimali ve politik açıdan sınırlayıcı yanı sebebiyle tehlikeli olacağına dikkat çeken yazarlar da mevcuttur (Phillips 1995, 68-9; Wolin 1960, 27).

Yurttaşlığın baskı altında oluşunun bir başka önemli boyutu da, neoliberal politikalar ve artan tüketim eğilimiyle beraber gittikçe ateşlenen,

tüketici ve yurttaş arasındaki rekabettir. Bu rekabetteki son durum, Phillips'in Arendt'ten aktardıkları ışığında değerlendirilebilir: Arendt tarafından "özgürlük alanı" olarak tanımlanan alanda gelişen gerçek politika, "zorunluluk, gündelik, pratik yaşam alanında" gelişmemektedir. Ne var ki 20'nci yüzyıl politikasına "bolluk arzusu, tüketim ve maddi ihtiyaç saplantısı" gibi "daha düşük idealler hakim olmuştur"; Arendt'in deyimiyle "birey yurttaşı alt etmiştir" ve "hükümetler artık esas olarak maddi çıkarlarımıza ne kadar iyi hizmet ettiklerine ve huzurumuzu bozmamaya ne kadar özen gösterdiklerine göre değerlendirilmektedir" (aktaran Phillips 1995, 66). Engin Işın ve Patricia Wood da benzer bir yaklaşımla günümüzü analiz etmektedir: Bireyler artık aktif müşteriler ve kendi tercihleri peşinden giden girişimciler olarak kurulmaktadır; bu kurguda devletin sorumluluğu giderek azalırken bireyinki sürekli artmaktadır. Bireyin durumu tamamen kendi sorumluluğu olarak görülmektedir (Isin ve Wood 1999, 148). İngiltere Hükümeti'nin 1992'de yayınlanan *Vatandaşlık Bildirgesi,* vatandaşlık kavramının depolitizasyonunda önemli bir rol oynamıştır: Bu bildirgede yurttaşlar "temel hakları kamu ve özel sektörlerde yüksek kaliteli mal ve hizmetlere yönelik bilgili seçimler yapma özgürlüğüne sahip olmak olan ve 'mahremiyetlerine, itibarlarına, dinsel ve kültürel inançlarına' göre davranılan tüketiciler" olarak kurulmaktadır (aktaran Yuval-Davis 2003, 161).

Yukarıda bahsi geçen yurttaşlık tanımı, bir yandan politikadan uzaklaşmaya diğer yandan da "kültürel yurttaşlık" kavramına işaret etmektedir. Işın ve Wood "kültürel yurttaşlığı", anlam ve temsilin aktif üreticilerine ve bilgili tüketicilere dönüşmek olarak tanımlar (152). Burada, yine kadınlar için problemli olabilecek bir durumun ortaya çıkması dikkat çekicidir: Tarihsel olarak pasiflik ve tüketim dişil kavramlar olarak kurgulanırken, aktiflik ve üretmek eril kavramlar olarak şekillenmiştir. Dolayısıyla kadınlık kurgusunun aktif üreticilere dönüşümle birleştiği noktanın, kavramsal olarak tartışmalı bir alana temas ettiği öne sürülebilir.

Kültür ve yurttaşlık –ya da farklı bir ifadeyle, cemaatlere üyelik- arasındaki etkileşim gün geçtikçe yoğunlaşmaktadır: Bir taraftan kültürel sermaye, içinde yaşadığımız dönemin sınıfları arasındaki farklılıkların en önemli belirleyicilerindendir; diğer taraftan da kültür gün geçtikçe güçlenen bir siyasi araç haline gelmektedir. "Milletler ve diğer topluluklara ilişkin analizlerde ve bu toplulukların ideolojilerinde 'kültür', merkezi bir rol oynamaktadır (Yuval-Davis 2003, 83)." Kimlik siyasetinin yükselişi, kadınları önemli ölçüde etkilemektedir. Bölümün önceki kısımlarında ele alındığı gibi, kadınlar hem grupların sınırlarını temsil etmekte hem ideolojinin yeniden üretiminde merkezi bir rol oynamakta hem de toplulukların farklılıklarının gösterenleri olarak kurulmaktadır. Bu rolleri sebebiyle, yeni durumda kadınların üzerindeki baskı giderek artmaktadır.

Yükselişte olan yalnızca köktenci hareketler değildir; yoğunlukları ve görünürlükleri gün geçtikçe artan kadın ve LGBTİ hareketleri, ekolojik hareketler gibi sosyal hareketler de demokratik hak taleplerini her an daha yüksek sesle dile getirmektedir. Bu hareketler, postmodern bir yaklaşımla kimliklerin sabit ve sürekli olmadığı kabulünü –ki bu kabul birçok feminist teorisyen tarafından bile eleştirilmektedir- merkezlerine almakta ve yurttaşlık tartışmalarının yönünü "yeni ve daha ileri demokratik değerlerle tanımlanmış bir yurttaşlık anlayışına" doğru çevirmektedir (Özkazanç 2014, 318). Başlangıçta yurttaşlık haklarını talep etmek için ortaya çıkan bu hareketler, bugün yurttaşlığın kapsamının her anlamda geliştirilmesi için mücadele etmektedir. Bu mücadelelerin yansıması olarak ortaya atılan "diyolojik yurttaşlık", "ekolojik yurttaşlık", "cinsel yurttaşlık" gibi birçok yeni kavram, yurttaşlık tartışmalarını daha da genişletmiş ve derinleştirmiştir. Bazı yazarlar, eşit yurttaşlık talebini dile getirmenin ötesinde yurttaşlığın anlamının kendisini sorgulayan söz konusu toplumsal hareketler ve temsil ettikleri kültürel kimliklerden yola çıkarak, yurttaşlık –ve/veya yurttaşlık için getirilmeye çalışılan yeni tanımlamalar- ile kültür arasında göz ardı edilmesi artık imkansız hale gelmiş olan etkileşimli bir ilişkinin varlığı üzerinde ısrarla durmaktadır. Bu yazarlardan biri olan Nick Stevenson, geleneksel yaklaşımların kültür ve yurttaşlık tanımlarını ele

alarak, liberal görüşün bireylerin yurttaşlık haklarıyla kültürel bağlılığını kesin bir şekilde ayrılmasını gerekli görebileceğini; halbuki bu ikisinin bir araya getirilmesinin pratiği daha kapsayıcı bir topluma taşıyabileceğini söyler ve bir süredir medeni, sosyal ve politik haklara ek olarak kültürel hakların da tartışmalara konu edilmesini bunun bir örneği olarak gösterir (2001, 1). Kültürel yurttaşlık tartışmalarını ateşleyen başlıca iki faktörü postmodernizm ve küreselleşme olarak ele alan Stevenson'ın argümanı birçok noktada ekonomik ve politik sorularla kesişmektedir. Nitekim kendisi de, kültürel yurttaşlıktan bahsetmenin disiplinler arasındaki sınırları aşan bir diyalogu gerektirdiğini ifade eder (2001, 1). Stevenson, bahsi geçen çalışmasında öne çıkardığı sorulardan birçoğunun kültür politikalarıyla yakından bağlantılı olduğunun altını çizer: Yüksek kültürü korumakla popüler kültürün yeniden üretimi arasında seçim yapmak şeklindeki basit bir yaklaşım güncel durumda kültür politikalarını tanımlamak ve oluşturmak için yetersizdir, bunun yerine bu ikisini bir araya getirebilecek yeni düşünme biçimlerine ihtiyaç vardır (2001).

Şüphesiz, kültür ve yurttaşlık arasındaki ilişkiler üzerine düşünülürken toplumsal cinsiyet ve etkilerini hesaba katmak anaakımlaştıkça bu alanda ortaya konacak yeni düşünme biçimlerinin etkinliği ve kapsamı da o derece tatmin edici olacaktır.

2.2.1. Yeni Arayışlar Döneminde Yurttaşlığın Kültür Politikalarıyla İlişkisi

Kültür politikaları ile yurttaşlık arasındaki karşılıklı ve çok boyutlu ilişkileri anlamak için, kültürün politikayla etkileşimi iyi bir başlangıç noktası olabilir. En başta, kültür, insan tarafından yaratılan her şeyin tamamını ifade eden geniş tanımıyla ele alınacak olursa, politika zaten kültürün kapsamı içinde kalan öğelerden birisidir. Dolayısıyla, tanımları gereği, bu ikisi arasında bir etkileşim olduğu açıktır. Tüm kurumlar ve tüm alanlar gibi, toplumların –politikaların, dahilinde oluşturulduğu- siyasal yapıları da toplumsal kültürün etkisiyle şekillenmektedir. Örneğin, Anıl Çeçen'in de

belirttiği gibi, bir toplumun demokratiklik düzeyi, söz konusu toplumun kültürüyle yakından ilişkilidir (1996, 37). Kültür ve politika arasındaki ilişkinin yalnızca bu yönüne bakmak elbette yetersiz olacaktır. Keza toplumun kültürünün şekillenmesinde de siyasal yapı ve politikalar önemli rol oynamaktadır. Kültürün, bir alanda izlenen yol, sergilenen tutum ve fikirleri hayata geçirme aracı olarak tanımlanabilecek politikaların kapsamı dışında kaldığının veya kalması gerektiğinin varsayılması gerçekçi olmadığı kadar anlamlı da değildir.

Kültürün politikaya dahil olması, birtakım çatışma ve problemlerin de önünü açmaktadır. Bu açıdan bakıldığında tüm alanlar için geçerli olan bir tehlike, kültür politikaları için de mevcuttur: Yalnızca iktidar tarafından belirlenen kültür politikaları, iktidarın ve adına yönetime geldiği egemen sınıfın ideolojisini yansıtır ve çıkarlarını gözetir. Kendi değerlerini yaygınlaştırma ve köklerini güçlendirme amacını güden kültür politikaları, kültürler arasında hiyerarşik ilişkileri oluşturmakta veya var olan hiyerarşiyi pekiştirmektedir. Çeçen, siyasal iktidarların kültürü kendi yapıları ve gelecekleri açısından ele almalarının yadırganmaması gerektiğini ve bunun her iktidar için geçerli olduğunu dile getirir (1996, 26). Bu durumun her iktidar özelinde aynı şekilde cereyan ettiği kanısına varmak iddialı bir genelleme olmakla beraber, Türkiye örneğine bakıldığında bahsedilen yaklaşım açıkça izlenebilmektedir. Tezin bir sonraki bölümünde, Cumhuriyet'in kurucu kadrolarının, özellikle 1980 sonrasının muhafazakar iktidarlarının ve Kürt hareketinin siyasi kanadının kültüre nasıl yaklaştıkları üzerinde kısaca durularak bu yaklaşım örneklendirilmeye çalışılacaktır.

Yukarıda bahsedildiği gibi bir grubun çıkarları doğrultusunda belirlenen kültür politikaları, kültürleri öncelik ve önem sırasına koymakta, birtakım gerçekdışı hikayelerle bazı toplulukların kültürlerini mitleştirmekte, yüceltmekte ve yükseltmekte, bazılarınınkisini ise aşağılama, görünmezleştirme veya yok etme yoluna gitmektedir. İktidarlara karşı gerek milli, etnik ve dini azınlıklar gerekse marjinalleştirilmiş grupların yürüttüğü mücadelelerin odaklandığı başlıca noktalardan birisi de,

söz konusu yaklaşım ve birtakım grupların kültürleri ve kültürel temsiliyetleri üzerindeki olumsuz etkileridir. Burada Stevenson'ın da aralarında bulunduğu yazarların yorumları tekrar hatırlanacak olursa, yeni toplumsal hareketler kültürel haklarını da talep etmekte ve bu talepler üzerinden eşit yurttaşlık ve yurttaşlık kavramının kendisi ve kapsamı sorgulanmaya açılmaktadır (2001). Kültürel hakların talebi, uzun süreli çatışmalara yol açabilmekte, bir yandan da Türkiye örneğinde olduğu gibi yurttaşlığın siyasal ve yasal boyutunu da olumlu anlamda etkileyen kazanımlara dönüşebilmektedir.[4]

Yukarıda bahsi geçen ve kültürle yurttaşlık arasında etkileşim yaratan toplumsal hareketlerden birisi de elbette kadın hareketidir. Bu tartışmalara kadın yurttaşlığı açısından bakılırken birkaç nokta özellikle öne çıkmaktadır. Bunlardan bir tanesi, kültür politikalarının kadın yurttaşlığıyla, diğerinin kapsamını belirleyecek şekilde etkileşim içinde olmasıdır. Bu karşılıklı iletişim, Türkiye örneği üzerinden, tezin sonraki bölümlerinde somutlaştırılacaktır. Bunun yanında, göz önünde bulundurulması gereken önemli bir nokta, Aysel Çelikel'in vurguladığı gibi, kadınların mücadele ettikleri sorunların temelde toplumsal kültürden kaynaklı olduğu; daha özele inilecek olursa, "kadınların kültür haklarının da toplumsal kültürün kadınlara tanıdığı haklarla sınırlı olmasıdır" (2006). Kadın yurttaşlığı ve kadınların kültürel haklara erişimi arasındaki bağa benzer şekilde, kadın ve kültür politikaları arasında da yadsınamayacak bir ilişki mevcuttur. Bölümün daha önceki kısımlarında vurgulandığı gibi, kadınlar ideolojilerin sınırlarının önemli belirleyicilerindendir. Bu açıdan düşünüldüğünde, kültür politikaları, "sınır muhafızları" olarak belirli kalıplara sokulmak istenen kadınlar ve bedenleri üzerinde kontrol sağlamak için yararlanılan araçlardandır. Dolayısıyla kadınlar ve kültür politikaları bir arada tartışmaya konu edildiğinde, iktidarın çift katmanlı araçsallaştırma eğiliminden bahsetmek mümkündür. Nitekim, bir yandan kültür politikalarının

[4] Yurttaşlığa ve kültüre dair bu tartışmaların ve yeni arayışların bir ayağı da çokkültürlülük ve devletin kültür ve sanata müdahalesinin sınırları meselelerine uzanmaktadır. Tartışmanın bu tarafına odaklanan yönüne dair Joseph Carens'ın *Culture, Citizenship, and Community: A Contextual Exploration of Justice as Evenhandedness* adlı kitabına başvurulabilir.

amaçlarından biri ideal kadın kimliğini şekillendirmekken diğer yandan da hem kadınlar hem de kültür politikaları pek çok açıdan egemen grubun çıkarlarına hizmet etmek amacıyla işlevsellendirilmektedir.

Tezin bir sonraki bölümünde, bu bölümde üzerinde durulan tartışmaların Türkiye örneği özelinde nasıl şekil aldığı Osmanlı'nın son döneminden başlanarak incelenecektir. Bu inceleme esnasında, kadın yurttaşlığının söz konusu dönem içinde geçirdiği dönüşüm, iktidarların inşa etmeye çalıştıkları ideal kadın kimlikleri ve bu kimlikleri oluşturmak için kültür politikalarından ne şekilde faydalandıkları ortaya konmaya çalışılacaktır.

3. TÜRKİYE'DE KADIN YURTTAŞLIĞI: TÜRKİYE SİYASETİNDE KADINI VE KÜLTÜRÜ ARAÇSALLAŞTIRMA GELENEĞİ

Ele alınacak tarihsel dönemin kapsamının nasıl belirlendiğinin açıklanmasıyla başlayacak bu bölümde ilk olarak Tanzimat'tan başlayacak şekilde Osmanlı'nın son döneminde ortaya çıkmakta olan yurttaşlık kavramı ele alınacak ve bu konuya özellikle kadınlar açısından bakılacaktır. Ardından erken Cumhuriyet döneminin "yeni yurttaş"ından hareketle, ideal kadın kimliğinin inşası üzerine bir okuma yapılmaya çalışılacaktır. Bu bölümde, son olarak, 1980'den günümüze kadar gelen dönemde, özellikle resmi düzeyde "kadın" konusunun nasıl kurumsallaştırıldığına bakılacak, kadın yurttaşlığının son dönmde egemen siyaset tarafından nasıl işlevsellendirildiği yorumlanmaya çalışılacaktır. Bölümün tamamında üzerinde durulacak dönemlerde kültür politikalarının da, kadın yurttaşlığını yorumlayan aynı yaklaşımın ürünü olarak ortaya konduğuna değinilecektir.

Türkiye özelinde kadın yurttaşlığı, bir önceki bölümde üzerinde durulan tartışmaların pek çoğuna örnek teşkil etmektedir. Ancak, elbette, her ülke gibi Türkiye de kendine özgü bir tarihsel süreçten geçmekte ve bu süreçte birtakım dinamikler öne çıkmaktadır.

1980 sonrasında Türkiye'de kadın yurttaş olma deneyimini yorumlayabilmek için Osmanlı'nın son yıllarına ve Cumhuriyet'in erken dönemine de bakmak gerekmektedir. Bugünkü durumun kökleri söz konusu yıllara uzanmakta ve bahsi geçen dönemler, bugünü analiz ederken faydalanılabilecek birçok ipucunu barındırmaktadır. Bununla beraber, 1980'lerden itibaren Türkiye'nin geçirmekte olduğu dönüşümün pek çok farklı boyutu da bu coğrafyada kadın yurttaşlığını dönüştürmüş; ne var ki siyasetçilerin kadın algısı ve kadına yaklaşımı temelde belirgin bir değişikliğe uğramamıştır.

Osmanlı ile Cumhuriyet arasında, kadın yurttaşlığı açısından önemli kopuşlar varmış gibi gözükse de, aslında bu iki dönem arasında –temelde-

süreklilik olduğunu kanıtlayan çalışmalar mevcuttur. Örneğin Fatmagül Berktay'ın *Tarihin Cinsiyeti* adlı kitabında yer alan "Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Feminizm" makalesi ve Nilüfer Göle'nin kitabı *Modern Mahrem,* iki dönemin herkes tarafından üzerinde sıklıkla durulmayan sürekliliğini gözler önüne sermektedir.

Bir önceki bölümde, kadınların görünümleri ve davranışları için belirlenen "uygunluk" çerçevesinin, siyasi ideolojilerin en önemli gösterenlerinden biri olması üzerinde durulmuştu. Türkiye'de de Tanzimat döneminden itibaren kadın, farklı siyasi görüşler için önemli bir referans noktası olarak rol oynamış; bu bakış açıları, aralarındaki farklılıkları yaygın olarak kadına yaklaşımları üzerinden somutlaştırmıştır. Göle, kadının ideolojiler tarafından araçsallaştırılmasının Türkiye tarihindeki yansımasını, bölümün ilerleyen kısımlarında detaylandırılacak düalist bir yapı üzerinden şöyle aktarır:

> Türkiye'de kadının konumu, modernleşme atılımının tarihsel gelişme süreci içinde biçimlenmiştir. Gelenekler ve özellikle İslam karşısında Batı evrenselciliğini seçen modernleşme düşüncesinde kadın merkezi bir yer tutar. Batıcı seçkinler Batı evrenselciliğine ulaşmanın tek yolunun kadının İslami gelenekten koparak özgürleşmesi olduğunu savunurken, muhafazakâr akımlar kadına ilişkin geleneklerin bozulması, "liberalleştirilmesi" girişimlerine kuşkuyla, yer yer tepki göstererek bakmışlardır. Bugünden geriye dönerek baktığımızda, Türkiye'deki modernleşme tarihini, bu tarihi çok basitleştirme pahasına, bu iki kültürel model ya da iki akım arasındaki mücadelenin tarihi olarak yorumlayabiliriz: Batıcı akım ve İslamcı akım (2011, 49).

3.1. Osmanlı'nın Son Dönemleri

Osmanlı'da –askeri alanda daha önce girişilen reformlar dışında- modernleşme hareketi Tanzimat dönemiyle beraber başlamıştır. Bunun yanında, Fransız Devrimi'nin bu topraklara da ulaşan etkisiyle azınlıkların ulusal bağımsızlık talepleri bu dönemde gün geçtikçe artmaktadır. Başta bu ikisi olmak üzere dönemin koşulları dolayısıyla hem kadınların konumu hem de yurttaşlık, Tanzimat'la beraber bu coğrafyada, üzerinde tartışılacak konular olarak şekillenmeye başlamıştır. Ne var ki, her iki konunun da olgunlaşması II. Meşrutiyet dönemini bulacaktır.

Tanzimat dönemi, "Batılı anlamda yurttaşlık kurumunun" Türkiye'de inşa edilmeye başlandığı dönem olarak değerlendirilebilir (Keyman ve İçduygu 1998, 175; Oğuz 2005, 54). Dönemi, 3 Kasım 1839 tarihinde okunmasıyla başlatan *Gülhane Hatt-ı Hümayunu* –diğer adıyla *Tanzimat Fermanı*-, Osmanlı tebaasının bazı bireysel hak ve özgürlüklerinin ilk kez güvence altına alındığı, ve -hangi dinden veya mezhepten olduğu fark etmeksizin- yasalar önünde eşitlikten bahsedilen bir metindi. Ne var ki, söz konusu hakların -zaten böyle bir talebi olmayan- Müslümanlar için değil; Osmanlı bürokrasisi tarafından imparatorluğun tek çıkış yolu olarak görülen modern Batı dünyasına entegre olabilmek, Batılı güçleri memnun etmek ve içeride yayılmakta olan bağımsızlık taleplerini susturmak arzusuyla Osmanlı'nın gayrimüslim tebaası için getirildiği sıklıkla vurgulanmaktadır (Kandiyoti 1991, 24-5; Oğuz 2005, 54; Ünsal 1998, 12; Zürcher 2004, 79-80). *Tanzimat Fermanı*'nda bahsi geçen hakların imparatorluğun "sıradan halkının" yaşamını değiştirdiğini düşünmenin, hatta "halkın bu haklardan haberdar olduğunu bile söylemenin güç olduğunu" belirten Aylin Oğuz, Osmanlı yurttaşlığının Tanzimat'la başlayan ve II. Meşrutiyet'te güçlenerek devam eden ikili durumunu "Osmanlı yurttaşlığı, bir yandan anayasanın öngördüğü 'liberal/sözleşmeci' yurttaşlık anlayışı, diğer yandan 'yaşanan/fiili' yurttaşlığın toplulukçu niteliği arasında ikili bir süreç izlemiştir." diyerek özetler (2005, 54-5). Bu dönemde, ilerleyen zamanlarda gittikçe genişleyecek bir başka uçurum daha ortaya çıkmaktadır: Modernleşme yolunu tercih eden Osmanlı bürokrasisi ve bu yeni "modern" yapının dışında kalan –genelde İslami formlardaki- grup ve sınıflar arasındaki kopukluk, toplumdaki gittikçe derinleşecek kutuplaşmanın sinyallerini vermektedir (Kandiyoti 1991, 25).

Tanzimat'la başlayan modernleşme çabalarıyla beraber kadının toplum içindeki yeri de tartışma konusu haline gelmektedir. Göle, bu tartışmaların ilk dönemindeki temel sorunun İslam'ın hangi açılardan modernleşme girişimlerine destek sağlayabileceği, hangi açılardan bunlara ters düşeceğini belirlemek olduğunu iddia eder ve kadının durumunu, bu

sorun ekseninde tartışan ilk düşünürleri, temel olarak Batıcılar ve gelenekçiler olmak üzere ikiye ayırır:

> Batı uygarlığının evrenselliğine dikkat çekenler, özellikle edebiyat yapıtlarında, görücü usulü evlilik yapısını, çok karılılığı, cinsiyet ayrımını eleştirdiler; kadınların eğitim özgürlüğünü ve romantik aşkı savundular. Batı'dan esinlenen bu reformların sonuçlarını hâkim kültürel kimliğe yönelik bir tehdit olarak algılayanlar ise kadının konumunu muhafaza etmek gerekliliği üzerinde durmuşlardır (2011, 50).

II. Meşrutiyet döneminde, hem kadınların kamusal yaşama katılımlarının önemli ölçüde artarak yeni tartışmaları ve düzenlemeleri beraberinde getirmiş hem de dönemin ihtiyaçları sebebiyle gelişen ideolojiler yeni bir "yurttaşlık" tanımlamasını zorunlu hale getirmiştir. Öyle ki, II. Meşrutiyet "bir düşünce bolluğunun yaşandığı" ve gündemin yurttaşlık ve kadın eşitliği tartışmaları tarafından belirlendiği bir dönem olmuştur (Göle 2011, 57).

Kadınların iş hayatına katılımının artmasıyla ve kadınlar için eğitimin yaygınlaştırılmasıyla ortaya çıkan yeni koşullar, kadınların ev alanıyla sınırlı olduğu eski ve yerleşik düzeni dönüştürmektedir. Kadınların kamusal alanda görünürlüğünün artması ve erkeklerle aynı mekanlarda daha sık bulunmaları birçok kesimin hoşnutsuzluğuna sebep olurken, kadın özgürlüğüne dair tartışmaları da körüklemektedir. Dolayısıyla bu yeni durum, kadınların toplumsal alanları kullanımı ve bu mekanlarda nasıl görünüp davranacaklarına dair yeni yasal düzenlemeleri de beraberinde getirmiştir. Berktay, Osmanlı toplumunda Tanzimat sonrasında yaşanan değişikliklerin, kadınlar üzerinde ikili bir etkisi olduğunu belirtir: Bir yandan söz konusu değişimler kadınların hareket alanını genişletmekte, diğer yandan da bu hareket alanının sınırlarının devlet tarafından çizilmesine sebep olarak kadını başka bir açıdan baskı altına almaktadır (2012, 98). Bir yandan "Batıcılar", İslami gelenekleri medenileşmenin önünde bir engel olarak görmekte, evrensel değerler ışığında çağdaşlaşmak için kadınların gelenek kıskacından kurtulmasını savunmaktadır. Diğer yandan, "İslamcılar" Batı taklitçiliğine karşı çıkarak, toplumun ahlaki çözülmesini en büyük tehlike olarak ele almaktadır. Bir yandan da "Türkçüler", "Batı medeniyeti ile ulusal kültürel gelenekler arasında bir bağ

kurmak" ve toplumun geleceği için gerekli olduğunu savundukları değerleri eski Türk geleneklerinden temellendirme çabası içindedir. Bu üç akımın temsilcileri, kendi ideolojilerinin çerçevesini sıklıkla kadının konumuyla ilgili yorumları üzerinden somutlaştırırken; -büyük ölçüde- kadını "anne" olarak konumlandırmak noktasında buluşmaktadır.[5]

II. Meşrutiyet döneminin kadınlar açısından sahne olduğu önemli bir yenilik de, bu dönemden başlayarak kadınların da "kamuoyunun bir parçası" haline gelmesi ve "kamuoyunun gündeminin oluşmasında" rol oynamasıdır (Yaraman 1999, 45). Bu dönemde kadınlar, faaliyet alanları geniş bir yelpazede değişen dernekler kurarak örgütlenmiş; kadını konu edinen dergi ve gazetelerde kendi fikirlerini dile getirmiş, hatta bu gazete ve dergilerin önemli bir kısmını kendileri hazırlamış; toplumsal olaylar sebebiyle kadınlar bizzat sokağa çıkmış, toplantılar ve protestolarda bir araya gelmişlerdir. Başka bir deyişle siyasallaşan kadınlar artık eşit yurttaşlar olma talebindedirler.

Söz konusu dönemde kadınların yurttaşlığa giden yoldaki durumlarının genel görünümü yukarıda anlatıldığı gibiyken, "yurttaşlık" kavramının kendisi de dönemin atmosferine uygun olarak bir dönüşüm geçirmektedir: "Belirli bir Türk kimliğini temel edinmeye çalışan bir yurttaşlık kavramı anlayışı, ancak 1908-1918 arasında İttihat ve Terakki döneminde başlamıştır. Zira, II. Meşrutiyetin öngördüğü siyasal modernleşme, yeni bir siyasal-kamusal alan anlayışını ve onun aktörü olarak yeni bir 'yurttaşı' gerektiriyordu (Oğuz 2005, 55)". Üstel, II. Meşrutiyet'te "siyasal literatürün başat 'aktör'ü haline gelen 'vatandaş'"ın önce tarif edildiğini, ardından da "bu tarif üzerinden 'icat' edilme" çabalarına girişildiğini belirtir (2014, 73).

[5] Böyle bir genelleme dışında kalan isimler de vardır. Örneğin, reformculardan Salahaddin Asım, alışılmadık bir yaklaşımla Türk ve Müslüman kadınların eş ve annelik rollerinin yüceltilmesine sert bir şekilde karşı çıkar ve kadınların öncelikle anne olarak görülmesinin onların bağımsız bireyler olmasını imkansız kıldığını dile getirmektedir (aktaran Göle 2011, 60).

Meşrutiyet'le beraber yaşanan değişikliklerden birisi de, Fransız Devrimi'nin ardından yaşananla benzer şekilde, çocukların, "toplumun geleceği" olarak değerlendirilmeye başlanması ve dönemin değerlerini ve "erdemlerini" gelecek nesiller arasında yaygınlaştırma çabasının ortaya çıkmasıdır. Üstel, bu açıdan bakarak, "klasik Osmanlı'da toplumsallaşması akrabalar, mahalle ve cemaatin kontrolü altında gerçekleşen" çocuğun, 19'uncu yüzyılın sonlarından itibaren "çocukluğunu devlete teslim ettiğini" belirtir (2014, 32). Benzer şekilde Oğuz da, çocukların "'rejimin geleceği' açısından devletin manipülasyon alanında başat konuma gediklerini" dile getirir (2005, 56). Bu bir yandan resmi ideoloji için anneliğin önemli bir araç, ailenin ise stratejik bir kuruma dönüşmesi; diğer yandan da yaygın eğitimin yeni amaçlara uygun tasarlanmasını ve kapsayıcılığının geliştirilmesi gereksinimi anlamına gelmektedir.

Yeni eğitim programında yeni değerler sisteminin "yeni aktör"ü yurttaşa da yer veriliyordu. Üstel, dönemin *Malumat-ı Medeniye* kitaplarında en dikkat çekici nokta olarak, "Cumhuriyet döneminde de tanık olacağımız üzere genelde vatandaşın açık bir tanımının yapılmaması, kitapların temel vurgusunun daha çok vatandaşlar topluluğunda olmasına" işaret eder (2014, 73). Gerçekten de gerek Üstel'in gerek Oğuz'un çalışmasında görüldüğü üzere, -büyük oranda- ilerleyen dönemlerdeki ders kitaplarında da belirgin şekilde ortaya konan bu yaklaşımın, liberalizmden ziyade komüniteryen görüşe yakın bir yerde durduğu açıktır. Resmi ideoloji için yurttaş, bu dönemden başlayarak, ilerleyen dönemlerde de ancak bir topluluk içinde anlamlı sayılacak; birey, bazı istisnai dönemler/durumlar dışında anlamsız olarak tanımlanacak, hatta genellikle "kötü" özelliklerle eşleştirilecektir. Başka bir deyişle, bu coğrafyanın yurttaşı, kurgulandığı andan itibaren birey olmaktan uzak düşürülecektir. Öyle ki "'vatandaş oluş'un ayrılmaz parçaları", "ahenkli bir birlikte yaşama biçiminin kurulmasını sağlayacak makbul davranış kurallarıdır" (Üstel 2014, 82).

Üstel'in bu dönemin *Malumat-ı Medeniye* kitaplarının içeriği üzerine gerçekleştirdiği araştırmanın bulgularından özellikle iki tanesi, Türkiye'de

kadın yurttaşlığına dair önemli ipuçları içermektedir. Bunlardan ilki, birey ve devlet arasındaki ilişkinin, temelde yurttaşlık görevleri üzerinden tanımlanmasıdır: II. Meşrutiyet döneminde bu görev "üçlemesi", "kanuna itaat, askerlik ve vergi"den oluşmakta; askerlik ise, bu görevlerin en kutsalı, "en şereflisi" olarak tanımlanmaktadır (2014, 83-4). Çalışmanın bulgularından -bu tez kapsamında değinilmesi faydalı olacak- ikincisi ise, modernleşen Osmanlı'da hem bir metafor olarak hem de gittikçe daha çok devletin reel müdahalesinin konusu haline gelen "aile" kavramının yeniden tanımlanması ve konumlandırılmasıdır. 1910 tarihli bir *Malumat-ı Medeniye ve Ahlâkiye* kitabında belirtildiği gibi, artık "millet bir aile, vatan o ailenin evi, vatandaşlar da ailenin efradıdır" (aktaran Üstel 2014, 74). Bu "büyük aile"nin anneleri de "doğal olarak" kadınlardır. Bu yaklaşımla uyum içinde olacak şekilde, "II. Meşrutiyet, okullaşan kız çocuklarının hem biyolojik üreticiler olarak, hem de ulusal topluluğun ideolojik yeniden üretiminde temel aktör ve kültürün aktarıcısı olarak taşıdıkları önemin farkına varıldığı bir dönemdir" (Üstel 2014, 112-3). Kız çocuklara yönelik müfredatta, inşa edilmeye çabalanan ideal "yeni kadın" ve bu kadına biçilen roller önemli yer tutmaktadır. Yeni kadından beklenen "yeni toplumsal projeye özel alandan destek vermesidir"; ancak, aynı zamanda "modern ailenin ve vatandaşların üreticisi olan kadının, kamusal alan konusunda bilgilendirilmesi" de gerekmektedir (Üstel 2014, 114; 119). Göle de, bu dönemden itibaren, "ailenin kamusallaştırılmasıyla" ilişkili olarak, kadının "cinsiyet yüklü kimlikten arındırılarak 'faydalı insan' kategorisine eriştirildiğini" belirtir ve kadının özgürleştirilmesi girişimlerini bu noktadan hareketle açıklar: "Kadının milli aile ya da ulus gibi bir asil amaç için özgürleştirilmesi kadının erdemiyle ters düşmeyecektir (2011, 80)." Ne var ki bu özgürleşmenin sınırları oldukça nettir; "karşılıklı bir görevler alanı olan aile" içinde kadın hiyerarşik olarak erkekten aşağıda konumlandırılır (Üstel 2014, 116). Konu yurttaşlığa geldiğinde de bu konumlandırma değişmez. Örneğin, 1911 tarihli bir *Kızlara Mahsus Terbiye-i Ahlâkiye ve Medeniye* kitabında, vatanseverliğin önemli göstergelerinden biri olan vergi verme görevinin kadınlar tarafından –kazançları olmadığı için- pek sık

gerçekleştirilmediği, ama çocuklarına vergi vermenin önemini anlatan kadınların devlete karşı görevlerini "tamamiyla" yerine getirmiş olacakları söylenmektedir (aktaran Üstel 2014, 120).

3.2. Erken Cumhuriyet Dönemi

Bölümün başında belirtildiği gibi, Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşunu ve bu dönemin özelliklerini öncesinden ve sonrasından bağımsız olarak ele almak, bu yıllarla ilgili yapılacak birçok analizi problemli –daha iyimser bir ifadeyle eksik- hale getirecektir: "Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşu, kökleri Osmanlı Devleti'nin son dönemlerindeki (...) toplumsal yapı değişmelerinden beslenip gelen uzun bir sürecin sonucudur. Ya da hâlâ devam ettiği söylenebilecek söz konusu sürecin önemli bir halkasıdır (Kırkpınar 1998,13)."

Dönemler arasındaki hem önceye hem sonraya dönük süreklilik, kadın yurttaşlığı açısından da geçerlidir. Cumhuriyet devrimleri, birçok alanda kadınlar açısından önemli değişiklikler için alan açmış olsa da, kadına –ve özellikle kadın cinselliğine- bakış açısının temelde değişmediğini söylemek mümkündür.

Yeni kurulan Cumhuriyet'in en belirgin özelliklerinden birisi, Tanzimat'tan beri süregelen Doğu-Batı –veya gelenekçilik-modernleşme-çekişmesinde tutulan tarafın kimlikler anlamında belirleyici başlıca özellik haline dönüşmesi olarak düşünülebilir. O yıllarda yayımlanan *Temps* gazetesinin İstanbul muhabiri Paul Gentizon'un, "Türk Cumhuriyeti kendisini Asya geleneklerine bağlayan göbek bağını kesti, Batı uygarlığının zihniyeti ve ideali gibi tüm ilkelerini benimsedi, Doğu'ya kesin olarak elveda dedi." yorumu bir kesim tarafından geçerli olarak değerlendirilebilecek olsa bile, aslında oldukça eksik ve tek taraflı bir çıkarım olarak düşünülmelidir (aktaran Göle 2011, 83). Şirin Tekeli, kadınların seçme-seçilme hakkını kazanmasına ilişkin yaptığı bir değerlendirmesinde, duruma daha geniş bir açıdan bakarak çok daha isabetli

bir analiz yapar ve Kurtuluş Savaşı sırasında ve sonrasında görev yapan ilk iki Meclisi ele alarak şöyle der:

> [...] bir tarafta Mustafa Kemal'in çevresinde toplanmış bulunan ve Kurtuluş Savaşının yürütülmesinin ötesinde "eski düzene" son vermeyi amaçlayan bir "devrimci" azınlık, diğer tarafta da, kurtuluş mücadelesinde Mustafa Kemal'i destekleyen fakat, Osmanlı toplum ve devlet yapısına ilişkin sorunlarda son derece tutucu olan dinci ve hilâfetçi bir çoğunluk mevcuttur. Bu tutucu çoğunluk hele kadınların statüsünde herhangi bir değişiklik yapılması söz konusu olduğunda son derece duyarlaşır. [...] Devrimci azınlık, yalnız içtenlikle kadın haklarının tanınmasının gereğine inanmakla kalmıyor, "eski düzene" karşı vermeye kararlı olduğu mücadelede, kadın hakları konusunun stratejik bakımdan önemli bir rol oynayacağını da kestirebiliyordu (1982, 378-9).

Görüldüğü üzere, söz konusu yıllarda taraflar çok keskin bir çizgiyle ayrılıyor olmakla beraber bu tarafların -tıpkı ilk bölümde ele alındığı gibi- kendi ideolojilerinin sınırlarını çizmek için kullandıkları en önemli araçlardan biri kadın olmuştur. Gerek Türkiye'deki bakış açılarının belirgin ikili yapısı gerek kadın konusunun bu iki bakış açısının taraftarlarınca yaklaşımlarını somutlaştırmak amacıyla araç olarak kullanılması, bugün de önemli ölçüde geçerliliğini korumaktadır. Kandiyoti, bu durumu, Türkiye örneğinde "modernleşmeyi", aile ve cinsiyete ilişkin söylemler üzerinden analiz ettiği çalışmasında aşağıdaki gibi aktarır:

> Bir yandan, kaynağını resmi Kemalizmden alan bakış açıları, modernleşmeyi ve uluslaşmayı ilerlemeyle ve uygarlığın karşı konulmaz yürüyüşüyle eş tutuyor. Cehaletin ve hurafelerin hüküm sürdüğü bir yere aydınlanmayı getiren idealist kaymakamın ya da köy öğretmeninin oluşturduğu kahraman kişilikler, [...] kadınları baskıdan kurtarma girişimleri aynı ideolojik paketin ana unsurları olarak karşımıza çıkıyor. Diğer yanda ise modernleşmeyi eleştirenler, bu paketi "geleneksel"i temsil edenlerin yaşam dünyalarını marjinalleştiren, hatta yok eden totaliter ve otoriter bir proje olarak yorumluyorlar. Reformcu seçkinlerin Batılı yönelimleri, devlet güdümlü modernleşmenin yabancı ve yabancılaştırıcı olduğu, yerel direnişe ve yıkıcılık girişimlerine yol açtığı görüşünü güçlendiriyor (2013, 116).

Abadan-Unat'ın, kadınların seçme-seçilme hakkını elde etmesi konusunu değerlendirirken paylaştığı farklı görüş örnekleri de gerek kadınların araçsallaştırılmasının pratiğe ne düzeyde yansıdığını gözler önüne sermesi gerekse nasıl farklı amaçlara hizmet edebileceğini açığa çıkarması açısından üstünde durulmayı gerektirmektedir (1982). Abadan-Unat, kadınların siyasi haklarını elde etmesinin nasıl mümkün olduğuna dair bir yorumun "1927'de Kadınlar Birliğinin aleniyete vurduğu taleplerle kamuoyunun artan baskısı" olduğunu belirtirken, ardından Afet İnan'ın

yorumuna yer verir. Afet İnan'ın yorumuna göre "kadınlar siyasal haklardan yoksun bırakıldıkları sürece, yurtbilgisi müfredat programında yer alan demokratik yönetim kurallarını öğretmenin çok zor olması" sebebiyle, kadınlara bu haklar "verilmiştir". Bu görüşün de ardından Abadan-Unat, Tekeli'ye ait bir yorumu paylaşır ve bu teze hak verilmesi gerektiğini belirtir. Tekeli'ye göre, Mustafa Kemal'in kadınların siyasi haklara sahip olmasını desteklemesinin önemli bir motivasyon kaynağı, Batı basını tarafından faşizmle bağdaştırılan tek parti dönemini zorunlu bir süreç olarak göstermek ve kendisinin "demokratik sisteme karşı beslediği inancı kanıtlamak" arzusudur (aktaran Abadan-Unat 1982, 20-1). Bu yorumlardan Tekeli'ye ait olanı, kadınların siyasi haklarının başlı başına bir gereklilik değil de, bir siyasetçi tarafından "imajını temize çıkarma" aracı olarak kullanılmış olabileceğine dair çarpıcı bir durumu betimlerken; İnan'ın yorumu ise dönemin kadını temelde anne olarak ele alan ve birtakım haklarla donatılmasının ancak toplumsal kalkınmada rol oynaması karşılığında meşrulaşacağını varsayan –başka bir deyişle kadını bireysellikten tamamen soyutlayan- yaklaşımı açık etmektedir.

Nitekim bu dönemin mutlaka altı çizilmesi gereken özelliklerinden birisi de, bireyi önemsiz hatta tehlikeli bir varoluş biçimi olarak gören yaklaşımın önemini korumakta olduğudur: Devrimler ve bu devrimler çerçevesinde tanımlanan idealler sayesinde ulusun genelini kapsayan kolektif bir "yükseliş"i hedefleyen görüşün, bu yıllarda en yüksek düzeye ulaştığı iddia edilebilir. Birey, bu görüş dahilinde ancak topluma faydalı olduğu ve toplumla uyum içinde hareket ettiği ölçüde anlamlıdır; ideal kadınlık, erkeklik ve çocukluk da buna uygun olarak kurgulanmaktadır. İlerleyen yıllarda da bu yaklaşım büyük oranda değişmeden devam edecek; toplumsallıkla kıyaslandığında, bireysellik değersizliğini korumayı ve tehdit unsuru olarak algılanmayı sürdürecek, bireyle devlet arasında düzenlenmekte olan ilişkinin avantajlı ve ağır basan tarafı devlet olacaktır. Kurgulanan ideal kimlikler, toplum ve devlete karşı asla ödenemeyecek bir borçla donatılacaktır. Oğuz'a göre, yurttaş, "toplumsal ilişkilere belirli bir biçim vermek" ve "bu biçimi yeniden üretmek için gerekli kurumsal ve

söylemsel pratikleri topluma empoze etmek" yoluyla Türkiye modernleşme projesinin "egemen öznesi" olan ulus-devletin karşısında ikinci plana itilmektedir:

> Türkiye'de devletin ayrıcalıklı konumuna dayalı organik ve homojen bir toplum anlayışı, buna paralel olarak, "devlete karşı yükümlülüklerle" donatılmış ve "birey" nosyonu gerçekleşmemiş bir "yurttaşlık" anlayışıyla karşı karşıya kalınmaktadır (2005, 58).

Söz konusu yılların bu özelliği, dönemin yurttaşlık bilgisi müfredatı ve kitaplarından da açıkça okunabilmektedir. 1928-1950 yılları arasında Kemalist modernizasyon projesinin aile kavramını nasıl işlevlendirdiğini ele alan Selda Şerifsoy, *Yurt Bilgisi* ders kitaplarında ailenin metafor olarak ele alınışını şöyle değerlendirir: "'Millet' aile kurumu ile, 'devlet' ebeveynlerle, 'halk' ise çocuklar ile özdeşleştirilip 'borçlar' ve 'görevler' bu analojiler üzerinden kurgulanıyor ve bireylerin siyasi platformdaki konumları, 'hizmet-itaat etmek' dışında 'katılım' gerektiren etkin bir pozisyonda tanımlanmıyor (2013, 181)." Ulus-devletlerin kuruluşları sırasında faydalanılan temel araçlardan biri olan eğitimin, Türkiye örneğinde de, Cumhuriyet'in kurucu kadroları tarafından modernleşme projesinin temel mekanizmalarından biri olarak görüldüğünü belirten Tuba Kancı da, ders kitaplarının ulus-devletin resmi söylemlerinin ana taşıyıcılarından olduğuna dikkat çeker (2013). Bu ders kitaplarında da, gerek ailede gerek toplumda erkek yurttaşın destekçisi olarak konumlandırılan kadınlar için, uygun görülen başlıca kimlik annelik olmuştur. Cumhuriyet'in erken döneminde hazırlanan ders kitaplarında çizilen ideal anne portresi –ilerleyen yıllarda da büyük oranda aynı kalacak şekilde- hem kendi ailesi hem de toplumun geri kalanına yönelen "sevgi, yücegönüllülük ve fedakarlık" hisleriyle betimlenmektedir (Kancı 2013, 91). Ulusun bütünlüğü açısından önemli rol oynayan bu özellikleri taşıması doğal sayılan ideal kadın, ancak bir bütünün parçası olarak anlam kazanmaktadır ve kendisi için bunun haricinde alternatif bir varoluşun mümkün olmadığı varsayılmaktadır. Her durumda, kadın, birey ve eşit yurttaş olmaktan bir kez daha uzağa düşmektedir. Kancı ayrıca, Cumhuriyet'in, ideal kadına bir yandan çocukları medenileştirme

görevini, diğer yandan da görüntüsüyle modernliğin simgesi olma sorumluluğunu yüklediğine dikkat çeker (2013, 89-90).

Görsel 3.1. TSK'nın 2009 yılında Anneler Günü için hazırladığı afiş serisinden: "Ne mutlu bir Atatürk yetiştiren Türk kadınına..."
[Kaynak: http://www.haber5.com/guncel/tsk-afisinde-ortulu-zubeyde-hanim, Erişim Tarihi: 1 Haziran 2015]

Türk modernleşmesinde kadınlar bir yandan Batılılığı sembolize etmek göreviyle donatılırken diğer yandan da bu görevin –ve bu görevin yerine getirilmesini sağlayacak hakların- sınırı erkekler tarafından net bir biçimde belirlenmektedir. Berktay da, aile kavramının modernleşme hareketi açısından pratik önemini, devletin kadının kamusal alana çıkışını kontrol altında tutabilme çabasıyla ilişkilendirir (2012). Berktay'a göre, kendi içinde çelişkili bu durum, modernleşmeden yana olan erkeklerin geleneksel otoriteye başkaldırırken "kız kardeşleri" ile yaptıkları "sorunlu ittifaktan" kaynaklanmaktadır: Babanın –sultanın- iktidarının yıkılmasından "oğullar" ve "kızlar" kârlı çıkacaktır; ne var ki kurulan yeni düzen aslında oğulların düzenidir ve bu düzene kızların katılması ancak oğulların izin verdiği ölçüde mümkündür. Dolayısıyla yeni düzenin "öteki"si kız kardeşlerdir; "modernitenin 'yeni adamı'" öteki olanın tehdidini kontrol altında tutabilmek için kız kardeşini belirli kalıplar içinde kalmaya zorlamaktadır (2012, 106-7). Durakbaşa da benzer bir perspektiften bakarak, Kemalist reformlar kapsamında kadının namusuna dair geleneksel yaklaşımın radikal bir eleştirisinin yapılmadığına ve kendi özgürleşme

potansiyellerini keşfetmeleri durumunda kadınlar üzerindeki kontrollerini yitirmek endişesiyle Cumhuriyet'in kurucu kadrolarının eski yaklaşımı sürdürdüklerine dikkat çeker (1998, 151). Bu doğrultuda, Tanzimat'la başlayıp gittikçe güçlenen eğilim, önceden özel alan olarak sayılan aileyi kamusallaştırılarak "milli aile" kavramına doğru yönlendirmektedir: "Aile, ulus-devletin nüsvesi, 'aile ahlakı' ise ulusal dayanışmanın çimentosu olacaktır (Berktay 2012, 104)."

Tüm bunlar ışığında, yüzeyde görünene daha derinlemesine bakıldığında, erken Cumhuriyet dönemi politikaları kapsamında kadının bağımsız bir birey olarak değerlendirilmediği ve "anne" rolünün ideal kadın kimliği için bir zorunluluk olarak görüldüğü ortaya çıkmaktadır. Ne var ki bu yılların kadınların hareket alanını genişleten birçok gelişmeye sahne olduğu da göz ardı edilmemelidir. Örneğin, İsviçre modeli örnek alınarak ve şeriatın yerini alması için hazırlanan Medeni Kanunu'nun 1926 yılındaki kabulü hem eski toplum yapısını yenisiyle değiştirme girişimlerinden önemli bir tanesi hem de Türkiye'deki kadın hakları açısından bir dönüm noktasıdır (Tekeli 1982, 376). Bugün hâlâ, -Osmanlı ve erken Cumhuriyet döneminde kadınların birtakım haklarını kazanmak için sarf ettikleri çabaları gün ışığına çıkarmaya çalışan araştırmaların sayısındaki yakın dönemli artışa rağmen- yaygın görüş, bu coğrafyadaki kadınların özgürleşmesini başta Atatürk olmak üzere Cumhuriyet'in kurucu kadrolarının sağladığı, sahip oldukları hakların kendileri tarafından kazanılmadığı, aksine bu grup tarafından kendilerine verildiğidir. Yeşim Arat, Kemalist reformların kadınların kurtarıcısı olduğunun 1980'lere kadar toplumun geneline yayılan ve tartışmaya açılmayan bir ön kabul olduğunun altını çizer (2013, 106). Bugün, Kemalizmin bazı çevrelerde kutsallığını yitirmesi ve kadın konusu üzerine çalışan araştırmacıların çabaları sayesinde, söz konusu yılları kadınların özgürleşmesi açısından farklı bir perspektiften değerlendirmek mümkün hale gelmiştir.

Görsel 3.2. “Yeni Kalem” adlı derginin 5 Nisan 1928 tarihinde çıkan sayısının kapağı. Atatürk, “Türk” kadınını zincirlerinden kurtarıyor.
[Kaynak: http://tr.wikipedia.org/wiki/T%C3%BCrkiye'de_yay%C4%B1mlanm%C4%B1%C5%9F_mizah_dergileri, Erişim Tarihi: 1 Haziran 2015]

Kadınların, özgürleşiyor gibi gözükmekle beraber aslında belli amaçlar doğrultusunda işlev kazandırılan bir grup olduğunu anlamak için,

Cumhuriyet'in erken yıllarının getirdiği en önemli değişikliklerden biri olan üniversite eğitimi görerek memuriyet ve "serbest meslek sahipleri saflarını dolduran" kadınların durumuna bakılabilir. Ayşe Öncü, Türk kadınlarının iş hayatında hızla artan varlıklarını, kadroları doldurmak için geliştirilen bir politikanın sonucu olarak değerlendirir (aktaran Kandiyoti 2013, 129): Üst ve orta sınıfa mensup kadınların iş hayatına katılması, "yukarı doğru hareketli halk kesiminden erkeklerin seçkinler arasına kabul edilmesinden daha az tehdit edici görülmüş olabilir" (Kandiyoti 2013, 130).

Yine kadınların bir yandan modernleşmenin göstergeleri olarak haklarla donatıldığına ama bir yandan da hareket alanlarının sınırlarının sıkı bir biçimde belirlenmesine dair bir başka örnek olarak, Halkevleri ele alınabilir. "Yeni Türk kadını"nın oluşumunda merkezi bir rol oynaması öngörülen Halkevleri ve faaliyetlerinin hedeflerinden birisi, kadınların eğitim, eğlence, müzik, dans ve spor etkinliklerine katılarak kamusal alandaki varlıklarını meşru kılmalarını sağlamaktı (Lamprou 2014, 7). Ne var ki, Lamprou'nun, Halkevleri'ndeki faaliyetlere dair 1930 ve 1940'lı yıllarda Cumhuriyet Halk Partisi'ne (CHP) gönderilen şikayet mektupları ve partinin teftiş raporlarını incelediği makalesinde belirttiği gibi, kadın ve erkeklerin aynı kamusal alanı paylaşmaları gerilim ve rahatsızlık hissini de beraberinde getirmiştir (2014). Lamprou, Halkevleri'nde "özel ve aynı zamanda kamusal sayılabilecek bir mekan" kurulduğunu iddia eder: Buradaki etkinliklere katılan kadınlar, kendi ailelerinin dışında olsa da bir nevi ailenin denetimi altında kalmaya devam etmektedirler; tehlikeli sayılan "taşralı/avam" erkeklerin dışarıda bırakıldığı, seçilmiş insanlardan meydana gelen daha büyük bir "aile"ye mensup hale gelen kadınlar şereflerini ve güvenliklerini riske atmadan medeniyetin gerektirdiği boş zaman aktivitelerine katılabilmektedirler (2014, 29).

Bu dönem kapsamında ele alınması gereken bir diğer önemli nokta da, Türkiye'de yurttaşlığın temelini oluşturan üç temel görevden biri sayılan oy vermenin kapsamının kadınları da kapsayacak şekilde genişletilmesidir. Yukarıda, seçme ve seçilme hakkının kadınlara tanınmasının olası sebepleri

üzerine yapılan yorumlardan bazılarının üzerinde kısaca durulmuştu. Sebebi ne olursa olsun, 1930 yılında *Belediye Kanunu'*nun kabul edilmesiyle, Şehir Meclisi'ne girmeye ve bu meclislerin üyelerini seçmek için oy kullanmaya hak kazanan kadınlar kısmi olarak siyasal haklarını elde etmişlerdir.[6] Bu kazanımın ardından 1930 yerel seçimlerinde İzmir ve İstanbul şehir meclislerine girebilen kadın üyeler olmuştur (Yaraman 1999, 48). Bu kadınlar arasında bulunan Latife Bekir'in, kadınların belediye yönetimlerinde yer almasıyla ilgili "belediyecilik her şeyden evvel büyütülmüş bir ev idaresi demektir" şeklindeki değerlendirmesi dikkate değerdir (aktaran Yaraman 1999, 48).[7] Bu yerel seçimlerde "siyasal yaşamı ev içi rollerin uzantısı bağlamında değerlendiren edilgen ve siyasal iktidara bağımlı" kadınlar Şehir Meclisleri'ne seçilmişken, kadın mücadelesi geleneğinden gelen isimlerin dışarıda kalması ise önemli bir ayrıntıdır (Yaraman 1999, 49). Bu ayrıntı, kadınlara kısmi olarak tanınan siyasal hakların arkasında birtakım başka sebeplerin olduğundan şüphe etmeyi anlamlı kılan bir gösterge olarak ele alınabilir. Kadınların siyasal hayata girişinin yasal düzeyde ikinci adımı 1933'te *Köy Kanunu'*nda yapılan değişiklikle atılmış; kadınlar köy muhtarı ve köy heyetlerine seçilme hakkına kavuşmuşlardır. Son olarak 1934'te, oylamaya katılan 258 milletvekilinin tamamının oyuyla *Anayasa ve Seçim Kanunu*'nda yapılması öngörülen değişikliğin kabul edilmesiyle kadınlar siyasal haklar açısından – en azından yasal düzenlemeler boyutunda- erkeklerle eşitliğe kavuşmuşlardır: Söz konusu değişiklikle 22 yaşını dolduran tüm kadınlar oy kullanma, 30 yaşın üstündeki tüm kadınlar da parlamentoya girmek üzere seçilme hakkını kazanmışlardır. Bu yasa değişikliğinin ardından gerçekleşen

---

[6] Kadınlar Halk Fırkası, Türkiye'de kadınların siyasal haklarını elde etme mücadelesi üzerinde durulurken atlanmaması gereken bir sürece işaret etmektedir. 1923'te bir grup kadın Kadınlar Halk Fırkası'nı kurmuş, ancak kısa süre sonra, kurulacak olan Cumhuriyet Halk Fırkası'na ilgiyi azaltacağı gerekçesiyle bu parti kapatılarak, örgütün devamı sayılabilecek Türk Kadınlar Birliği'ne dönüştürülmüştür. İlerleyen yıllarda da Cumhuriyet'in "erkek" kurucu kadrolarının birçok müdahalesine uğrayan birlik, 1935'te tamamen kapatılmıştır. (Kadınlar Halk Fırkası hakkında detaylı bilgi için Yeşim Arat'ın *Türkiye'de Modernleşme Projesi ve Kadınlar* makalesi [2013, 104-5] ile Ayşe Yaraman'ın *Türkiye'de Kadınların Siyasal Temsili* kitabına [47-8] bakılabilir.)

[7] Latife Bekir, Türk Kadınlar Birliği'nin, kadın hakları savunucusu Nezihe Muhiddin'den sonra "atanmış" başkanıdır ve iktidarla işbirliği içindedir (Yaraman 1999, 48).

ilk seçim olan 1935 genel seçimlerinde meclise 17 kadın girmiş, ara dönemde eklenen bir kadın temsilciyle de bu sayı 18'e çıkmıştır; ki bu sayı toplam sayının %4.5'ine denk gelmektedir (Tekeli 1982, 382-3). Tekeli, bu sayının o dönemde Batılı demokrasilerin hiçbirinde erişilmemiş bir düzeyde olduğunu belirtir ve bu durum ışığında, kadınların siyasal haklarının, "yeni rejimin niteliklerini simgelemek bakımından kritik bir yol oynayan stratejik bir araç olarak değerlendirildiğini söylemenin pek yanıltıcı olmayacağının" altını çizer (1982, 381-2). 1946'dan itibaren 1983'teki seçimlere kadar ise kadın temsilci sayısı 10'un altında kalacaktır (TÜİK 2012, 5). Mecliste kadın temsilindeki düşüşe dair Tekeli'nin yorumundan yola çıkan Yaraman, 1935'ten 1946'ya kadar geçen dönemde "seçim sisteminden dolayı istediği adayı seçtirebilme durumunda olan tek parti" tarafından kadın parlamenterlerin varlığının rejimin demokratik yönünün göstergesi olarak kullanıldığını; İkinci Dünya Savaşı'nın ertesinde uluslararası arenada demokratikliğine dair daha başka kanıtlar sunması beklenen Türkiye'nin 1946'da çok partili sisteme geçmesiyle "kadın milletvekillerinin özel anlamını yitirdiğini" belirtir (1999, 55).

Cumhuriyet'in erken yıllarında, kadın konusu gibi kültür de modernleşme yolunda atılan adımların bir sembolü olarak kullanılmış, ve yine kadınlar gibi kültür politikaları da gerçekleştirilen devrimlerin toplumda yerleşebilmesini sağlamak ve hedeflenen ideal ulusal kimliğin oluşturulması amacıyla işlevsellendirilmiştir. Çeçen'in de belirttiği gibi, "Cumhuriyet önceleri bir kültür devrimi olarak topluma benimsetilmek istenmiştir" (1996, 29). Bölümün önceki kısımlarında vurgulanmış olduğu gibi, Türkiye siyasi tarihinin en önemli belirleyenlerinden olan Batıcı-İslamcı çekişmesi Cumhuriyet'in ilk yıllarında da göz ardı edilemeyecek bir faktör olarak rol oynamaktadır. Kurucu kadrolar, Osmanlı'dan kopuşu simgelemek ve yeni değerlerin olabildiğince geniş çevrelerce benimsemesini sağlamak amacıyla, İslami düzene çok kısıtlı bir hareket alanı bırakacak düzenlemelere gitmiştir. Dolayısıyla, söz konusu yıllarda, yeni rejimin her alandaki uygulamaları İslami çevrelere rahatsızlık vermektedir ve muhalefet İslami bir kimliktedir (Öktem 2006, 154).

Devrimler hızlı ve kararlı bir şekilde gerçekleştirilmeye devam edilirken, "kültürel ilerleme ve bilinçlenmeyle" geleneksellik yandaşlığıyla mücadele edilebileceği düşünülmüş; bu nedenle devlet, eğitim alanına özel bir ilgi göstermiş, klasik Batı müziği ve sahne sanatlarını yaygınlaştırma seferberliğine girişmiş, Batı klasikleri Türkçe'ye çevrilmiş, Halkevleri ve Köy Enstitüleri gibi oluşumlar kurularak toplumun oldukça geniş bir kesimine ulaşılmaya çalışılmıştır. Kültürel devrimin İslam'ın şartlarına aykırı bir yaşam tarzını yerleştirme çabalarıyla beraber birtakım başka etkenler de -örneğin Arapça alfabenin Latin alfabesiyle değiştirmesiyle "İslam devletinin birçok görevlisinin, sanatçısının ve aliminin işsiz kalması" gibi- iki akımın çekişmesini daha farklı bir boyuta taşımıştır (Güvenç 2006, 141). Cumhuriyet'in devrimlerini, kendi ahlaki değerler sistemlerinin inkarı olarak değerlendiren İslami çevreler ile modernleşmenin "gereklerini" olabildiğince hızlı ve katı yasal düzenlemelerle hayata geçirmeye çalışan Batıcıların arasındaki çekişme böylece bir yarışa dönüşmüştür; bu yarış ve gelenekselcilerin ilk etapta yenilgiye uğraması ilerleyen yıllarda İslami hareketin yükselişine imkan tanıyacak ortamın yaratılmasında büyük rol oynayacaktır. Dengelerin İslami hareket lehine değişmesiyle, Cumhuriyet'in ilk döneminde hayata geçirilen kültür politikalarının tersine çevrilmesi veya yeniden yorumlanması için uzun soluklu ve stratejik bir uğraş başlayacaktır.

3.3. 1980'den Günümüze

Yurttaşlık ve yurttaşlığın siyasi boyutu, 1980'lerden itibaren tüm dünyada olduğu gibi Türkiye'de de önemli bir tartışma konusu haline gelmeye başlamıştır. İlk bölümde de üzerinde durulduğu gibi, Alev Özkazanç, "Türkiye'de yurttaşlık sorununu" ele aldığı yazısında, bu tartışmalara yön veren başlıca gelişmenin "modernliğin yeni bir evresine geçişi gösteren çok boyutlu bir kriz ve yeniden yapılanma süreci olduğunu" belirtir (2014, 317). Türkiye'de yurttaşlık tartışmalarının gündemin üst sıralarına taşınması bir yandan tartışmanın küresel boyutunun yereldeki yansımasıyken diğer yandan Türkiye'nin içinden geçmekte olduğu süreçle de yakından bağlantılıdır. Özkazanç 1980 darbesinden bugüne kadar gelen süreçte

"yurttaşlık statüsünün iki çatışan hareketin gerilimi altında ezildiğini" ve "mevcut haliyle devlet-toplum-birey ilişkisinin sürdürülebilir olmadığının kanıtlandığını" belirtir:

> Bu çatışan dinamiklerden birisi Türkiye siyasetinin 1980 darbesini de önceleyen ancak darbeyle birlikte siyasal sisteme köklü biçimde kazınan ve henüz radikal bir kopuşun gerçekleşmediği devletçi-merkeziyetçi-otoriter yapısıdır. İkinci dinamik ise, Türkiye'nin ister istemez içine çekildiği küresel dinamiklerdir ki bunlar Türkiye siyasetini doğrudan ve zorunlu bir demokratikleşmeye olmasa da liberalleşmeye, dışa açılmaya, yeni döneme uygun farklı siyasi ve yönetsel stratejiler geliştirmeye zorlamışlardır (Özkazanç 2014, 318).

Türkiye'de yurttaşlık tartışmalarının ön plana çıkması 1980'leri bulmakla beraber, yasal düzlemde devletin yurttaşlara karşı sorumluluklarının kapsamının genişletilmesi yaklaşık 20 sene öncesine, 60'lı yıllara rastlamaktadır. *1982 Anayasası*'yla bu kapsamın yeniden daraltılacak olmasına rağmen, *1961 Anayasası* hem bireysel hak ve özgürlükleri detaylandırmış hem de sosyal devlet kavramını gündeme getirmiştir. Ne var ki, bu anayasa da bir askeri darbenin üzerine, orduya yakın bir grup bürokrat ve entelektüel tarafından hazırlanmış olup, tıpkı *1924 Anayasası* gibi, tabandan yükselen bir hak mücadelesi yerine aydın elitlerin girişimlerinin sonucudur. Arat, bu durumu, -Mann'a gönderme yaparak- yurttaşlığın iktidardaki elit tarafından stratejik bir araç olarak kullanılmasının bir başka örneği olarak değerlendirir (2000, 276-7).

1980'ler Türkiye'sinde dönüşmeye başlayan ve önemli bir başlık haline gelmekte olan yalnızca yurttaşlık kavramı ve tartışmaları değildir; bu yıllar, aynı zamanda kadınlar açısından da birçok dönüşümün yaşanmaya başladığı bir döneme denk gelmektedir. Toplumu apolitize etmeyi hedefleyen darbeye karşı kısa sürede geliştirilen tepki, "örtülü" siyaset yapma yöntemlerinin keşfedilmesi olmuştur. Dolayısıyla, 12 Eylül 1980, Türkel Minibaş'ın da altını çizdiği gibi, özellikle kadın, çocuk ve çevre gibi konularda sivil kesimin örgütlenmesi açısından bir başlangıç anlamına gelmektedir (1996, 185). Bu dönemde Türkiye'deki kadın hakları mücadelesinin geçirdiği dönüşüm, kadınlar açısından yaşanan değişikliklerin toplumsal boyutu açısından büyük önem taşımaktadır. Tekeli, bu yıllarda Türkiye'de yeşeren kadın hareketini, bu topraklardaki

ilgili mücadelenin üçüncü evresi olarak ele alır (1995, 30). II. Meşrutiyet'te kadınların kurdukları dernekler ve çıkardıkları yayınlar üzerinden taleplerini dile getirmelerini birinci evre olarak sayan Tekeli için Türkiye'deki feminist hareketin ikinci evresi, kadınların yasal statülerini çok kısa bir sürede Osmanlı'ya göre çok daha eşit bir hale getiren Cumhuriyet'in erken dönemindeki "devlet feminizmi"dir. Sınıflar arasındaki eşitsizliğin yoğunlukla tartışıldığı 70'ler Türkiye'sinde "kadın sorunu"nun ekseni köylü kadından işçi kadına doğru kaymaya başlamıştır. Bu yıllarda sol mücadele kapsamında yer alan kadın hareketi, 80'lere gelindiğinde olgunlaşmış ve odak noktasını kadınların farklı açılardan maruz kaldığı ayrımcılıklara kaydıracak doygunluğa ulaşmış; Tekeli'nin deyimiyle üçüncü evreye geçmiştir (1995, 32-3). Bu alanda çalışan pek çok isim gibi, Berktay'ın da belirttiği üzere, Cumhuriyet'in ilk yarım yüzyılında sırtlarına yüklenen rolleri ve eril yurttaşlık anlayışını sorgulama konusunda "çekingen davranan" kadınların kızları, 80'lerin atmosferinde, erken Cumhuriyet dönemine eleştirel bir gözle bakmaya girişmişlerdir (2012, 111). 90'lara gelindiğinde Kemalist modernleşme projesinin kadınları nasıl araçsallaştırdığına dair birçok söz söylenmiş; bunun yanı sıra güncel olanla ilgili de homojen ve tek bir "kadın" kategorisine dair sorgulamalar yükselmeye başlamıştır (Arat 2013, 100; Berktay 2012, 111). Ömer Çaha'nın "sivil feminizm" olarak tanımladığı bu dönem kadın hareketi, kadınların yereldeki problemlerini aşarak küresel harekete yaklaşmış; kavramsal tartışmaları konu edinerek Türkiye'de kadın hakları algısını başka bir boyuta taşımak anlamında önemli aşamalar kaydetmiştir (1996, 141). Bu dönemin, yine kadın hareketi açısından dönüştürücü rol oynayan bir diğer özelliği de radikal feministler ile 80'lerde canlanan İslamcı grupların şiddetli bir çakışma yaşamamasıdır. Belki de bu sebeple radikal feminist hareket, tüm görüşlerini paylaşmamakla birlikte İslamcı kadınların mücadelesini büyük ölçüde desteklemiştir (Arat 2013, 111-2). İdeolojik bağlardan bağımsız olarak, farklı kesimlerden kadınların yalnızca kadın olmaktan dolayı yaşadıkları sıkıntılara karşı kadın dayanışmasını savunan radikal feminist hareketin aksine Kemalist saflardaki kadınlar tarafından

İslami yükseliş bir tehdit olarak algılanmış; bu ikili yapının iki ucunda yer alan taraflar için, aralarındaki gerginlik belirleyici olmuştur. Nitekim 1980'lerin sonunda "İslamcı tehdide karşı örgütlenen" Kemalist kadınların kurduğu Çağdaş Yaşamı Destekleme Derneği'nin ilk başkanı Aysel Ekşi, örgütlenmelerinin sebebini "bir süredir 'kadınların dilediği gibi giyinme özgürlüğü' perdesi arkasına gizlenen sinsi bir gericilik hareketi" olarak gösterirken, yetkilerini de Atatürk devrimlerinden aldıklarını belirtir (aktaran Arat 2013, 113).

80'li yıllar, bir süredir yükselişte olan İslamcı hareketlerin Türkiye'nin siyasi ve toplumsal gündeminde önemli yer tuttuğu yıllar olmuştur. Feride Acar'ın Türkiye'de İslamcı hareket ve kadın arasındaki ilişkilere dair bir fotoğraf sunmayı hedefleyen çalışmasında da görüldüğü gibi, bir yandan İslamcı hareket "kadınlara ulaşmak için özel bir gayret göstermekte", diğer yandan da özellikle türban özgürlüğünü savunan kadınlar hareket içinde aktif olarak yer almaktadır (1995). O günkü duruma bir alternatif sunmayı hedefleyen İslamcı hareket, tezin bu bölümünün başından beri vurgulanan modernleşmeci-gelenekselci çatışmasında dengeyi değiştirecek bir unsur olarak ortaya çıkmaktadır. Bu dönemde İslamcı hareket, uzun süredir kadın konusunda "çağdaş olanı temsil edenin Kemalizm olduğu" Türkiye'de yeni bir yöntem denemeye başlamıştır: Senelerce kadınları özgürleştireceği iddiasını taşıyan modernleşme ve laikliğin aslında kadınların ezilmesinin ve sömürülmesinin sebebi olduğu; kadınların üstlerine yığılan yüklerden kurtulmalarının yolunun İslam'dan geçtiği söylemiyle kadınların harekete destek vermesi sağlanmaya çalışılmıştır (Acar 1995). Nitekim bu girişimler başarılı olmuş, özellikle üniversitelerde başörtüsü özgürlüğünü talep eden kadınlar harekette aktif roller üstlenerek yürüyüşler, oturma eylemleri düzenlemiştir (Acar 1995, 80; Arat 1995, 103).[8] 2013'te açıklanan "Demokratikleşme Paketi" ile kamuda

[8] Feride Acar'ın bahsi geçen çalışmasında aktardığı, Orta Doğu Teknik Üniversitesi'nde okuyan 9 başörtülü kadın öğrenciyle gerçekleştirilen görüşmelerde İslam'ın kadınlara çalışmama özgürlüğü getirmesinin, söz konusu öğrenciler için önemli bir kriter olduğu ortaya çıkmaktadır. Ancak Acar'ın kendisinin de belirttiği gibi, 9 kişilik bir örneklemi genellemek doğru bir yaklaşım olmayacaktır (1995, 88).

serbest bırakılana kadar da, muhafazakar kanadın hem toplumsal hem de siyasal düzeyde en çok vurgu yapılan söylemleri arasında başörtüsü serbestisi yerini korumuştur. İslam'ın kadınlara nasıl bir özgürlük sağlayacağıyla ilgili olarak, dönemin İslamcı hareketinin özellikle orta sınıf kentli kadınları hedefleyen yayınlarından olan *Kadın ve Aile* dergisinin ilk sayısında çıkan başyazıdan alıntılanan şu kısım fikir vermektedir:

> Sizler bizim nazarımızda ya, beyaz oyalı namaz başörtülü, eli tesbihli, ağzı dualı hacı anne ve teyzeler, veya eşine yuvasına sadık, ciddi, şefkatli ve fedakar ev hanımları; ya da cici temiz, cıvıl cıvıl, hünerli küçük ablalarsınız. Biz yuvayı dişi kuşun yaptığını, aile fertleri arasındaki sıcak ve sevimli sevgi bağlarının sayenizde sağlandığını biliyoruz. Sizler yuvanın direği, toplumumuzun temellerisiniz. Çocukları sağlıklı olarak siz yetiştirir; aile görgü ve terbiyesini onlara siz verir; ninnilerle, öğütlerle, dualarla siz yönlendirirsiniz. Erkekler sizin sayenizde mutlu ve başarılı olur; eve dönünce günün yorgunluğunu, hayatın velvele ve dağdağasını unutur, sizde teselli bulur, memnun ve müsterih uyur... Ev hanımlarını yuvasından, yakınlarından, asli görevlerinden soğutan; modaya, gösterişe daldıran [...] kötü niyetliler var basında. [...] Onlar toplumun temeli olan aileyi yıkmağa, fertler arasındaki bağları koparmağa çalışırlar (aktaran Arat 1995, 107-8).

Bu alıntı dönemin İslamcı hareketinin kadınlara nasıl bir hayatın yolunu gösterdiğini ve rol biçtiğini açıkça sergilemekle beraber, söz konusu dönemin söyleminin bugünün AKP iktidarının söylemleriyle büyük oranda örtüştüğünü de ortaya koymaktadır. O gün de, tıpkı bugün AKP iktidarına yakın muhafazakar kadın hareketinin savunduğu gibi, kadın ve erkeğin farklı yaratıldığı ve diğerini tamamladığı, kadının korumaya ihtiyaç duyan daha zayıf taraf olduğu ve dolayısıyla cinsiyet eşitliğinden değil ancak adaletten bahsedilebileceğini iddia etmektedir (Acar 1995, 87). Bu yaklaşımın bugün geçerliliğini korumakta olduğu Erdoğan'ın kızı Sümeyye Erdoğan'ın da yönetim kadrosunda yer aldığı Kadın ve Demokrasi Derneği'nin (KADEM) 2014'te düzenlediği Uluslararası Kadın ve Adalet Zirvesi'nin sadece adından bile anlaşılabilmektedir. Ne var ki bugün, radikal feminizm ve muhafazakar kadın hareketi –ya da daha doğrusu bu hareketin temsilini üstlenen AKP hareketinin- 80'li yıllardaki gibi çakışmadığı söylenemez. Nitekim, zirvenin kendisi gibi söz konusu zirvede Recep Tayyip Erdoğan'ın yaptığı konuşma sırasında söyledikleri de pek çok feminist aktivistin ve örgütün yoğun tepkisiyle karşı karşıya kalmıştır:

> Kardeşlerim! Kadınların ihtiyacı olan şey nedir? Burada bazen erkek-kadın eşitliği diyorlar. Kadın-kadına eşitlik doğru olandır, erkek-erkeğe eşitlik doğru olandır ancak kadının özellikle adalet karşısındaki eşitliği aslolandır. Bunu yerine getirmeliyiz. [...] Kadınların ihtiyacı olan eşitlikten ziyade eşdeğer olabilmektir. Yani, adalettir. Buna ihtiyacımız var. Kadın ile erkeği eşit konuma getiremezsiniz. O fıtrata terstir. Çünkü fıtratları farklıdır, tabiatları farklıdır, bünyeleri farklıdır. Örneğin iş hayatında hamile bir kadını erkek ile aynı şartlara tabi tutamazsınız. Bir anneyi, çocuğunu emzirmek zorunda olan bir anneyi bu tür yükümlülükleri olmayan bir erkekle eşit konuma getiremezsiniz. Kadınları erkeklerin yaptığı her işte çalıştıramazsınız, komünist rejimlerde olduğu gibi. Eline var kazmayı küreği, çalışsın. Olmaz böyle bir şey. Onun narin yapısına bir defa bu ters düşer. Anadolu'da da bu böyle yapılmadı mı? Sırtına yüklediler küfeleri, o garibim analarımız ne çileler çekti. Kamburları çıktı. İki büklüm o tarllarda neler çektiler. [...] Anne başka bir şey ve makamların en ulaşılmazıdır, en yükseğidir. [...] Bunu anlayanlar olur, anlamayanlar olur. Bunu feministlere anlatamazsın mesela. [...] Anlayanlar yeter bize diyoruz, onlarla yola devam ederiz... Hanım kardeşlerimizle birlikte verdiğimiz siyaset mücadelesinin Türkiye'yi 1994 yılına göre çok farklı bir yere taşıdığını bugün görüyoruz. [...] Bugüne kadar kadınların hak mücadelesinde hep yanlarında olduk, inşallah bundan sonra da bu mücadelede teşvik edici olmayı sürdüreceğiz. (Kadın İle Erkeği Eşit Konuma Getiremezsiniz, Fıtratına Aykırı).

İslami düşüncenin yükselişi yalnızca kadınların konumuyla ilgili değil, ülke kültürüyle ilgili de önemli kırılmalara sebep olmuştur. Niyazi Öktem, 1975'te Süleyman Demirel başkanlığında kurulan ve "I. Milliyetçi Cephe" olarak adlandırılan koalisyonun "tamamıyla bir Türk İslam kültürü anlayışını kültür politikasına soktuğunu" ve bu adımla kültür politikalarının daha da dışlayıcı bir özelliğe büründüğünü belirtir (2006, 157-8). Bozkurt Güvenç de, özellikle 1983'ten 1993'e kadar geçen 10 yılın ülke kültüründe kalıcı birtakım etkilere sebep olduğuna değinir (2006, 144). Bu yazarların ikisi de 1980 darbesinin, "İslami karşıdevrime" gelişme fırsatı sunduğunu iddia eder. Nitekim bu dönemde eğitim, yayın, dil, kültür ve yükseköğretim alanlarında uygulamaya konulan yeni düzenlemeler ile bu alanlara yerleştirilen kadroların etkileri, bunların haricinde de izlenmekte olan ekonomi politikalarının kültür alanındaki yansımaları geri dönüşü olmayan değişikliklere sebep olmuştur ve bugün de olmaya devam etmektedir. Cumhuriyet'in erken dönemindeki modernleşmeci hareketin, "eski tüm değerleri gözden çıkarmış olması" ve "bu değerlere sahip çıkmayı gericilik sayan tutumu", siyasal İslam için önemli bir avantaj sağlamıştır; sağ güçler bu geçmiş değerlerin tamamını sahiplenmiş ve kendi ideolojilerine uygun olarak yeniden üretmişlerdir (Çeçen 1996, 33-4).

Bir yandan bu gelişmeler yaşanırken, diğer yandan da 80'lerin sonundan itibaren kadın-erkek eşitliği "devlet çatısı altında kurumsallaşma sürecine" girmektedir (Acuner 2002). Resmi düzeydeki bu kurumsallaşma sürecinin ilk adımı olarak Devlet Planlama Teşkilatı bünyesinde kurulan Kadına Yönelik Politikalar Danışma Kurulu sayılabilir. Selma Acuner, bu kurula dair verinin azlığına dikkat çekerken, bu birimin kuruluş amacını da içeren resmi açıklamadan yola çıkarak çarpıcı bir noktaya işaret eder: Söz konusu kurul, kadınlardan gelen talepler yerine uluslararası yükümlülüklerini yerine getirmek amacıyla oluşturulmuştur; dolayısıyla kadın-erkek eşitliğinin resmi düzeyde kurumsallaşmasında Batı'yla ilişkiler önemli bir motivasyon kaynağı oluşturmaktadır (2002, 126-7). 1990'da kurulan Kadının Statüsü ve Sorunları Genel Müdürlüğü (KSSGM) de benzer şekilde "Türk modernleşme ideolojisinin" bir yansıması olmakla beraber, feminist hareket ve "halk oyuyla seçilen 'ilk kadın bakan' unvanı"nı taşıyan Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanı İmren Aykut'un girişimleri de bu birimin kurulmasında rol oynayan önemli etkenlerdir (Acuner 2002, 127; Yur 2015). Acuner, bu girişimin hayata geçirilmesinin muhafazakar bir parti olan Anavatan Partisi (ANAP) dönemine denk gelmesinin dünyadaki diğer örneklerden ayrışmasına dikkat çeker (2002, 128). Bu durumun önemli bir sebebi iktidarın muhafazakar kanadının, -özellikle, kadının ev dışında çalışmasına bağlanan- çözülmekte olan aile yapısının bir tehlike olarak algılamasıdır. Bu tehlikeye karşı kadının yerini aile içi ile özdeşleştiren tutucu bir politika benimsenmiştir. Aykut tarafından kadının birey olduğunu benimseyen bir söylemin oluşturulmaya çalışıldığı bu dönemde, aynı hükümetin Devlet Bakanı Cemil Çiçek gazetelere kadının yerinin aile olduğunu vurgulayan demeçler vermektedir. Dolayısıyla, KSSGM'nin kuruluşu iki kanadın da birtakım tavizler verdiği bir alışverişin sonucudur ve bu dönemde aile, gelenekselliği pekiştirilecek şekilde koruma altına alınmaktadır (Acuner 2002, 130-1). 1990-1994 yılları için hazırlanan *Altıncı Beş Yıllık Kalkınma Planı*, *Türk Aile Yapısı Özel İhtisas Komisyonu Raporu'*nda söz konusu tutum açıkça görülmektedir:

> Şehre akın ve çarpık şehirleşme sebebiyle geleneksel aile değerleri çözülmeye başlamıştır. Geçim sıkıntısına çare olarak nüfusun yaklaşık yüzde 50'sini meydana getiren, tamamen atıl bırakılması ekonomik bakımdan olduğu kadar insan hakları açısından da mahzurlu olan kadın, milli ve ekonomik zaruretler gereği çalışma hayatına atılmış, ancak bunun aile içerisinde ortaya çıkaracağı ailevi-sosyal-psikolojik problemlerin çaresi önceden yeteri kadar düşünülmemiştir. Bu sebeple, ailede "anne" otoritesi ve onun düzenleyici fonksiyonu değişime uğramıştır (aktaran Acuner 2002, 129).

Bu alıntıdan da anlaşılabileceği gibi, -iktidarın muhafazakar kanadı tarafından- kadının başlıca görevi ve kimliği "anne" olarak tanımlanmakta; bu tanım, aynı zamanda, toplumun huzuru için bir ön koşul olarak benimsenmektedir. Yine aynı raporda, aile yapısındaki çözülmeyi önlemek üzere önerilen tekliflerden biri "özellikle televizyon yayınlarında milli yayıncılığa ağırlık vermek" olarak belirlenmiştir; çünkü "edebiyatı, irfanı, folkloru; san'atı, musikisi, hayranlıkları tepki ve tutkuları ile 'Müslüman-Türk insanı' modeli dokunmaya çalışılmalıdır" (aktaran Acuner 2002, 129). Bu anlayışın bugünkü iktidar için hâlâ geçerliliğini korumakta olduğu ve yerel yönetimlerin kadınları hedefleyen kültür politikaları ile kültürel-sanatsal etkinliklerinin temelini oluşturduğu, tezin ilerleyen bölümlerinde sahadan örneklerle ortaya konacaktır.

1994'te Anayasa Mahkemesi'nin yetki kanununu iptal etmesiyle kurulamayan Başbakanlık Kadın ve Sosyal Hizmetler Müsteşarlığı, hukuki statüsü olmadan Devlet Bakanları aracılığıyla fiili varlığını devam ettirmiş ve yürütülen ilgili çalışmalar için Başbakanlık bütçesinden pay alınmıştır. 2002 yılında tek başına iktidara gelen Adalet ve Kalkınma Partisi (AKP) tarafından kurulan 58'inci Hükümet döneminde KSSGM hâlâ hukuki statüsüne kavuşamamış ve bu hükümette atanmış bir Kadından Sorumlu Devlet Bakanı yer almamıştır. 59'uncu Hükümet döneminde Güldal Akşit, Kadından Sorumlu Devlet Bakanlığı görevine getirilmiş ve önceden konuşulmakta olan pek çok ilgili konunun yasalaştığı bu dönemde kadına ilişkin muhafazakar söylemler çok fazla gündeme gelmemiştir. Bir sonraki dönemde görevi devralan Nimet Baş'ın ilk açıklamaları ise, "üç çocuk" talebiyle başlamıştır (Yur 2015).

2011 genel seçimlerinin ardından kurulan kabinede devlet bakanlıkları kaldırılmış ve yeni kurulan bakanlıklardan biri Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı olmuş, bu göreve Fatma Şahin atanmıştır. Bakanlığın isminde "kadın" geçmemesi özellikle kadın örgütlerinin tepkisini çekmiştir: Temel görevi cinsiyetçiliğin önüne geçmek ve toplumsal cinsiyet eşitliğini sağlamak olması gereken bu kurumun adındaki bu değişiklik oldukça anlamlıdır ve iktidar tarafından "kadının birey olarak değil ailenin bir unsuru olarak konumlandırıldığını" açıkça ortaya koymaktadır (Belge 2011). Nitekim, dönemin Başbakanı Recep Tayyip Erdoğan da bakanlar kurulunun yeni yapısını basınla paylaştığı açıklamasında, yeni kurdukları Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı'nı "biz muhafazakar bir partiyiz öyleyse aile yapımızı güçlendirmemiz lazım" diyerek tanıtmıştır (İşte Yeni Bakanlar Kurulu Yapısı). Bu hükümet döneminde, hem geleneksel cinsiyetçi işbölümünü pekiştiren "Enerji Hanım" gibi projeler hayata geçirilmiş hem de iktidarın kadına yönelik söylemleri giderek muhafazakarlaşmıştır. Örneğin, söz konusu hükümet dönemine damgasını vuran ilgili söylemlerden biri üç çocuk talebidir. Ocak 2013'te "Uluslararası Aile ve Sosyal Politikalar Zirvesi"nin açılış konuşmasını yapan Erdoğan, üç çocuk talebini yeniden dile getirmiştir:

> En az 3 çocukla beraber güçlü aileler... Ailelerimizi güçlü kılmanın yolu buradan geçiyor. Güçlü aile istiyorsak bunun olması lazım. Bir çocuk iflas, iki çocuk iflas, üç çocuk yerinde saymaktır. Bizim genç ve dinamik nüfusa ihtiyacımız var. O da buradan geçiyor. Yavaş yavaş yaşlanıyoruz. Bizim artış hızımızın ikinin üzerinde üçlere ulaşması lazım, bunu başarmamız gerekiyor. Şu anda batı sıkıntı içerisinde ama biz Türkiye'yi bu sıkıntının içerisine sokmak istemiyoruz. Annelerin şahsında ülkeme sesleniyorum; bu hassasiyetimizi hafife almayın bunu dalga dalga yaygınlaştırmamız lazım (Erdoğan Neden 3 Çocuk İstediğini Açıkladı).

Aynı konuşması esnasında "aile var oldukça, millet var oldukça devlet var olur" diyen Erdoğan'ın sözleri, tezin bir önceki bölümünde üzerinde durulan ve kadının doğurganlığını temeline alan birtakım argümanlara doğrudan örnek teşkil etmektedir (Erdoğan Neden 3 Çocuk İstediğini Açıkladı). Öncelikle, bu anlayış, Yuval-Davis'in iktidarların kadın doğurganlığı üzerine söylemlerini gruplandırdığı analizindeki kategorilerden biri olan "iktidar olarak halk" söyleminin bariz bir örneğidir (2003, 66).

Hem potansiyel işçi sayısını hem seçmen sayısını arttırmayı amaçladığı iddia edilebilecek bu tutum, tıpkı Yuval-Davis'in belirttiği gibi, kadınların daha çok çocuk doğurmasını sağlayacak politikalar şeklinde hayata geçirilmektedir. Ayrıca, söz konusu çağrının başlıca hedef kitlesi olarak annelerin gösterilmesi, toplulukların biyolojik olarak yeniden üretilmesi sorumluluğunun kadınlara yüklendiğinin açık bir ifadesidir. Aile ise, bu sorumluluğu taşıdığı varsayılan kadının bedeni ve cinselliği üzerinde kontrol sağlamayı mümkün kılan bir araç olarak ele alınmakta ve bu sebeple stratejik bir konumlandırmaya konu olmaktadır. Erdoğan'ın "kürtaj cinayettir" açıklamasıyla başlayıp 2012 yılı boyunca gittikçe yoğunlaşan ve sivil toplumun büyük tepki gösterdiği kürtaj tartışmalarında iktidarın sergilediği tutum, yine benzer bir okumaya tabi tutulabilir (Cankurtaran 2015).

Görsel 3.3. Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı ile Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı işbirliğinde gerçekleştirilen "Enerji Hanım" projesinin görsel materyallerinden bir örnek. Proje hem geleneksel toplumsal cinsiyet rollerini merkezine alarak kadını evle ve aileyle özdeşleştiren yaklaşımı hem de isminde "kadın" yerine "hanım" kelimesinin kullanılması açısından AKP'nin kadına yönelik gittikçe muhafazakarlaşan tutumunu ortaya koymaktadır.
[Kaynak: http://www.new-oldmedia.com/resimler/buyuk/enerji_hanim_ilanlar_4.jpg, Erişim Tarihi: 9 Haziran 2015]

Cumhuriyet'in kuruluşundan bu yana aile kurumunun hem ideolojik hem de operasyonel anlamda büyük önem taşımasına rağmen AKP döneminde aileciliğin bu denli ön plana çıkışının nedenlerini, Ece Öztan, Türkiye'deki aileci dinamikleri değerlendirdiği makalesinde, şöyle sıralamaktadır: (a) AKP dönemi aileciliği, öncelikle, kendi "siyasal iktidarını meşrulaştırmak" açısından önem taşımaktadır. Kendisini ılımlı İslamcılık, muhafazakarlık ve milliyetçilik çizgisinde toplumun tüm kesimlerini kucaklayan bir oluşum olarak tanımlayan AKP, kendini geniş bir ailenin, toplumun –ve hatta bölgenin- "temel direği ve koruyucusu" olarak temsil etmektedir. Bu imajın inşasında "biz büyük bir aileyiz" gibi sloganlar sıkça kullanılmaktadır. (b) Aileci yükselişin diğer bir boyutunu, "ailenin sosyal politikanın ve refah rejimlerinin düzenlenmesinde odak noktası olarak artan önemi" oluşturmaktadır. AKP'nin sosyal politikalarındaki kurumsallaşma karşıtı yaklaşımı, "güçlü Türk ailesi" retoriğine dayandırılmakta ve kadınlar "bakım politikasının 'harçlıklı' ajanları" olarak konumlandırılmaktadır. Dolayısıyla devlet ile kadın arasındaki ilişki, kadınları anneler ve bakıcılar olarak güçlü ailenin merkezine yerleştiren bir yaklaşımla yeniden inşa edilmektedir. (c) Son olarak, AKP dönemi aileciliği, -daha önceki dönemlerde de olduğu gibi- cinselliğin ve bedenin denetimini hedefleyen bir yaklaşımı ifade etmektedir (2014, 182-3).

Tıpkı kadın –ve aile- politikaları alanında olduğu gibi 1980'lerden itibaren kültür alanında da gittikçe muhafazakarlaşan politikalar hayata geçirilmeye başlanmış, AKP dönemindeyse bu muhafazakar politikalar farklı bir nitelik kazanmıştır. İstanbul 2010 Avrupa Kültür Başkenti Ajansı'nın kuruluşunu düzenleyen yasaya Atatürk Kültür Merkezi'nin yıkılması kararını alelacele eklenmeye çalışılmasını "simgesel bir öneme sahip olduğunu" dile getiren Asu Aksoy'un da belirttiği gibi, laik çevreler "Atatürk'e, sanata ve kültüre duyulan alerji" olarak tanımladıkları bu girişiminin ardından AKP iktidarını "cahil", "rant peşinde", "medeniyet dışı" olmakla suçlamıştır (2009, 179-80). "İslami karşıdevrimin", Cumhuriyet devrimlerinin etkilerinin yönünü değiştirmek amacıyla giriştiği

çabalar, AKP iktidarı döneminde devam etmiş, ve yukarıda değinildiği gibi yeni bir boyut kazanmıştır. "Kendisini 'muhafazakar demokrat' bir parti olarak tanımlayan" AKP, kendi dönemine kadar "milli bütünlüğün korunması çerçevesinde formüle edilegelmiş resmi kültür politikasına yeni bir katman eklemiştir"; yeni zihniyet için "kültür, hükümetin neoliberal politikalarının başarısı için değerlendirilebilecek bir araç" olarak konumlandırılmaktadır (Aksoy 2009, 180). Bu dönemin kadın politikaları gibi kültür politikaları da bir yandan Türk-İslam sentezinin İslam tarafı ağır basan bir uygulaması olarak, diğer yandan da küresel rekabet alanında ülkeye rekabet avantajı sağlama hedefine hizmet edecek şekilde oluşturulmaktadır. Aksoy, AKP iktidarının kültürü ülkenin tanıtımı ve kentlerin markalaşması için kullandığını, bu hedef doğrultusunda kültür alanında devlet kurumlarının geriye çekilerek özelleştirmeye gidildiğini, ve yerel yönetimlerin, özellikle de belediyelerin kültür alanında atılım yapmasının önünün açıldığını aktarır (2009). Gül Pulhan da, durumu kültürel miras açısından ele alarak benzer çıkarımlarda bulunur (2009). Pulhan'a göre de, zengin bir kültürel mirasa sahip olan Türkiye'de bu alan "ülkenin tanıtımı ve turizm gelirlerini arttırma çabalarının en önemli ayağını" ifade etmektedir (2009, 132-3). Aksoy gibi Pulhan da 2000'lerin ilk yarısından itibaren kültürel miras alanında özel sektörü ve yerel yönetimleri yetkilendirmenin, iktidarın baskın bir eğilimi olarak öne çıktığını belirtir (2009). Tezin bir sonraki bölümünde ele alınacak olan, yerel yönetimlerle ilgili AKP dönemine rastlayan birtakım değişikliklerin doğru bir okumasının yapılabilmesi için burada bahsedilen analizler büyük önem taşımaktadır.

Görüldüğü gibi, Türkiye siyasetinin geleneği günümüzde de değişiklik göstermemiştir; hem kadın hem de kültür alanları bugün hâlâ yoğun biçimde araçsallaştırılmaktadır. AKP iktidarı süresince bu alışkanlık yeni bir boyut kazanmış, bir yandan muhafazakarlığın bir yandan da neoliberal ve dışa açılmacı ekonomi politikalarının gölgesinde yeni bir şekle bürünmüştür.

Burada şu noktanın altını çizmek önemlidir: Dönemlerin egemen siyasi görüşlerinin kadın yurttaşlığını nasıl yorumladıklarını belirleyen genel yaklaşımları aynı şekilde kültürü nasıl el aldıklarını ve oluşturdukları kültür politikalarını da belirler. Dolayısıyla öne çıkan ve yaygınlaştırılmaya çalışılan değerlerin yansımaları, kadın politikaları gibi kültür politikalarını da şekillendirir. Bununla beraber söz konusu politikalarla pratiğe geçirilmeye çalışılan kadın ve kültür tahayyülleri iç içe geçmiştir. İnşa edilen ideal kadın kimliği kültürü oluşturan öğeleri belirlerken, benzer şekilde kültürün sahiplenilen öğeleri de kadının hareket alanını çizmekte ve normalleştirilen kimliğini tanımlamaktadır. Bu iç içe geçmişliği örneklendirmek için Yael Navaro-Yashin'in, RP'nin 1994 yerel seçimlerinde İstanbul Büyükşehir Belediyesi'ni kazanmasının ardından İstanbul halkının laik kesiminde oluşan endişeleri ve İslami belediyecilerle laik kesimlerin ilk karşılaşmalarını, yerelliğin inşası bağlamında ele alan makalesinden yararlanılabilir (2000). "Seçim kampanyalarının kültür politikası alanındaki bir rekabete dayandığı" Mart 1994 seçimlerini RP'nin kazanması ihtimalinin ortaya çıkmasıyla diğer tüm partiler kendilerini Türkiye'de laikliğin koruyucusu olarak ilan etmeye başlamıştır (Navaro-Yashin 2000, 83). Seçimlerin RP lehine sonuçlanmasıyla "endişe ve panik içeren bir belirsizlik havası doğmuştur" ve herkes, İslamcı bir partinin yönetimini ele geçirdiği İstanbul'da sokak hayatının nasıl değişeceğine dair bir meraka kapılmış, özellikle laik kesim tarafından birçok olasılık ortaya atılmıştır. Günlük hayatı büyük oranda değiştirecek olmasından endişe duyulan bu olasılıkların birçoğu kadınlarla ve bağlantılı olarak ahlakçılıkla ilgilidir; bunların başında da "kadınlar için örtünme zorunluluğu" getirileceği ve "kadınların kamusal hayatı üzerinde bir kontrol oluşturulacağı" tahayyülleri gelmektedir (Navaro-Yashin 2000, 85).

Son olarak, bu tez kapsamında detaylıca incelenmeyecek olmakla beraber, güncel durumda Kürt hareketinin siyasi kanadının, uluslaşma sürecinin şekillendirdiği ve sonrasında da siyasi İslam'ın eklemeler yaptığı ulusal kimlik inşasında, özellikle başta anadil olmak üzere kültürel hakların talep edilmesiyle oluşturduğu kırılma ve yurttaşlık açısından meydana

getirdiği etnik kimlik vurgusu değinilmesi kaçınılmaz olgulardır. Kürt hareketinin hem siyasal hem toplumsal kanatları ise, benzer şekilde kadınlarla ilgili de alternatif bir söylem oluşturmuştur. Ne var ki pratikte ve tabandaki kadının konumuna dair görüşün, Kürt hareketi içinde diğer iki akımdan ne kadar farklılaştığı soru işareti taşımaktadır. Öyle ki, yine kurtarıcı rolündeki bir erkek figür bu hareket için de mevcudiyetini korumaktadır ve hareketin aktif bir kesiminin dışında kalan kadınların geleneksel ataerkiden ve ev içi rollerinden ne kadar özgürleştiği –veyahut özgürleşebildiği- sorgulamaya açık gözükmektedir. Ne var ki, özellikle son dönemde yaşanan özsavunma tartışmalarıyla beraber Kürt kadın hareketi, bu coğrafyanın kadın hakları açısından çizdiği geleneksel çerçevenin dışında yeni bir alan açmıştır. Bu yeni alanın da erkek egemen bir düzenden ne kadar bağımsız olduğu, yeni başlayan tartışmaların gelişmesiyle ve ilerleyen dönemlerde hareketin nereye doğru yol alacağıyla açığa çıkacaktır.

Tezin bir sonraki bölümünde Türkiye'de yerel yönetimlerin geçirdiği dönüşüm ve gelinen son noktada kadın ve kültürün nasıl konumlandırıldığı ele alınacak; bazı örnekler üzerinden merkezi iktidarın kadınları ve kültürü araçsallaştırma eğiliminin, yerel yönetimler söz konusu olduğunda nasıl bir şekil aldığı tespit edilmeye çalışılacaktır.

4. TÜRKİYE'DE DÖNÜŞMEKTE OLAN YEREL YÖNETİMLERİN KADIN VE KÜLTÜR ALGISI

Bu bölümde, Türkiye'deki yerel yönetim geleneğinin gelişim süreciyle gelinen güncel durumda "kadın" ve "kültür" konularının nasıl bir yaklaşımla ele alındığı incelenecektir. Bölüme, Türkiye'deki yerel yönetim geleneğinin gelişimi ve dönüşümüne dair bilgi verilerek başlanacaktır. Sonrasında, 80'li yıllarda ortaya çıkmaya başlayan yeni belediyecilik anlayışı ve son dönemde bu yeni anlayışı kurumsallaştıran yasal düzenlemeler üzerinde durulacaktır. Bu bölümde, son olarak, yeniden yapılandırılan yerel yönetimler için odakta "kadın" ve "kültür" tutulmak üzere "katılım", "sosyal politikalar" gibi konuların ne derece ve hangi açılardan belirleyici olduğuna bakılacaktır.

4.1. Türkiye'de Yerel Yönetim Geleneği ve Gelişim Süreci

Türkiye'de yerel yönetim geleneği ele alınırken değinilmesi gereken noktaların başında merkezi yönetimle yerel yönetimler arasındaki asimetrik ilişki gelmektedir. Bu asimetrik ilişki, biraz sonra değinileceği gibi, Türkiye'de modern anlamda yerel yönetim kavramının ve kurumlarının oluşturulması çabalarıyla eşzamanlı olarak gelişmeye başlamıştır. İlerleyen dönemlerde de, farklı zamanlarda, en başta ideolojik ve siyasi sebepler gelmek üzere çeşitli nedenlerle merkez ve yerel arasındaki dengesiz hiyerarşi pekiştirilmiş ve merkezin ağırlığı artırılmıştır. Bazı yazarlar, son dönemlerde, yerelin merkez karşısında kısmen güç kazanmakta olduğunu savunsalar da, birtakım yazarlar için gerçek anlamda değişen bir şey henüz yoktur. Örneğin İlber Ortaylı, bugünkü tartışmalardan ve son yıllarda gerçekleştirilen yasal değişikliklerden daha eski bir tarihte, 1985'te yazdığı *Tanzimattan Cumhuriyete Yerel Yönetim Geleneği* adlı kitabının *Giriş* bölümünde kısmen umutlu bir yaklaşım sergiler.[9] Yerel yönetimin, "demokratik yaşam ve siyasal katılmayı", başka bir anlatımla "yurttaşlık bilincini yerleştiren bir gelişme" olduğunu belirten Ortaylı, güçlü bir yerel

[9] Ortaylı'nın bu çalışması, on yıl önce kaleme aldığı *Tanzimattan Sonra Mahalli İdareler* kitabının, yazar tarafından yeniden gözden geçirilen ve sadeleştirilen versiyonudur.

yönetimin "sadece kentlerin bayındırlığını ve sağlıklı yaşamını sağlayan bir örgüt" anlamına gelmediğinin, aslında "sağlam bir demokratik terbiyenin yerleşmesini hazırlayan bir toplumsal süreç" olduğunun altını çizer (1985, 11). Türkiye için yerel yönetimin, başından itibaren sadece birinci amaç çerçevesinde ele alındığını söyleyen Ortaylı, -çalışmasını kaleme aldığı yıllarda- yaşanan gelişmeleri, "büyüyen kentlerin yarattığı sorunlara çözüm arayışı" dışında toplumun "demokrasiye alışarak demokratik haklarına daha çok sahip çıkmak istemeye başlaması" olarak değerlendirir ve şöyle der: "Modern yerel yönetimler Türkiye'de demokratik bir amaçla doğmadı, ama demokrasi yerel yönetimin doğasında vardır ve Türkiye de bu kuralın dışında kalmış değildir (1985, 12)."

Yasal değişikliklere rağmen, merkeziyetçi geleneğin güçlü ve baskın bir şekilde devam ettiğini savunan isimler arasında olan Cengiz Aktar ise, 2014 yılında basılan *Ademimerkeziyet Elkitabı* isimli kitabının *Giriş* bölümünde Türkiye için daha karamsar bir tablo çizer. Dünyada "artık gayet yaygın bir ilke olan yerindenlik uyarınca yerelin önceliğinin esas haline geldiğini" ve "en küçük yönetim birimiyle bir üst kademedeki birim arasındaki hiyerarşik ilişkinin yetki ve sorumluluk açısından tersine döndüğünü" söyleyen Aktar, "günümüzün çaresi" olarak "19'uncu yüzyılda olduğu gibi bir merkez kurmak" yerine, "yurttaşın kendini ait hissedeceği en etkin yönetimi biçimi olarak ademimerkeziyeti" işaret eder (2014, 16; 20-1). Buna rağmen "Türkiye'deki yönetim zihniyeti ve alışkanlığının ise bunun tam tersi" olduğunu dile getiren Aktar'a göre, Türkiye'de ademimerkeziyet konusunda "en liberal teklifleri geliştirenlerin" modelleri bile hâlâ "merkezin yetki ve sorumluluklarının esas, çeperinkilerin ise istisna olduğu" modellerin ötesine geçememektedir (2014, 16).

Bununla beraber her geçen gün, dünyada ve Türkiye'de yaşanan toplumsal ve ekonomik gelişmeler, yerel olana ağırlık verilmesini bir zorunluluk haline getirmektedir. Türkiye'deki yerel yönetim geleneğinin de bu zorunluluk dolayısıyla, temeldeki zihniyetin değişip değişmediği tartışmalarından bağımsız olarak, yeni bir şekle bürünmeye başladığı göz

ardı edilemez. İlgili talepler hem halkın bazı kesimleri hem de uluslararası ve uluslarüstü oluşumlar tarafından giderek daha yüksek sesle dile getirilmektedir. Ayrıca neoliberal ekonomi politikaları ve küreselleşme ekseninde belirleyici bir faktör olarak gittikçe daha çok önem kazanan kentler arasındaki rekabet de bu dönüşümü hızlandırmaktadır. Bir yandan kentler ve yerel yönetimler önem kazanırken, diğer yandan da bu bağlamda dünyanın gündeminde giderek daha çok yer tutmaya başlayan "kadın" ve "kültür" başlıkları, bir bakımdan formalite icabı da olsa, Türkiye'de de gündeme gelmeye başlamıştır.

4.1.1. 19'uncu Yüzyıldan İtibaren Yerel Yönetim Geleneğinin Gelişimine Kısa Bir Bakış

4.1.1.1. Osmanlı'nın Son Dönemi: Modern Anlamda Belediyelerin Ortaya Çıkışı

19'uncu yüzyıl öncesinde, Osmanlı klasik yönetiminde ahalinin yönetime katılması gibi bir fikir hiç var olmamıştır. Nitekim, Ortaylı'nın da belirttiği gibi, yönetilenler de böyle bir istek ve mücadele içinde değildir (1985, 15). Klasik dönemde Osmanlı şehirlerinin idaresi de, yargı görevi gibi ilmiye sınıfına mensup kadıların yükümlülüğündedir ve bu görevler için herhangi bir kurumsallık söz konusu değildir.

Ortaylı, Tanzimat'a kadar, bu coğrafyada yerel yönetim (mahalli idare) gibi bir kavramdan ve kurumdan bahsetmenin mümkün olmadığını belirtirken, Aktar, ademimerkeziyet tartışmaları bağlamında ilgili oluşum sürecini, anayasa hukukçuları ve siyaset tarihçilerinin yorumlarından yola çıkarak, 1808 tarihli Sened-i İttifak'la başlayacak şekilde ele alır (Aktar 2014, 10; 23-4; Ortaylı 1985, 16-7).[10] Bu yaklaşıma göre, Türkiye'nin ilk anayasal metni sayılabilecek Sened-i İttifak'ın "dördüncü koşulu, Sadrazam'ın ayan üzerindeki hükümranlığına sınır getirdiği ölçüde merkezle çeper arasında bir

[10] Ortaylı, Tanzimat'a kadar olan dönemde istisnai bir gelişme olarak bazı Balkan şehirlerinde yerel yönetim geleneğinin oluşmaya başladığının iddia edilebileceğini belirtir (17-8).

ilk erk dengelemesi niteliğindedir" (Aktar 2014, 23). Ne var ki bu metin asla hayata geçirilememiştir. II. Mahmud, tahta çıkar çıkmaz yeniden merkezi güçlendirmek için harekete geçmiş, bu amaçla ayanı ortadan kaldırmış ve merkeze otoritesini yeniden kazandırmak amacıyla Batı'dan esinlenilen reformları hayata geçirmeye başlamıştır.

Yönetimin merkezin otoritesini koruma ve güçlendirme eğilimi ve halkın da demokratik anlamda bir talebinin bulunmamasına rağmen, dönemin bazı koşulları, modern yerel idari birimlerin oluşturulmasını zorunlu kılmıştır. Örneğin, özellikle kıyı kentlerinde, gelişen ticaret sebebiyle önemli yapısal değişiklikler yaşanmış ve bu durum birtakım düzenli kent hizmetlerini bir ihtiyaç olarak gündeme getirmiştir (Göymen 1997, 18-9; Ortaylı 1985, 111-9). Ortaylı, büyük kentlerin düzensizliğinden rahatsız olan Tanzimatçı devlet adamlarının başlıca isteklerinden birinin, buralarda modern şehircilik hizmetlerinin yerine getirilmesinin olduğunu belirtir (1985, 117-8). Bu fiziksel ihtiyaçların yanı sıra Batılı devletler, azınlıklara özerklik tanınması konusunda Osmanlı yöneticilere baskı uygulamaktadır. Bu koşullar altında, Osmanlı'nın kurtuluşunu "Batılı kurumları ithal etmekte" gören yöneticilerin bu coğrafyada hayata geçirmeye çalıştıkları modern kurumlardan birisi de belediye örgütleri olmuştur: "Fakat bu kuruluşlar yerel özerkliğe, güçlü bir parasal tabana ve yetişkin personele sahip kendi başlarına yaşayabilirlikleri olan kuruluşlar olarak değil, güçsüz, yetkisiz ve yalnızca hükümetin yöredeki bir uzantısı olarak" ortaya çıkmıştır (Göymen 1997, 19).

Bab-ı Âli'deki yöneticilerin, İstanbul'un artan ihtiyaçları karşısındaki "çaresizliği", yabancı diplomatların eleştirileri ve talepleriyle birleşerek, şehir yönetimini ve günlük hizmetleri yürütecek, kenti modernleştirecek bir yapı kurulmasıyla sonuçlanmıştır ve Ağustos 1854'te yayınlanan resmi bir tebliğ ile İstanbul Şehremaneti kurulmuştur (Ortaylı 1985, 120). Ortaylı'nın "başarısız bir kuruluş" olarak tanımladığı İstanbul Şehremaneti'nin her başarısızlığında Bab-ı Âli yeni önlemler almış ve yeni düzenlemeler getirmiştir (1985, 125-6). Dolayısıyla bu coğrafyanın ilk

belediye örgütü sayılabilecek bu yapı, doğuşundan itibaren merkezi yönetimin yoğun müdahalesine konu olmuştur. Yine ilginç bir detay olarak, II. Abdülhamid meclisin açılış konuşmasında, Dersaadet ve Vilayet Belediye kanunlarının bir an önce hazırlanmasını istediğini belirtmiştir. Gerçekten de Meclis-i Mebusan'dan geçen ilk kanun, 1877 tarihli *Vilayetler Belediye Kanunu* olmuştur (Ortaylı 1985, 170).

Temel olarak Osmanlı yöneticilerinin kentin ihtiyaçlarını düzenli şekilde karşılayabilmek için oluşturdukları belediye örgütleri üzerindeki merkeziyetçi baskı, II. Meşrutiyet döneminde artmıştır. Aktar, 20'nci yüzyılın başında merkeziyetçiliğin daha da güçlenmesinin sebebini, padişah kadar İttihat ve Terakki'nin de "önceki yüzyıl boyunca her bakımdan güçlenmiş olan Gayrimüslimlerin ve başta Ermenilerin, ademimerkeziyetçi reformalar sayesinde Balkanlar'da olduğu gibi devletleşeceklerinden" korkmasında arar (2014, 30). Bu dönemde belediyeler gittikçe daha çok merkeze bağımlı hale getirilmiş ve bu zihniyet Osmanlı'dan Cumhuriyet'e miras kalmıştır (Ortaylı 1985, 27-8). Aktar, kapanmakta olan Osmanlı dönemiyle başlamakta olan Cumhuriyet dönemi arasındaki düşünsel devamlılığın "İttihat ve Terakki'nin temsil ettiği katı merkeziyetçilik üzerinden gerçekleştiğini" belirtir ve bu merkeziyetçi zihniyetin, Birinci Dünya Savaşı'nın ardından gerçekleşecek işgalin sebep olduğu tramvayla daha da güçleneceğinin altını çizer (2014, 33).

Bu tez çalışması kapsamında belediyenin öne çıkan görevlerinin kentin kültürel hayatına katkıda bulunmak, eğitim ve sosyal yardım olduğu düşünüldüğünde, 19'uncu yüzyılda belediyelerin bu alanlardaki faaliyetlerine de kısaca değinmek faydalı olacaktır. Bu dönemin belediyeleri, "kentlerin kültürel hayatını yönlendirecek tiyatro, müze, sergi gibi mekanlar kuramamışlardır"; çünkü kültürel faaliyetler büyük şehirlerdeki kapalı grupların kendi içlerinde oluşuyordu ve ne devlet ne de belediyeler bu kapalı grupların kültürel üretimlerini birbirine açacak faaliyetleri örgütleyebilmiştir (Ortaylı 1985, 196). Benzer şekilde bu dönemin belediyeleri, eğitim alanında söz sahibi olmak konusunda da

başarısız olmuştur. Kanunda yer almasına rağmen belediyeler tarafından hayata geçirilemeyen yetkilerden birisi de eğitim hizmeti sunmak ve farklı içeriklerde eğitim veren okullar açmaktır. Bu konudaki tek istisna II. Meşrutiyet'ten sonra İstanbul Şehremaneti'nin açtığı güzel sanatlar meslek okulu yani Dar'ül Bedayii'dir.[11]

4.1.1.2. Cumhuriyet Dönemi: Güçlenen Merkeziyetçilik

Yukarıda da değinildiği gibi, Osmanlı'dan Cumhuriyet'e miras kalan düşüncelerden biri, yerel yönetimlerin güçlenmesinin merkezi zayıflatacağı ve bunun da bölünmeye sebep olacağı, yeni kurulan Cumhuriyet'in temel taşlarından biri olarak konumlandırılan "birliği" fikirsel ve reel olarak tehlikeye sokacağıdır. Aktar, özellikle 1920 tarihli *Sevr Antlaşması*'nın "işgallerle bölünme fobisine" dönüştüğünü ve sonrasındaki dönemin –bugün hâlâ devam etmek kaydıyla- "siyasi tasavvurunun ana ve değişmez reflekslerinden biri haline geldiğini" belirtir (2014, 35). Bu refleks doğrultusunda, Cumhuriyet'in idari anlayışı öncekine nazaran daha da merkeziyetçi niteliktedir.

Cumhuriyet'in erken dönemindeki kültür politikaları ve bu politikaların yerelle bağlantısı da söz konusu merkeziyetçi zihniyetin izlerini taşımaktadır. 1932'de Cumhuriyet devrimlerini ve yeni değerleri yaygınlaştırmak amacıyla birçok şehirde Halkevleri kurulmuştur. "Yurdun dört bir yanına yayılan" Halkevleri'nin tiyatro kolları, "Atatürk devrimlerinin, devletin temel ilke ve ülkülerini", bunların yansıtıldığı oyunlar aracılığıyla "eğitici, birleştirici yönüyle halka yaymıştır" (And 2004, 156). Devrimler ve merkezi iktidar tarafından benimsenen temel ilkeler "gerek tiyatro eserlerinde gerekse tiyatronun çeşitli yönlerinde uygulama alanları bulmuştur". Tezin daha önceki bölümünde değinildiği gibi, Halkevi tiyatroları, inşa edilmekte olan Türk kadın kimliğinin modern ve özgür yanı kadar cinselliğinden arındırılmış yönünün de pratiğe

[11] 1914'te Belediye Başkanı Cemil (Topuzlu) Paşa döneminde, Belediye Meclisi kararıyla kurulan Dar'ül Bedayii, 1931'de resmen İstanbul Belediyesi'ne bağlanmış, 1934'te de İstanbul Belediyesi Şehir Tiyatroları adını almıştır (Darülbedayi'den Şehir Tiyatroları'na).

yansıtılmasında bir araç olarak kullanılmıştır. Bununla beraber dönemin oyunlarında, yine merkezi iktidarın -bir önceki bölümde bazılarının üzerinde durulan- öne çıkan değerleri kendine sıklıkla yer bulmuştur:

> Türk ulusunun erdemleri, ülküleri, değerleri eski tarihten alıntılarla gösterildi. Devrimlerin korunması ve övgüsü de çeşitli oyunlar aracılığıyla gerçekleştirilmiştir. Yurt sevgisini, bu sevgide Türk kadınının esirgemezliğini gösteren oyunlar da yazılmıştır. Hemen hepsinde iyimserlik, yarına güven duygusunun gözlendiği bu oyunlarda bireylerin toplum karşısındaki esirgemezliği ve toplum yararına kolaylıkla harcanabilecekleri savunulmuştur. İç ve dış düşmanlar, ama özellikle iç düşmanlarla, Osmanlı tortusu ile ülkücü kuşağın çatışmasına yer veren oyunlar yazılmıştır (And 2004, 156).

Ne var ki burada gözden kaçırılmaması gereken önemli bir detaya Erhan Berat Fındıklı, Halkevleri'ni "sosyolojik kavramların ve siyasi pozisyonları dönüşümü bağlamında" irdelediği makalesinde yer vermektedir (2014). Fındıklı'nın da belirttiği gibi, Halkevleri tarihyazımında "indirgemeci bir yaklaşımla" ele alınmakta; ya "aydınlanmacı bir özgürlük alanı" ya da bunun tam karşıtı olacak şekilde "bir diktatörlük rejiminin parti bürosu" olarak betimlenmektedir (2014, 37). Bu yaklaşımların her ikisinde de önemli bir eksiklik bulunmaktadır ki bu da bu tecrübeyi yaşayan "toplumsal aktörlerin ve bu aktörlerin deneyimlerinin" büyük ölçüde dikkate alınmamış olmasıdır. Dolayısıyla iki yaklaşım da birbirinden daha az "devlet-merkezli" değildir.

Merkeziyetçi anlayışın yasal boyutuna geri dönülürse, *Kurucu Anayasa* olarak düşünülen ancak hızla vazgeçilen ve uygulanmayan *1921 Anayasası* öteki anayasal metinlerle karşılaştırıldığında istisnai bir durum teşkil etmektedir. 1876 tarihli *Kanun-i Esasi*'den farklı olarak bu anayasa, illere özerklik ve tüzel kişilik tanımaktadır (Keleş 1992, 99). Ali Eşref Turan'ın deyişiyle, bu anayasada esas olan yerinden yönetimken merkezi yönetim sınırlanmaktadır (2008, 11). Ne var ki, bu yaklaşım ve ilgili ilke, "Cumhuriyet döneminin diğer üç anayasasına yansımayacaktır" (Aktar 2014, 36).

Cumhuriyet döneminin ilk anayasası olan *1924 Anayasası* pek çok açıdan bir önceki anayasadan farklılaşmaktadır. Öncelikle, bu metinde öne çıkan "kuvvetler ayrılığı ilkesi yerine kuvvetler birliği ilkesidir"; "işgale ve

yok olma tehlikesine karşı milli mücadele yaklaşımıyla kaleme alınan" bu metin "kurucu iktidara azami yetki verir, bu yetkinin dağılmamasını öngörür ve idarede bütünlük ilkesi üzerinden hizmet götürmeyi hedefte tutar" (Aktar 2014, 38). Dolayısıyla bu anayasada, 1876 ve 1921 tarihli anayasalardan farklı olarak, yerel yönetimlerin görev ve yetkilerine yer verilmemiştir (Turan 2008, 12). Bülent Tanör, *1924 Anayasası*'ndaki düzenlemelerin yine merkeziyetçi klasik Osmanlı-Türk örgütlenmesini canlandırdığını belirtir (aktaran Turan 2008, 13). Kurulan Cumhuriyet'in simgesi haline gelen Ankara'nın imarı ve geliştirilmesi önemli bir gündem maddesi olduğundan, 1924'te *Ankara Belediye Yasası* çıkarılmıştır (Göymen 1997, 19-20; Turan 2008, 13). Ancak genel bir belediyeler kanunu 1930'a kadar çıkarılmayacak ve bu süre içinde 1877 tarihli ilgili kanunun uygulanmasına devam edilecektir.

1930'da çıkarılan *Belediyeler Kanunu*'nun getirdiği yapıda "ekonomik-teknik açıdan güçlü" ancak "siyasal anlamda bağımlı" kurumlar olarak düzenlenen belediyeler, "denetim kaygısı sonucu siyasal olmayan hizmet kuruluşları olarak tanımlanmıştır" (Turan 2008, 21). Bu kanunun önemli bir özelliği de, belediyeleri, merkezi devletin amaçları için araçsallaştırmasından kaynaklanmaktadır: *Belediyeler Kanunu*'ndan önce elektrik, havagazı, kent içi ulaşım gibi hizmetlerin büyük çoğunluğu yabancı sermayeli şirketler tarafından karşılanmaktadır. Büyük Buhran'ın patlak vermesinden altı ay gibi kısa bir süre sonra çıkarılan kanun ise, bu gibi hizmetleri sunma yetkisini belediyelere vermiştir. İlhan Tekeli, bu durumun nedeninin krizden çıkmak için oluşturulan devleti büyütme stratejisinden kaynaklanmakta olabileceğinin altını çizer (aktaran Turan 2008, 31).

Demokrat Parti (DP) iktidarını sona erdiren 1960 Askeri Darbesi'nin ardından hazırlanan ve yürürlüğe konan *1961 Anayasası*'yla yerel yönetimler anayasal bir kurum olarak düzenlenmekte ve üzerlerindeki vesayet hafifletilmektedir (Turan 2008, 103-4). Bu anayasada "idarenin bütünlüğü, illerin merkezin görevlerini yerelde icra etmekle sınırlı

yerellikleri, belediyelerin de yerel ihtiyaçları karşılamakla sınırlı görevleri açık bir dille" belirtilmiştir (Aktar 2014, 40).

Keleş, Türkiye'de birçok alanda olduğu gibi yerel yönetimlerin yeniden düzenlemesi girişimlerinin de 1960'tan sonra, Planlı Kalkınma dönemiyle başladığının altını çizer (1992, 361). Belediyelerin farklı büyüklükleri hesaba katılmadan teşkilatlandırılmış olması ve dolayısıyla bu anlamda yeni bir düzenlemeye gidilmesi gerekliliğiyle beraber mali kaynaklarının yeniden düzenlenmesi ihtiyacı da ilk üç Kalkınma Planı'nın değindiği temel noktalardır (Keleş 1992, 361-2).

Başta hızlı kentleşme olmak üzere, yaşanan toplumsal değişiklikler yerel yönetimler tarafından yerine getirilmesi beklenen görev ve sorumlulukların sayısını ve niteliğini arttırmıştır. Bunun yanı sıra yerel yönetimlerin siyasallaşması önemli bir gelişme olarak ortaya çıkmıştır: 60'lı yılların sonları hem dünyada hem Türkiye'de yoğun bir toplumsal hareketliliğin yaşandığı bir dönem olmuştur ve bunun etkisiyle kentlilik bilinci, yerel demokrasi gibi kavramlar üzerine konuşulmaya başlanmıştır. Turan, 1968 yılının ortamının 1968 yerel seçimlerinde büyük bir etkisi olmasa da CHP'nin ortanın soluna kayması sürecinde rol oynadığını; ve söz konusu ortamın özellikle 1973 ve 1977 yerel seçimleri için belirleyici bir etken olduğunu belirtir (2008, 124). Gerçekten de 1973 ve 1977 yerel seçimlerinin sonucunda CHP'nin elde ettiği başarı, "siyasal erki merkezde ele geçirmenin bir adımı olarak yerel yönetimlere karşı büyük ilgi gösteren kentliyi ödüllendirmeyi, onun gereksinmelerinin karşılanmasına önem verilmekte olduğunun belirtilmesinin" faydasını ortaya koyar niteliktedir (aktaran Keleş 1992, 366).

70'li yılların başından beri yaşanmakta olan birtakım gelişmeler sonucunda doğan gereksinimlerden hareketle, 1978 yılının Ocak ayında Yerel Yönetim Bakanlığı kurulmuştur. Keleş, söz konusu gelişmeleri aşağıdaki gibi üç grupta toplar:

(a) Toplumsal değişme;

(b) Siyasallaşma;

(c) Yönetsel etkenler (1992, 366-7).

Yerel Yönetim Bakanlığı, kurulduğu Ocak 1978'den kaldırıldığı 1979'a kadar geçen 22 aylık süre boyunca, merkezi devletin yerel yönetimler üzerindeki gözetim ve denetimini azaltmak ve özellikle belediyelerin gelirlerini arttırılması için çalışmıştır (Keleş 1992, 367). Keleş, Yerel Yönetim Bakanlığı'nın yerel yönetimin geliştirilmesi için önemli çabalarının olmasına rağmen, bu kuruluşa yöneltilen çok sayıda eleştirinin de bulunduğunun altını çizer (1992, 369).

Biraz önce Yerel Yönetim Bakanlığı'nın kurulması ihtiyacını doğuran etkenlere değinilirken de belirtildiği gibi, 1973 ve sonrasındaki yerel seçimlerde belediyelerin siyasallaşmasının önemi siyasi partilerce anlaşılmıştır. Bu dönemden itibaren, hemen hemen bütün partiler, belediyeler üzerinden gerçekleştirecekleri vaatlerde siyasal ideolojilerine göre ayırt edici özellikler olması arayışına girmişlerdir. Keleş'e göre, bu alandaki görüşlerini en ayrıntılı ve sistemli biçimde ortaya koyan parti CHP olmuştur (1992, 371-5). 1976'ya gelindiğinde, CHP'de olan Ankara Belediyesi "yeni belediyecilik", "demokratik belediyecilik", "toplumcu belediyecilik" gibi isimlerle anılan yeni bir belediyecilik yaklaşımı geliştirerek bunu kamuoyuna sunmuştur. 70'li yılların ikinci yarısı boyunca, sivil toplumun ve akademik çevrelerin de yerel yönetimler alanındaki yeni arayışlara önemli katkılar sunan çalışmaları olmuştur (Erder ve İncioğlu 2013, 5-6; Keleş 1992, 378-80).

4.1.2. 1980 Sonrası: Yeni Yaklaşımlar ve Türkiye'de Yerel Yönetimlerin Yeniden Yapılandırılması

Bir kısmı "demokratiklik" bir kısmı ekonomik anlamda "etkinlik" vurgularını içeren, buna rağmen kronikleşmiş "devletin zayıflaması" ve "vatanın bölünmesi" korkularıyla şekillenen yerel yönetimleri güçlendirme tartışmaları devam ederken 12 Eylül 1980 darbesiyle atmosfer ve koşullar tamamıyla değişikliğe uğramıştır (Aktar 2014; Erder ve İncioğlu 2013). 12

Eylül darbesini gerçekleştiren generaller tarafından, halkın seçimiyle görev başına gelen milletvekillerinin yasama görevi ve Türkiye Büyük Millet Meclisi (TBMM) gibi belediye ve il genel meclisleri de feshedilmiş; seçimle işbaşına gelmiş olan belediye başkanları görevden alınarak yerlerine atama yoluyla yeni isimler getirilmiştir (Turan 2008, 193).

1982 Anayasası da uygulamalarla paralel giden bir metin olarak hazırlanmıştır. Aktar'ın deyimiyle, "darbeci mantığın azami kontrol arzusunu her konuda kayda geçiren" bu anayasal metin, *1924 Anayasası*'ndan bu yana değişmemiş olan durumun, yani "ademimerkeziyetçi tınıların daima kağıt üzerinde kaldığı, merkeziyetçi eğilimin ise güçlenerek sürdüğü gidişatın en tepe noktasıdır" (2014, 41-2). *1982 Anayasası*, merkeze olağanüstü yetkiler vermektedir. Bugün hâlâ yürürlükte bulunan *1982 Anayasası*, yerel yönetimler bağlamında ele alındığında yine bir darbe anayasası olan *1961 Anayasası*'ndan bazı noktalarda farklılaşmaktadır. Örneğin, daha önce de belirtildiği gibi, belediyelerin hepsinin aynı ölçeğe göre konulmuş düzenlemelere tabi tutulması, 60'lardan itibaren üzerinde durulan problemlerden biri olagelmiştir. *1982 Anayasası*'nda büyük yerleşim merkezleri için yasayla özel yönetim biçimleri getirilmesine olanak tanınmıştır (Keleş 1992, 103). Ayrıca, yeni anayasada, yerel seçimlerin dört yıl yerine beş yılda bir yapılması ilkesi benimsenmiştir; Keleş'in de işaret ettiği gibi burada kalkınma planlarıyla bir uygunluk sağlanmaya çalışıldığı gözlemlenmektedir (1992, 103). Ne var ki, 1961 ve 1982 anayasaları arasındaki en önemli farklılık yönetsel vesayetle ilgili olandır ve bu farklılıkla, güçlenen merkeziyetçi yönelim yazılı hale getirilmiştir: "*1982 Anayasası*'nın *127. maddesinde*, *1961 Anayasası*'ndan farklı olarak, merkezi yönetimin yerel yönetimler üzerinde bir yönetsel vesayet yetkisi bulunduğu açıkça yazılıdır (Keleş 1992, 104)." Bu maddede, merkeze, seçilmiş yerel yöneticilerin keyfi olarak görevden alabilme yetkisi tanınmaktadır. Nitekim, bu ilke pratikte de kullanılmış, kimi belediye başkanları siyasal iktidarlar tarafından görevden alınmıştır (Keleş 1992, 104).

Bu antidemokratik metin ve uygulamalara tezat oluşturacak şekilde, "1983'te başlayan Özal'ın ANAP deneyimi" sırasında yereli merkez karşısında güçlendirecek reformlar gerçekleştirilmiştir; bunlar arasında belediyelerin gelirlerinin önemli ölçüde artırılması, "iki kademeli Büyükşehir yönetimiyle ilgili yasa" ve İmar Yasası gelmektedir. (Erder ve İncioğlu 2013, xxx; Turan 2008, 194). Ancak burada Sema Erder ve Nihal İncioğlu'nun da altını çizdiği bir noktanın atlanmaması gerekmektedir: Askeri darbeyi izleyen yıllarda yapılan ilgili yeni düzenlemelerin altında yatan demokratikleşme arzusu değildir (2013, xxxi). Yazarlar, 80'lerde yerel politika ve İstanbul Büyükşehir Meclisi üzerine yürüttükleri araştırmanın sonucunda, Özal döneminde hayata geçirilen yerel yönetim reformlarının arkasında "kentlerde düzeni sağlama, denetim altına alma ve acil altyapı sorunlarını çözme diye özetlenebilecek etkin bir yerel yönetim yapısına ulaşma çabasının yattığı" kanısına ulaşmışlardır (xxxi). Görüldüğü gibi, bu coğrafyada modern anlamda yerel yönetimlerin ortaya çıkışının üzerinden neredeyse 100 yıl geçmiş, buna rağmen temeldeki amaç hâlâ değişmemiştir. Keleş de, benzer şekilde "ANAP'ın yerel yönetim felsefesinin merkeziyetçiliği elden bırakmaksızın yerel yönetimleri güçlendirmek olduğunu" belirtir:

> Belediyelere ve İl Özel Yönetimlerine devletin bütçe gelirlerinden ayrılan payların arttırılması doğrultusundaki 1980 sonrası askeri yönetim politikasını ANAP da sürdürmüştür. İktidar partisinin izlencesinde yer alan liberalleştirme ve özelleştirme felsefesinin karşısında, devlet örgütünün geleneksel özekçiliği önemli bir engel oluşturmaktaydı. Bu nedenle desantralizasyon (yerinden yönetim) politikası, hem demokratik bir düzeltimin gerçekleştirilmekte olduğu izlenimini yaratabilmiş; hem de, özel kesime ve belli kümelere, hatta onun yardımıyla, kaynak aktarmayı başarmıştır (1992, 377).

1980 darbesinin ardından, özellikle de 80'li yılların ikinci yarısından itibaren günümüze kadar yerel politikanın önemi ve merkezi siyasetteki etkisi hızla artmaktadır. Darbeden sonraki ilk yerel seçimlerle görev başına gelen ve 1984-1989 yılları arasında İstanbul Belediye Başkanı olarak görev yapan Bedrettin Dalan, yerel yönetimlerle ilgili bir dönemin kapanıp yepyeni bir dönemin başlamakta olduğunun habercisidir. "Dalan'ın medyada görünürlüğünün artması, popülaritesi ve özellikle daha önceki belediye başkanlarında görülmediği kadar 'politik' bir figür olarak

belirginleşmesi ve mensup olduğu parti içinde önemli bir güç odağı olmaya başlaması" bu yeni dönemde, siyasi partilerin yerel yöneticilerle ilgili eskisinden farklı bir yol izlemeye başlayacağının ilk sinyallerini vermektedir (Erder ve İncioğlu 2013, xxx). Bu yeni yerel yönetici profilinin en uç örneği olarak Recep Tayyip Erdoğan gösterilebilir: 1994'te RP'nin adayı olarak İstanbul Büyükşehir Belediye Başkanlığı'nı kazanan Erdoğan, belediye başkanlığının ardından üç dönem üst üste iktidar partisi olan AKP'nin genel başkanlığı ve Başbakanlık görevlerini sürdürmüş, 2014'te ise ilk kez gerçekleştirilen Cumhurbaşkanlığı seçimleri sonucunda Türkiye'nin 12'nci Cumhurbaşkanı olmuştur.

Diğer yandan, yerel politikanın ve özellikle de belediyeciliğin önemindeki bu artış "1980 öncesi var olan marjinal partilere seçmen tabanını genişletmek için yeni bir açılım sağlamıştır" (Erder ve İncioğlu 2013, xxxiv). 90'lı yıllarda bu açılımı en iyi değerlendiren çevreden gelen bir siyasi parti olan RP olmuş, yerel yönetimlerde kazandığı başarıyı genel seçimlere de taşımıştır. Bu durumun güncel bir örneği olarak da Ekim 2012'de, Halkların Demokratik Kongresi'nin (HDK) siyasi kanadı olarak kurulan Halkların Demokratik Partisi (HDP) gösterilebilir. 2014 yerel seçimleri öncesinde düzenlenen bir basın toplantısında HDK sözcüsü, yaklaşan yerel seçimler için stratejilerini şu şekilde ifade etmektedir:

> Yerel seçimlerde Bölgede Barış ve Demokrasi Partisi (BDP), Batı'da HDP ile giriyoruz. HDK bileşenlerinin geçen yerel seçimlerde kazandığı 100 belediyede elde ettikleri yerelden ve yerinden yönetim deneyimlerini daha ileriye taşımak iddiasıyla hareket ediyoruz. Başta Kürt sorunu olmak üzere tüm kimlik ve inanç sorunlarımızı, demokratik birlik, eşitlik ve özerklik hukuku içinde çözmeyi temel bir yaklaşım olarak benimseyen HDK, bu seçim sürecinde demokratik çözümün adresi olacaktır (Kışanak: Yerel seçimlerde bölgede BDP, Batı'da HDP).

2014 yerel seçimlerinin ardından, aynı yılın yazında gerçekleştirilen Cumhurbaşkanlığı seçimlerinde HDP, eş genel başkanlarından Selahattin Demirtaş'ı aday göstererek %9,78 oranında oy almış; 2015 yazında gerçekleştirilen genel seçimlerde ise oy oranını %13,12'ye yükselterek barajı geçmiş ve TBMM'ye girmeyi başarmıştır. Açıkça görüldüğü üzere,

HDK "yerelden ve yerinden yönetim deneyimini" ulusal düzeydeki siyasete kısa sayılabilecek bir sürede, hızlı bir şekilde taşımıştır.

1980 sonrası dönemde yerel yönetimlerin önem kazanmasının ve yapılan yasal değişikliklerin arkasında yatan amaçların analiz edilmesi, dışa açılma eğilimi; küresel ve özellikle AB ile ilişkilerin geliştirilmesi çabaları; tarafı olunan uluslararası ve uluslarüstü anlaşma ve sözleşmeler değerlendirmeye katılmaksızın mümkün değildir. Tarafı olunan bu anlaşmalardan en önemlilerinden birisi, *Avrupa Yerel Yönetimler Özerklik Şartı*'dır. AB'nin yerel yönetim politikasının temelini oluşturan bu belge, yerel yönetimin tanımı, görev ve yetkileri, akçal kaynakları ve hukuki konumları gibi noktaları açıklamaktadır. Avrupa Konseyi tarafından 1985 yılında imzaya açılan *Avrupa Yerel Yönetimler Özerklik Şartı*'nı Türkiye 1988'de imzalamış, 1992'de bir yasayla onaylamış ve 1993 yılından itibaren de yürürlüğe koymuştur. Ne var ki, Türkiye'de devletin benimsediği merkeziyetçi yönetim geleneği burada da kendini açığa çıkarmaktadır; şart, Türkiye'de, bazı önemli maddelerine çekince konularak yürürlüğe konmuştur. Avrupa Birliği (AB), Türkiye'den çekince koyduğu hükümleri gözden geçirmesini, çekince koymadığı maddeleri ise iç hukukuna yansıtmasını beklemektedir (Mengi 2007, 107).

Bir diğer önemli uluslararası metin ise *Yerel Gündem 21*'dir. 1976'da Vancouver'da gerçekleştirilen konferansın sonrasında HABITAT I'in devlet merkezli çözüm önerilerinin yetersizliği anlaşılmış ve sorumluluğu sadece devlete değil, toplumun kamusal ve özel tüm aktörlerine yükleyen yeni bir stratejiye yönelinmiştir (Keleş ve Toprak 2000, 370). Bu açılımla 1992'de gerçekleştirilen Birleşmiş Milletler (BM) "Yeryüzü Zirvesi"nde ortaya konan iki metinden birisi *Gündem 21* olarak adlandırılan eylem programıdır. Bu eylem programı, yeni stratejiye uygun olacak şekilde devlet değil toplum merkezlidir ve katılımcı bir yönetim anlayışını öngörmekte, yerel yönetimler ve sivil toplumu kent gündemini belirlemek amacı etrafında bir araya getirmektedir (Arar 2002; Keleş ve Toprak 2000, 370). *Yerel Gündem 21* uygulamaları dünyada Rio'daki

zirvenin hemen ardından başlasa da, Türkiye'de "biraz gecikmeli olarak, ancak 1996 BM İstanbul HABITAT II Konferansı'nın ivmesiyle, 1997 yılı sonunda başlamıştır" (Emrealp 2005, 7). Keleş ve Toprak, *Gündem 21*'in "halkın yerleşimlerinin yönetimine doğrudan katılımını ve doğrudan kontrol şansını artıracak bir araç özelliği taşıdığını" belirtir (2000, 371-2). Dolayısıyla, *Yerel Gündem 21*'le beraber, Türkiye'de bir süredir üzerinde durulmakta olan yerel yönetimler ve demokrasi arasındaki ilişkiyi ele alan tartışmalar farklı bir boyuta taşınmıştır. Ayrıca, "sürdürülebilir kalkınma" kavramıyla da yakından ilişkili olan bu program, yerleşimlerin sahip oldukları özellikleri öne çıkarmalarını, sürdürebilmelerini ve bu sayede çekici hale gelmelerini ve tanınmalarını teşvik etmektedir (Arar 2002; Keleş ve Toprak 2000, 371).

Bunlarla sınırlı olmayan tarafı olunan uluslararası anlaşma ve sözleşmeler, ve özellikle AB ile entegrasyonun sağlanmaya çalışılması, AKP iktidarı döneminde gerçekleştirilen kamu yönetimi reformunda da belirleyici olmuştur.[12] Uzun zamandır kullanılmakta olan ilgili kanunlar, AKP iktidarı döneminde değiştirilmiştir:

- 1930 tarihli *1580 sayılı Belediye Kanunu*, 75 sene sonra, 2005'te *5393 sayılı Belediye Kanunu*'yla;
- 1984 yılından beri 20 senedir kullanılmakta olan *Büyük Şehir Belediyelerinin Yönetimi Hakkında Kanun Hükmünde Kararnamenin Değiştirilerek Kabulü Hakkında Kanun*, 2004 tarihli *5216 sayılı Büyükşehir Belediyesi Kanunu*'yla;
- 1913 tarihli *İl Özel İdaresi Kanunu*, kabul edilmesinden 92 sene sonra, 2005 yılında *5302 sayılı Kanun ile* ortadan kalkmıştır.

Toplumsal, ekonomik ve teknolojik değişimler göz önünde bulundurulduğunda zamanı çoktan gelmiş olan bu yeniden düzenlemeler, aynı zamanda yerel yönetim birimlerinin hizmet ve sorumluluk alanlarını da farklılaştırmıştır (Güner 2007, 54). Uygulamadaki durumun tartışmaya açık olduğunu dile getiren Ayşe Güner, 2004 ve 2005 yıllarında çıkarılan kanunlarda, hizmetlerin yönetimler arasında bölüştürülmesi konusunda –ilk

[12] AKP'nin AB ile entegrasyon vurgusu özellikle iktidarının ilk yıllarında öne çıkmaktadır; iktidarını pekiştirdikten sonra bu vurgunun azaldığı görülmektedir.

olarak *Avrupa Yerel Özerklik Şartı*'nda olgunlaşan- "yerindenlik" ilkesinin esas alındığını belirtir (2007, 48; 60). Gerçekten de, 2003 yılında başlatılan "Kamu Yönetiminde Yeniden Yapılanma" çalışmaları çerçevesinde "Kamu Yönetimi Temel Kanunu Tasarısı" hazırlama komitesi tarafından kaleme alınan *Kamu Yönetiminde Yeniden Yapılanma 1: Değişimin Yönetimi İçin Yönetimde Değişim* isimli kitabın belirlediği "Yeniden Yapılan(dır)manın Temel İlkeleri"nden birisi "Hizmetlerin Yürütülmesinde Yerindenlik" olarak sayılmaktadır. Bu ilke açıklanırken, zaman içinde bünyesinde bulundurduğu çok sayıdaki kamu hizmeti dolayısıyla merkezi yönetimin hantallaşmış olması sebep olarak gösterilmekte ve şöyle denmektedir:

> [...] küçük ölçekli ve gündelik alanlardan çekilmediği sürece, merkezi idarenin kendisinden beklenen konularda kapasite geliştirmesi mümkün görünmemektedir. [...] "yerindenlik" ilkesinin hayata geçirilmesi, merkezi idarenin gündelik ayrıntılı işlerden çekilmesi ve uzun vadeli stratejik konularda yoğunlaşabilmesi imkanını doğuracaktır. Gereksiz yüklerinden arınmış merkezi idare [...] ulusal ve bölgesel nitelikli hizmetleri de daha nitelikli bir şekilde gerçekleştirecektir. Yerinden ve yerel yönetim yapılarının daha fazla yetki, görev kaynak ile mahalli müşterek nitelikli hizmetleri sunmaları ise bu hizmetlerin verimliliğini ve ihtiyaca uygunluğunu sağlayacak, katılımcılığı ve kamuoyu denetimini güçlendirecektir (Dinçer ve Yılmaz 2003, 135).

Buradan da anlaşılabileceği üzere, merkez ve yerel arasındaki kavramsal hiyerarşi fikri hâlâ geçerliliğini korumakta; daha önemli olan merkeze, günlük ve geçici olan ise yerele atfedilmektedir. Ayrıca katılımcılık meselesinin en sonda konumlandırılışı ve bu konu üzerinde detaylıca durulmayışı da, demokratikleşme arzusundan ziyade işlevselliğin söz konusu reform için belirleyici olduğunu ortaya koymaktadır.

Aktar da, yerel yönetimlerle alakalı AKP iktidarı dönemindeki gelişmeleri değerlendirirken "Türkiye'de ademimerkezileşmeden değil ancak aşırı merkezileşmeden bahsedilebilir" diyerek, bu iddiasını 1985-2013 yılları arasında genel bütçeden yerel yönetimlere aktarılan bütçenin oranlarını paylaşarak destekler (2014, 58-62). 1985'te genel bütçenin toplamda %14,30'u mahalli idarelere –belediyelere, büyükşehir belediyelerine ve il özel idarelerine- aktarılırken Ağustos 2008'den itibaren bu oran %11,50'ye sabitlenmiştir (Aktar 2014, 59). Bugün yerel yönetimler için en büyük gelir kaleminin genel bütçeden aktarılan pay olduğu hesaba

katıldığında, yerel yönetimlerin gelirlerini artırmaya yönelik yapılan düzenlemelerin pratikteki uygulaması sorgulamaya açık hale gelmektedir.

Merkez ve yerel arasındaki denge barındırmayan ilişkinin hâlâ devam etmekte olduğuna dair yorumlar bir adım daha ileriye taşınarak yerel yönetimlerin, siyasi partiler tarafından merkezi iktidarı ele geçirmek veya elde tutmak amacıyla bir propaganda aracı ve iletişim platformu olarak kullanıldığı da iddia edilebilir. Tezin, sahadaki bulguların aktarılacağı bir sonraki bölümünde, bu iddia Bursa Büyükşehir Belediyesi'nden örneklerle de desteklenecektir.

Görsel 4.1. AKP'li Ankara Büyükşehir Belediyesi ve AKP'li Mamak Belediyesi tarafından Mamak'ta hizmete sunulacak ve aralarında Prof. Dr. Necmettin Erbakan Kongre Merkezi de bulunan 10 tesisin toplu açılışından bir kare. Açılış törenine dönemin Başbakanı ve AKP'nin Genel Başkanı Recep Tayyip Erdoğan'ın yanı sıra, AKP iktidarından üst düzey temsilciler de katılmış. Erdoğan açılış konuşmasında, halka "Mamak ve Ankara'mızın istifadesine sunuyoruz bu hizmetleri. Buradaki en büyük görev şüphesiz belediyemize düşüyor." şeklinde sesleniyor. [Kaynak: Mamak Belediyesi Resmi Websitesi. 18 Temmuz 2015 http://www.mamak.bel.tr/basbakan-erdogan-mamakta-toplu-acilis-yapti.aspx]

AKP iktidarı boyunca yerel siyasete verilen ağırlığın artmasında başka bazı önemli faktörler daha rol oynamaktadır. Bunlardan biri,

propaganda amaçlı da kullanılan sosyal yardım meselesidir. Bir diğeri de, tezin bir önceki bölümünde değinildiği üzere, kültürel mirasın turizm gelirlerini artırma ve ülkenin tanıtımı amacıyla araç olarak kullanılmasında özel sektör ve yerel yönetimleri yetkilendiren yeni anlayıştır.

Güncel durumla ilgili son olarak üzerinde durulması gereken bir tartışma da Kürt siyasi hareketinin savunduğu demokratik özerklik ya da diğer ismiyle özyönetim ile ilgili olandır. Bölünme tedirginliğinden kurtulamayan ve yerel özerkliği birlik ve bütünlüğe karşı bir tehdit olarak görme geleneğini sürdürmekte olan geleneksel görüşlerin karşısında bu model eşit yurttaşlığa ve demokratikleşmeye giden bir yol gibi gözükmektedir. Buna rağmen, Kürt hareketi içinde de yerelin, siyasi parti veya örgüt yönetiminden ne kadar bağımsız hareket edebileceği soru işareti taşımaktadır. Ayrıca, kimlik siyaseti üzerinden şekillenen bu modelin başka açılardan ne derece özgürleştirici olacağı, başka bir deyişle ne derece öznellikleri kapsayacağı da ilerleyen dönemlerde cevap bulacak bir soru olarak ortaya çıkmaktadır. Bu tartışma, bu tez kapsamında detaylı olarak ele alınmayacak, fakat ilerleyen kısımlarda farklı ideolojik grupları temsil eden yerel yönetimlerin kadın ve kültür alanlarındaki faaliyetleri ve söylemleri kısaca örneklendirilerek karşılaştırılacaktır.

4.2. Türkiye'de Yükselen Belediyeciliğin Yeni Gözdeleri: "Kadın" ve "Kültür"

Daha erken dönemlerde akademisyenler ve siyasiler tarafından dile getirilmeye başlayan yerel yönetimlere dair değişiklik talepleri 80'li yıllardan itibaren pratiği hızla ve giderek daha fazla etkilemiştir. Bölümün önceki kısımlarında da değinildiği gibi, bu taleplerin bir kısmı ekonomik anlamda etkinlik vurgusuyla yola çıksa da bir kısmında da demokratikleşme arzusu itici güç olmuştur. Yine, yapılan yasal değişiklikleri ve uygulamaları büyük ölçüde etkileyen küreselleşme ve özellikle AB ile entegrasyon süreçleri de bu iki vurguyu bir arada bünyesinde barındırmaktadır. Bununla beraber, tezin kavramsal çerçeve bölümünde de üzerinde durulduğu gibi,

yoğunlukları ve görünürlükleri gittikçe artmakta olan ve demokratik hak taleplerini her geçen gün daha yüksek sesle dile getiren sosyal hareketler de yerel yönetimlerin geçirdiği dönüşümde, ekonomik etkinliğin artırılmasından ziyade demokratikleşme açısından rol oynamıştır.

Yerel yönetimleri, demokrasi tartışmaları kapsamında ele alan yaklaşım –ki bu yaklaşım, yeni bir yurttaşlık tanımı arayışı içinde olan birtakım yaklaşımlardan farklı değildir- günümüz koşullarında modernitenin kurumlarının yetersiz hale geldiği ve insanın güncel ihtiyaçlarını karşılayamadığı üzerinde durmaktadır. Bu yaklaşımın destekçileri Tekeli'nin de altını çizdiği gibi "yetersizliği her geçen gün artarak ortaya çıkan kurumlardan birinin de, klasik liberal temsili demokrasiler" olduğunu; çünkü güncel durumun, "siyasal rejim olmanın ötesine geçip" bir anlayış haline dönüşen "yeni bir demokrasi pratiğine" geçişi gerektirdiğini savunmaktadır:

> [Yeni insan modeli] artık ulus-devletin büyük ölçüde homojenleştirilmiş yurttaşı değildir. Bu küreselleşmiş dünyanın insanıdır... Bu özneler nasıl bir arada tutulabilecek ve bir toplum oluşturabileceklerdir? Bu soru bizi yeni demokrasi anlayışının kamu alanının nasıl gelişeceği noktasına getirmektedir... Bu kamusal alanın modernitede olduğu gibi her şeye hakim olan bir bütüncül alan olmaktan çok, çok sayıda, sorunlara özgü olarak oluşabilen ve çözülebilen alanlardan oluşacağı söylenebilir (Tekeli 1999, 7-9).

Söz konusu yaklaşımın uygulamaları ne derece dönüştürdüğü ve pratiğe ne kadar yansıtıldığı tartışmaya açık olsa da, bu yaklaşım ve önerdiği katılımcı model Türkiye'de yerel yöneticilerin –özellikle de belediyecilerin- söyleminde ciddi boyutlarda kendine yer bulmaktadır. Siyasi partiler de hazırladıkları bildirgelerde yerel yönetimlere, demokrasi ve katılım bağlamında yer ayırmaktadır. Örneğin 2014 yerel seçimleri için AKP tarafından hazırlanan ve "katılımcı, kültürel, çevre dostu ve sosyal belediyecilik" gibi vurgular içeren beyanname "Büyük Medeniyet Yolunda İnsan, Demokrasi, Şehir" sloganıyla kamuoyuna sunulmuştur (AK Parti Seçim Beyannamesini Açıkladı). HDP'nin *2014 Yerel Seçim Bildirgesi* de "Hedefimiz: Yerinden Yönetim ve Doğrudan Demokrasi" başlıklı bölümle başlamakta ve burada şöyle denmektedir:

> HDP için yerel yönetimler demokrasinin ve barışın tesis edileceği önemli alanlardır. HDP, gerçek demokratikleşmeye giden yolun, halkların geleceklerini kendi ellerine almasından geçtiğini savunur ve bunun için mücadele eder. Bu amaca ulaşmak için, halkların; ezilenlerin, yoksunların ve yoksulların yaşamın her alanında söz ve karar sahibi olması; yönetim süreçlerine doğrudan katılması [...] gerektiğini bilir. (HDP 2014 Yerel Seçim Bildirgesi).

CHP'nin *Seçim Bildirgesi 2015* de katılımcılık ilkesinin yanında yönetişim, sivil toplum gibi vurguları yoğun olarak içermektedir. Örneğin bildirgenin ilk bölümü olan "Umutlu Bir Gelecek İçin Büyük Dönüşüm Hedefleri" başlığının altında katılımcılık ve yerelin güçlendirilmesini bir arada ele alan şu paragrafa yer verilmektedir: "Güçlü sivil toplumun sesini duyuracağı katılımcı kurum ve kurallar tesis edilecektir. Yerel yönetimlerin yetkileri ve olanakları artırılacaktır. Mümkün olan en fazla sayıda kararın yerelde, o karardan doğrudan etkilenecek yurttaşlara en yakın kademede alınması sağlanacaktır (16)."

4.2.1. Belediyelerin "Kadın" Algısı

Farklı boyutlara temas ederek derinleşen katılım ve demokratikleşme konularının önemli bir ayağını "kadın" başlığı oluşturmaktadır. Dolayısıyla güncel durumda, "kadın" konusu da belediyelerin gündeminde üst sıralara taşınmıştır. Uygulamaların niteliği ve kadınların hayatlarına nasıl etki ettiği sorgulanması gereken noktalar olarak önemli bir tartışma alanına işaret etse de, "kadın" konusunun belediyeler için üst sıralarda bir gündem maddesi haline geldiği yine söylemler düzeyinde açıkça ortaya çıkmaktadır. Ne var ki yerel düzeyde de "kadının" işlevsellendirilerek bu başlığın ve bu konudaki "sözde" duyarlılığın bir oy toplama aracına dönüştürüldüğü kolaylıkla iddia edilebilir. Tezin önceki bölümlerindeki tartışmalardan yola çıkılarak ortaya atılabilecek bu iddia, bir sonraki bölümde Bursa Büyükşehir Belediyesi örneği üzerinden de desteklenecektir.

2 HABER / ARAŞTIRMA 1 AĞUSTOS 1988 Türk Kadını

KADINLAR BELEDİYE HİZMETLERİNDEN MEMNUN DEĞİL. BELEDİYE BAŞKANLIĞINA ADAY OLACAKLARA UYARI:

Kadına Yönelik Hizmet Oy Demektir!

KADINLAR BELEDİYELERDEN:

- DAHA ÇOK OTOBÜS
- DÜZENLİ ALTYAPI
- TEMİZ BİR ŞEHİR
- FİYAT DENETİMİ

BEKLİYOR.

"Fiyat kontrollarının yapılmaması ve çöplerin zamanında toplanmaması"

Bunlar; Ankara, İstanbul ve İzmir'de oturan kadınlarımızın belediye hizmetlerinden ortak şikâyetleri.

Her üç ilimizdeki kadınlara, "belediye hizmetlerinden şikâyetleriniz nedir" diye sorduğumuzda aldığımız cevaplar, kadınların belediye hizmetlerinden memnun olmadığını gösteriyor. İzmir'li Neriman Özcan'ın sözleri ise yapılacak olan yerel seçimler öncesinde bir anlamda uyarı niteliği taşıyor. Neriman Özcan şöyle diyor:

"Şunu kesinlikle söylemek istiyorum. Belediye seçimlerinde bizlerden oy isteyecek başkan adayları, mutlak surette kadına yönelik çalışmalar yapmalıdırlar. Çünkü kadına yönelik hizmet demek, oy demektir."

SÜREKLİ BOZULUP YAPILAN YOLLAR

Ankara'lı hanımların en büyük şikâyeti, sürekli yapılıp bozulan yollar. Tanıtım uzmanı Canan Atatekin, çalışan bir kadın olarak, belediye hizmetlerindeki aksaklıkları en çok, işe gelip giderken yaşadığını söylüyor. "Sürekli bozulup yapılan yollar ve bu nedenle altüst olan trafik, estetik dışı yapılmış yüksek kaldırımlar... Bir yerden bir yere giderken, kendimi engelli yarışta zannediyorum" şeklinde konuşan Atatekin, belediye hizmetleri içinde sadece birinden memnun. Atatekin ithal kömür sayesinde gerçekten havanın temizlendiği görüşünde.

Canan Atatekin, belediye hizmetleri konusundaki beklentilerini şöyle anlatıyor:

"Başlayan projeler bir an önce bitirilmeli. Daha fazla otobüs hizmete konulmalı. Ama bundan da önemlisi, otobüs şoförlerinin eğitimi. Artık hergün karakolda biten tartışmalardan bıktım. Bir de, çarşı pazarda fiyat kontrolü yapılmalı. Böylece, alış verişimizi tereddüt içinde yapmaktan kurtuluruz."

Serpil Aral Ankara'da Cinnah Caddesinde oturan bir ev hanımı. "Belediye hizmeti var mı ki şikâyetçi olayım? Şehri bir anda köstebek yuvasına çeviriler. Kaldırımların hali de ortada. Bir de budamak uğruna ağaçları katlediyorlar" diyen Aral, çevre düzeni yapılmış, suları akan, pırıl pırıl bir Ankara istediğini belirtiyor.

Maltepe Muhtarı Türkân Soley'e, vatandaşlar tarafından yöneltilen şikâyetler arasında ilk sırayı, pazarda fiyat denetiminin olmaması ve esnafın saygısız tavrı alıyor. Patlayan su borularının onarımı için yolların kazılması ve öylece bırakılması, bir başka şikâyet konusu.

Şehir plancısı Demet Eral, mesleğinden gelen bir yaklaşımla belediye hizmetleri konusuna farklı bir gözle bakıyor. Daha çok "kentsel mobilyaya" dikkat eden Eral, Ankara'da bir insanın, dışarda, para vermeden oturup dinleneceği oturma alanlarının olmamasını yadırgıyor. Eral sözlerini şöyle sürdürüyor:

"Bir söz vardır: Bir ülkenin kaldırımlarının yüksekliği, o ülkenin uygarlığı ile ters orantılıdır derler. Ankara'da belki de arabalar çıkması diye yükseltilen kaldırımlara, bu kez insanlar çıkıp inemiyor. Şehirde bazı yeni alanlar düzenleniyor. Ama buraların alt yapısı olmadığı için bir süre sonra bozulacaklar. Yapıları bu çalışmalarla Ankara, eski makyajını silmeden, üzerine yeni makyaj yapan kadın görüntüsü veriyor."

Hatice Kara, evlere temizliğe gidiyor. "Kışın çamurdan, yazın tozdan bıktım" diyen Kara, aynı malın yanyana dükkânlarda farklı fiyatlarla satılmasından, ilâçlama yapılmadığı için karasinekten şikâyetçi.

ÇÖP VE HOPARLÖRLÜ SATICILAR

İstanbullu kadınların şikâyetleri, öncelikle çöp konusunda. Ev kadını Bilge Erfun, belediyeden temizlikle ilgili beklentileri olduğunu belirterek: "Belediye, çöpleri aldırmak için arabasını yolluyor ama, çöp arabaları bunların çoğunu yerlere saçıp, daha kötü bir görünüm yaratılmasına sebep oluyor" şeklinde konuşuyor. Denizlere çöp dökülmesinden de şikâyetçi olan Erfun, belediye araçlarına daha iyi bakım yapılması halinde, patlak egsozların gürültüsünden ve dumandan kurtulmanın mümkün olacağını kaydediyor.

Pazarlama Şefi Mariza Erikman ise, sokak lambalarının yanmamasından ve park sorunundan şikâyetçi. Sebzemeyva satan arabalardan dert yanan Mariza Erikman da Bilge Erfun gibi, sokaklara tükürenlerden ceza kesilmesini istiyor.

Gülçin Sümer, ev kadını. "Belediyelerin, eski yıllara oranla daha iyi çalıştığını gözlemiş. Ama yine de bazı şikâyetleri var. O da çöplerin toplanırken sağa sola saçılmasından yakınıyor. "Çöp torbaları mecburiyet haline gelirse bu pislik olmaz" diyor. Gülçin Sümer'in hoparlörlü satıcılardan şikâyetine, hostes Yonca Gökalp de katılıyor. Gökalp, cezaların artırılması halinde, denize çöp dökenlerin sayısının azalacağına inanıyor.

Yonca Gökalp, belediye gelirlerinin arttırılması sonucu gerçekleşen çevre düzenlemelerinden memnun olduğunu belirtiyor.

HERKESİN YARARLANABİLECEĞİ KREŞLER

İzmirli bayanlardan Meliha Kantekin, emekli bankacı. Belediyelerden, öncelikle herkesin yararlanabileceği kreşlerin açılmasını istiyor. İzmir Belediyesinin, körfezi temizleme çalışmalarında başarıya ulaşamadığını belirten Kantekin, körfezin kokusunun İzmir'e yakışmadığını ifade ediyor.

Meliha Kantekin, toplanmayan çöplerden ve çoğalan sivrisineklerden yakınarak: "Yaz günleri sivrisineklerden kalbura döndük. Gece uyku uyumak ya da balkon sefası yapmak bize haram oldu" diyor. Mine Atmaca, bir ev hanımı olarak belediyenin çöp ve temizlik konularında daha iyi hizmet vermesini istiyor. Ayrıca, yapılacak sıkı fiyat kontrolleri ile, esnafın kadınlarla karşı karşıya getirilmemesi gerektiğini vurguluyor. Toplu taşıma hizmetlerinin de, özellikle iş yerlerinin dağılma saatlerinde yoğunlaştırılmasını istiyor.

Devlet Memuru Neriman Özcan, İzmir Belediyesinin hanımlara yönelik hiçbir çalışmasını görmediğini söylüyor. Özcan: "Genel olarak İzmir'de çöp, ulaşım, üst geçit, körfez kirliliği gibi sorunlar maalesef hâlâ çözümlenemedi" diyor.

BELEDİYEYİ SEVMEYEN DE YAŞASIN!

Taner BERKÜN

İçtiğimiz sudan, üzerinde yürüdüğümüz bozuk kaldırıma, kışın gerdiğimizi yakan, bizi hasta eden baca dumanından, evin mutfağında, banyosunda fırdönen kalafatmalara; durakta yarım saattir ağaç kesildiğimiz halde bir türlü gelmeyen "körüklü"den, pazarcı ile yaptığımız ağır dalaşı yüzünden azan mide sancılarımıza kadar, her şeyimizle, her saat ve dakika iç içeyiz "Belediye" ile...

Bize bu kadar yakın olan; böyle içli-dışlı olduğumuz biri ile arasıra (pardon, sık sık) hırlaşmadan yaşamak mümkün mü? Günlük hayatta karşılaşılan her türlü terslikte akla ilk gelen sorumlu, hatta suçlu, "belediye"dir. Bunun böyle olması doğaldır da... Çünkü belediyelere öyle çok, öyle çeşitli, öyle ağır ve karmaşık görevler vermişiz ki; adeta, bunlar tam ve iyi yapılsa -ki bu imkânsızdır- devletin vatandaşlara karşı tüm yükümlülükleri iç-dış güvenlik ve savunma konuları hariç) yerine getirilmiş olacaktır.

Peki, belediyelerin görevleri yönünden durum böyle de, onlara bu sorumluluklarını karşılayacak imkânları verebilmiş miyiz? Gerekli ortamı sağlayıp, yeterli yetkilerle donatabilmiş miyiz?

Son 4-5 yılda, "büyükşehir belediyeleri" düzenlemesi ve belediyelerin mali güçlerinin artırılması gibi memnunluk verici gelişmeler sağlanmıştır. Ancak, sayın Başbakan'ın bu sayımızda belirttikleri gibi, "belediyelerin, uzun yılların birikimi sonucu, büyük sorunları vardır" ve bize göre, bu sorunların çözümü, konunun her yönü ile, köklü olarak ele alınmasına bağlıdır.

Yan sütunlarda kadınlarımız, haklı olarak belediyelerden şikâyetlerini ve bazı isteklerini dile getiriyorlar. Bu arada, çok yerinde olarak önümüzdeki yerel seçimlerde aday olacaklara, oy vermede ön planda tuttukları "hizmet" kriterini de hatırlatıyorlar.

Kadınlarımızın şikâyet konularından biri de, yer sorunu nedeniyle üstünde duramadığımız, "gıda maddelerinin sağlık ve kalite kontrolü"ndaki yetersizlik. Belediyelerin başını çok ağrıtan bu dert, öteden beri çözümlenememiştir ve bu gidişle de daha uzun süre çözümleneceği yok gibi görünüyor. Zira, çarşı-pazarda, fırında, lokantada yapılacak kontrol, esnaf ve pazar düzeninin hakim olduğu ve üstelik gıda maddelerinin büyük çoğunluğunun da açıkta satıldığı ülkemizde, hiç bir sonuç getirmez. Bozuk mal üretene (satana değil) birkaç yıl sürebilecek muhakemelerden sonra, 3-5 gün işyeri kapatma cezası ve suç tekrarlanmışsa,1-2 ay hapis... O da, onbinlerce muhtemel suçlunun içinden, enayiliği(!) yüzünden yakalanacak 5-10 kişiye... Hepsi bu...

Onun için, başta da belirttiğimiz gibi, herşeyi belediyelere yıkıp, ondan sonra da "vur abalıya" misali yüklenmekle, sorunları çözmek mümkün olmaz diyoruz.

Belediyeleri sevmeyenler de yaşasın. Bir de, "vursun, fakat dinlesin".

Görsel 4.2. *Türk Kadını* isimli gazetenin belediye hizmetleri üzerine kadınların yorumlarını sunan ve "Belediye Başkanlığına Aday Olacaklara Uyarı: Kadına Yönelik Hizmet Oy Demektir!" başlığıyla verilen 1 Ağustos 1988 tarihli haberi. [13]

Bununla beraber, belediyelerin kadınlara bakış açıları ve –haliyle- bu bakış açısı üzerinden şekillenen ilgili uygulamaları, belediyeyi kazanan siyasi partinin görüşüyle yakından ilişkilidir. Temsil edilen bu farklı ideolojiler, kadınlara sunulan hizmetleri ve bu konuda kullanılan dili önemli ölçüde farklılaştırmaktadır. 100 yılı aşkın bir gelenek olarak yerel yönetimlerin merkeze ileri düzeydeki bağımlılığı düşünülecek olursa bu çok da şaşırtıcı bir durum değildir. Söz konusu durumu, birkaç örnek üzerinden incelemek mümkündür. Parti programının "Kadın" başlıklı bölümü,

[13] Kendini "15 günlük kadın gazetesi" olarak tanımlayan *Türk Kadını*'nın başyazarı Semra Özal'dır.

“kadınlar sadece toplumumuzun yarısını oluşturdukları için değil, her şeyden önce birey ve sağlıklı nesillerin yetiştirilmesinde birinci derecede etkin oldukları için [...]” şeklinde başlayan AKP, buradan da –ve bir önceki bölümde detaylandırılmış olan genel tutumundan temsilcilerinin açıklamalarına kadar her adımında- açıkça görülebileceği gibi, kadının “anne” kimliğine büyük önem atfetmektedir (AKP Parti Programı). Gerçekten de metnin ilerleyen kısımlarında değinilen kadınların çalışma hayatına dair iyileştirmelerin, “kadınların çocuk ve aile sorumluluklarının dikkate alınarak” yapılacağı vurgulanmaktadır. Programın bu bölümünde bir yerel yönetim vurgusu da yer almaktadır ve “yerel yönetimlerin kadınların sorunları ile ilgili çalışmalar yapmasının teşvik edileceği” söylenmektedir, ki bu madde “kırsal kesimde yaşayan kız çocuklarına yönelik olarak yaşadıkları bölgelerin koşullarına uygun eğitim projelerinin geliştirilecek” şeklinde devam etmektedir. AKP’li birçok belediye, bu söylemleri somutlaştıracak şekilde, “güçlü aile güçlü toplum”, “mutlu aile mutlu toplum” gibi sloganlarla özellikle kadınların katılımını hedefleyen ve aile kurumunu güçlendirmek amacıyla hayata geçirilen evlilik okulu projeleri gerçekleştirmektedir. Bu projelerin duyurulması görevi de, özellikle kadınlara hizmet sunan belediye birimleri tarafından üstlenilmektedir.

Görsel 4.3. AKP’li Gaziantep Şahinbey Belediyesi’nin “Evlilik Okulu Projesi” için hazırladığı görsel. [Kaynak: Şahinbey Belediyesi Resmi Websitesi. 22 Temmuz 2015 http://www.sahinbey.bel.tr/tr/projedetay/11/198/evlilik-okulu-projesi.aspx]

CHP'li belediyelerin "kadın" konusuna nasıl eğildikleri de, İzmir Konak Belediyesi'nin hizmete açtığı Kadın Müzesi üzerinden ele alınabilir. Ocak 2014'te açılan müze, Türkiye'nin ikinci ve bir belediye tarafından kurulan ilk kadın müzesi olması açısından önem taşımaktadır. Direk bir temaya ve döneme odaklanmayan müze içeriği "Antik Çağ'da Kadın", "Öncü Kadınlar", "Protesto ve Kadınlar" gibi kategorize edilmiştir. "Protesto ve Kadınlar" bölümünde öne çıkan muhafazakarlık ve AKP eleştirisi gibi, "Öncü Kadınlar" bölümünde bu toprağın kadınını Cumhuriyet'in "verdiği" hakların özgürleştirdiği fikrine vurgu yapılmaktadır. Bu bölüm özellikle erken Cumhuriyet döneminin resmi kadın algısı üzerinden tasarlanmış; baş figür olarak belirlenmiş Zübeyde Hanım'ın yanı sıra kariyerlerinde başarılı olmuş ve alanlarında "ilk olan" Cumhuriyet kadınlarından bir seçki üzerinden hazırlanmıştır. Başka bir deyişle doğrudan CHP çizgisinde oluşturulmuş olan içeriğin yanı sıra müzenin açılışını gerçekleştiren dönemin Konak Belediye Başkanı Hakan Tartan'ın açılış konuşmasındaki sözleri de benimsenenin "devlet feminizmine" -ya da "Kemalist feminizme"- ait olan yaklaşımı yakın durulduğunu açıkça ortaya koymaktadır: "Anadolu'nun anaları... Çünkü; geleceğin, aydınlık yarınların ve daha güzel bir dünyanın gerçekleşmesinde en büyük pay erkeklerin değil, kadınların olacak. Kadınları mutlu bir ülke çağdaştır (Hızlan 2014)."

Görsel 4.4. İzmir Konak Belediyesi Kadın Müzesi'nin "Öncü Kadınlar" bölümünden bir kare.

Kürt hareketini temsil eden belediyelerin kadınlara yönelik çalışmalarında ise, yine hareketin kendisiyle uyumlu bir dil kullanıldığı göze çarpmaktadır. 2006'dan beri hareketin siyasi kanadının tamamı gibi eşbaşkanlık sisteminin uygulandığı Diyarbakır, belediyelerin kadına yönelik hizmetleri açısından önemli bir örnek teşkil etmektedir. Örneğin, Sümer Park kapsamında hizmet veren Kadın Destek Merkezi'nde temel eğitim programları, psiko-sosyal destek ve rehberlik hizmetleri, sanat atölyeleri, spor etkinlikleri, fitness merkezi, yaşam becerileri eğitimleri, sosyo-kültürel faaliyetler, çamaşır evleri gibi farklı hizmetler sunulmaktadır.[14] Sümer Park bünyesinde kadın, çocuk, genç ve engellileri hedefleyen dört ana merkezin amacı, bu grupların "yaşam kalitesini yükseltme, sorunlarını çözme ve toplumsal yaşama katılımlarını sağlamak" şeklinde açıklanmaktadır (Zengin). Gülay Günlük Şenesen tarafından yürütülen ve TÜBİTAK tarafından desteklenen 112K481 No'lu "Kamu Politikaları, Yerel Yönetimler, Toplumsal Cinsiyete Duyarlı Bütçeleme: Kadın Dostu Kentler, Türkiye Örneği" isimli projenin raporunda da, projenin sahalarından biri olan Diyarbakır için şöyle denmektedir:

> [...]siyasi partinin kendi içindeki kadın bakış açısını, siyaseten tabanda aktif olan kadın katılımını ve temsilini yönetim düzeyine yansıtmaya yönelik olarak uygulamakta olduğu [...] ilkesel yaklaşımın yerel yönetimlerde kadınların varoluşlarını daha güçlendiren, kendi adlarına siyaset yapabilmelerine ve karar süreçlerine erkeklerle eşit düzeyde katılmalarına olanak tanıyan, yereldeki siyasete yön veren bir nitelik arz ettiği görülmektedir (2014, 195).

Yine aynı metindeki, belediyenin üst düzey yöneticilerle yapılan görüşmelerden aktarılan şu cümle de özellikle ilgi çekicidir: "Burada hiç istemeseniz de siyaset gelip sizi bulup, [kadın olarak] ön plana çıkarır (Şenesen 2014, 196)."

Faydacı bir anlayış sonucu ele alınıyor ve temsil edilen siyasi ideolojiye büyük oranda bağımlı şekilleniyor olsa bile kadınların durumunun ve temsilinin yerel düzeyde üzerinde durulan bir konu haline

[14] Çamaşır evleri Diyarbakır'da 2001'de kurulan Diyarbakır Kadın Sorunlarını Araştırma ve Uygulama Merkezi (DİKASUM) tarafından 2003'te alınan kararla kurulmaya başlanmış; yıllar geçtikçe sayıları artırılan bu merkezler sundukları olanaklarla "bir kültür ve eğitim ortamı niteliği de kazanmıştır" (aktaran Alkan 2006, 49). Bu merkezler ayrıca, yerel koşullarda kadınlara sosyalleşme imkanı sunarak güçlenmelerine fırsat yaratmaktadır.

gelmesinin küçümsenemeyecek bir değişiklik olduğunun hakkı teslim edilmelidir. Bu değişiklik elbette bir anda ortaya çıkmamış, bir sürecin sonunda yaşanmıştır. Bu süreçte, yerel yönetimlerin dönüşümünde olduğu gibi AB ile entegrasyonun sağlanması çabaları önemli bir motivasyon kaynağı olmuştur. Tabii içerden değil de dışarıdan bir harekete geçiriciyle ortaya çıkan söz konusu değişiklik için belediye kurumlarının ve çalışanlarının ne kadar hazır ve istekli olduğu şüphelidir. Nitekim, Bursa Büyükşehir Belediyesi'nde görev yapan ve 2014 yılında görüşülen üst düzey yöneticilerden birisi, yerel yönetimlerin daha önce de kadınlarla ilgili çalışmalar yürüttüğünü fakat bu çalışmaların belediyelerin resmi görevleri arasında sayılmadığını ve daha da önemlisi bu alanda kanuni bir zorunluluk olmadığını belirtmiştir. Bu anlamda kurumsallaşmanın bir-iki senelik bir mesele olduğunu ve AB'yle uyumlu hale gelmek amacıyla başlatıldığını dile getiren bu üst düzey yönetici, belediyelerin alt yapısının gerçek anlamda toplumsal cinsiyete duyarlı yapılar haline gelmeye henüz hazır olmadığının da altını çizmiştir (Elbas).

Kadınlara Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Önlenmesi Sözleşmesi (*CEDAW*) söz konusu süreci başlatan kilometre taşlarından birisidir:

> Bu *Sözleşme*, BM Genel Kurulu'nca kabul edildiği 1979 yılından bu yana bütün dünyada kadınlar için bir "haklar bildirgesi", devletler için ise bir "yükümlülükler manzumesi" olarak algılanmaktadır. [...] TBMM, *CEDAW Sözleşmesi*'ni 1985 yılında [...] bazı çekinceler koyarak onaylamış ve devletimiz 1986 yılı itibarıyle *Sözleşme*'ye taraf olmuştur. TBMM, [...] koyduğu [bazı] çekinceleri 2000 yılında kaldırmıştır. *CEDAW Sözleşmesi*'nin daha etkili şekilde uygulanabilmesi için BM'ce 2000 yılında kabul edilen *İhtiyari Protokol*'e ise Türkiye 2002 yılı itibariyle taraf olmuştur (Birleşmiş Milletler 2003, 1).

Yine bir başka şart da Avrupa Belediyeler ve Bölgeler Konseyi (CEMR) tarafından Avrupa'daki yerel ve bölgesel yönetimler için hazırlanan ve 2006'da CEMR genel kurulunda sunulan *Avrupa Yerel Yaşamda Kadın Erkek Eşitliği Şartı*'dır. Bu şarta imza koyan yerel yönetimler, "kadın-erkek eşitliği ilkesini hayata geçirmeyi kamusal bir görev olarak" kabul etmiş sayılmaktadır ve imzacı tarafların, "söz konusu taahhütlerin uygulanmasını desteklemek maksadıyla Eşitlik Eylem Planı geliştirmek üzere çalışmalar yürütmesi" beklenmektedir (CEMR, 4). *Avrupa*

Yerel Yaşamda Kadın Erkek Eşitliği Şartı'nda kültürel faaliyetlere erişimde kadın-erkek eşitliğine ve sosyal içerme vurgusuna farklı bağlamlarda önemli bir öğe olarak sıkça yer verilmiştir; ayrıca şartın 20'nci maddesinde özel olarak "imzacı taraf tüm bireylerin kültürel yaşama katılma ve sanattan istifade etme hakkını tanır ve kabul eder" diye belirtilmektedir. CEMR'ın verilerine göre Türkiye'de bu şarta imza koyan toplamda 14 belediye ve büyükşehir belediyesi bulunmaktadır (CEMR Resmi Websitesi). Bu şartı ilk imzalayan Şubat 2013'te Bornova Belediyesi olmuştur. Yine 2013'te şartı kabul eden Bursa Büyükşehir Belediyesi de ilk imzacılardan birisidir.

Yerel yönetimlerin gündeminde "kadın" konusunun üst sıralara taşınmasında rol oynayan bir diğer uygulama da "Kadın Dostu Kentler BM Ortak Programı"dır. Ulusal ortağı ve temel paydaşı İçişleri Bakanlığı Mahalli İdareler Genel Müdürlüğü olan program, BM Nüfus Fonu (UNFPA) ve BM Kalkınma Programı (UNDP) tarafından yürütülmektedir. Kadın Dostu Kentler Programı, "yerel yönetimlerin planlama ve programlama süreçlerine toplumsal cinsiyet eşitliği prensibini yerleştirme ve bu sürece paralel olarak yerel yönetimler ile kadın örgütlerinin güçlendirilmesi ve aralarındaki işbirliği fırsatının artırılması" hedefiyle 2006'da başlatılmıştır (Kadın Dostu Kentler Resmi Websitesi). Beklenen sonuçlarının başında "mahalli idarelerin, bakanlıkların ve bakanlıkların taşra teşkilatlarının toplumsal cinsiyete duyarlı yerel hizmet sunumu ve politika geliştirme konularında güçlendirilmesi" gelen programın faaliyetleri arasında bu beklentiye uygun olacak şekilde valilik ve il özel idareleriyle beraber belediyelerin çatısı altında "eşitlik birimlerinin" kurulması yer almaktadır. Kadın Dostu Kentler Programı'nın ilk aşaması 2010 yılında tamamlanmış, 2011 Nisan'ında Bursa'nın da aralarında bulunduğu yedi yeni ilin dahil edilmesiyle programın ikinci aşaması başlatılmıştır.

Kadın Dostu Kentler Programı'nın başlatıldığı dönemde Kadın Adayları Destekleme Derneği (KA.DER) Ankara Şubesi Yerel Siyaset Çalışma Grubu tarafından da "Yarın için Bugünden" ismi verilen kampanya kapsamında birtakım ilgili çalışmalar yürütülmektedir. Bu çalışmalarla,

(a) örgütlü kadınların yerel siyasete katılım talebi çerçevesinde seferber olmasını sağlamak;

(b) kadınların yerel yönetimlere adaylıklarını desteklemek ve teşvik etmek;

(c) yerel yönetimlerin duyarlılık ve bilincini artırmak;

(d) kadın dostu yerel politikalar geliştirilmesine yönelik perspektifler oluşturmak;

(e) kadınların yerel yönetime katılımını artıracak modeller geliştirmek;

(f) kadın seçmenlerin duyarlılığını artırmak;

(g) medyanın dikkatini konuya çekmek;

(h) somut hedefler doğrultusunda yerel çalışmaları desteklemek;

(i) yerel yönetimler ile yerel kadın örgütleri arasında işbirliği imkanlarını artırmak hedeflenmiştir (Tokman ve Kendirci 2006, 9).

Bu çalışmalar kapsamında bir de "yerel yönetim" ve "kadın" başlıklarını bir araya getiren üç kitaplık bir eğitim seti hazırlanmıştır. Aksu Bora ve Ceren İşat'ın *Düğüm Bilgisi,* Ayten Alkan'ın *Belediye Kadınlara da Hizmet Eder/Kadın Dostu Belediye Hizmetleri: Neden, Nasıl* ve Yıldız Tokman ve Sema Kendirci'nin *Yerel Yönetimlere İlişkin Yasal Düzenlemeler Çerçevesinde Kadınlara Yer Açmak* kitaplarından oluşan bu setin, Türkiye'de bu iki alanı bir araya getiren az sayıdaki çalışmanın arasında önemli yeri vardır. Ne var ki, çalışma grubunun da belirttiği gibi, çalışmaların odak noktasını büyük ölçüde yasal olana odaklanılmıştır:

> 2002 yılındaki erken genel seçimlerde bütün partilerin kadın hakları konusunda güzel sözler söyleyip aday listelerinde kadınlara yer vermemesinden sonra, [...] bir çalışma yapma ihtiyacını duyan bir grup kadın olarak bir araya geldik... Bu dönem, aynı zamanda dünyadaki değişimlere paralel olarak Türkiye'nin de kamu yönetiminde önemli değişiklikler yaptığı bir dönemdi. [İlgili]Bu tartışmalar kamu yönetimi ve kamu hizmeti anlayışına odaklanmakla birlikte, kamunun bir parçası olan kadınlara ilişkin tek laf edilmedi. [...] Bu nedenle çalışmalarımızın önemli bir boyutunu da kamu yönetimi reformu ve ilgili mevzuatın cinsiyet eşitliği açısından değerlendirilmesi oluşturdu (Tokman ve Kendirci 7-8).

Sadece bu setteki üç kitapta değil, Türkiye'deki "yerel yönetim" ve "kadın" konularını bir arada ele alan çalışmaların pek çoğunda –ki bunların sayısı da yukarıda belirtildiği gibi oldukça azdır- kültür ve sanata erişim ve aktif katılım gibi başlıklar değerlendirme dışında kalmaktadır. İlgili çalışmalar genellikle kadının günlük hayatını zorlaştıran ve kolaylaştırabilecek altyapı hizmetlerine, ulaşıma, güvenliğe, sağlığa,

eğitime, kadınların siyasi temsili ve siyasi katılımına yer vermektedir. İlk bakışta bunlar öncelikli problemler gibi gözükse de, belki de asıl sorun bu bakış açısındadır. Öyle ki bahsi geçen bu alanlarda iyileştirme sağlamak için kültürel haklar ve kültürel katılım etkin bir araç olarak kullanılabilir. Ne var ki, yerel yönetimler söz konusu olduğunda kültüre erişim ve aktif katılım meselesinin ele alındığı çerçeve –en azından şimdilik- böyle bir kullanım alanına imkan tanıyabilecek kapsamda gözükmemektedir. Böylesi bir gelişme için bu çerçevenin kapsamını genişletebilecek, kadınların kültürel haklarını yerel yönetimlerin bir sorumluluğu ve aynı zamanda bu hakların kadınların başka sorunlarının çözümünde de rol oynayabilecek bir faktör olduğunu ortaya koyabilecek akademik üretimlere gereksinim olduğu açıktır.

4.2.2. Belediyelerin "Kültür" Algısı

Uluslararası ve uluslarüstü kuruluşların etkileri gibi, sivil toplumun da çabalarıyla "kadın" konusu belediyeler için kurumsallık kazanmakta olan bir başlık haline getirilirken, benzer bir durum "kültür" için de söz konusudur. Günden güne artan bir şekilde "kültür", belediyeler tarafından yoğun olarak üzerinde durulan ve söylemlerine yansıyan bir başlığa dönüşmüştür. Tıpkı "kadın" başlığında olduğu gibi, burada da bağlı olunan siyasi partinin söylemi, belediyelerin söylemleri gibi uygulamalarına da büyük ölçüde yansımaktadır. Bu durum da yine üç farklı siyasi görüş ve kazandıkları belediyeler üzerinden incelenebilir. AKP'nin parti programında "Kadın" başlığı gibi "Sosyal Politikalar" başlığı altında bulunan "Kültür ve Sanat" başlığının altında şöyle denmektedir:

> Türkiye, her geçen gün maddi kaygıların ön planda olduğu, ruh ve mânâ dünyamızı zenginleştiren, süsleyen unsurların kenara itildiği bir ülke haline gelmektedir. İnsanımız renksiz, şiirsiz, içeriksiz ve estetik kaygıların önemsenmediği bir dünyada yaşamaya itilmektedir. Bu nedenle kültürün ve kültür politikalarının önemi her geçen gün daha da artmaktadır. [...] Ülkemiz, binlerce yıllık tarihin sonucu olan zengin bir kültürel birikim ve dokuya sahiptir. [...] Partimiz, milli değerlerin korunup geliştirilmesi konusunda azami bir gayret içinde olacaktır. [...] Partimiz, kültürün taşıyıcı unsurları olan dil, edebiyat, folklor, musiki, plastik sanatlar, etnografya, sinema, temsil sanatları vb. alanlardaki mevcut yapıyı, yaklaşım ve anlayışı eksik ve sağlıksız bulmaktadır. [...] Plastik sanatlar ve Türk-İslam sanatlarının gelişimine özel bir önem verilecektir. Tüm sanat çalışmalarının gerçekleştirilmesinde yerel yönetimler ağırlıklı olarak öne

çıkarılacak, konuyla ilgili tüm yasal düzenlemeler hızla yapılacaktır (AKP Parti Programı).

Burada dile getirilen önceliklere uygun olarak AKP'li birçok belediye ağırlıklı olarak geleneksel sanatlar alanında etkinlikler düzenlemekte, sanat ve meslek eğitimi kurslarında bu alana ağırlık vermekte ve turizm alanında da kenti bu yönüyle öne çıkarmaktadır. Tezin bir sonraki bölümünde ele alınacak olan Bursa Büyükşehir Belediyesi örneği, bu açıdan zengin bir kaynak teşkil etmektedir.

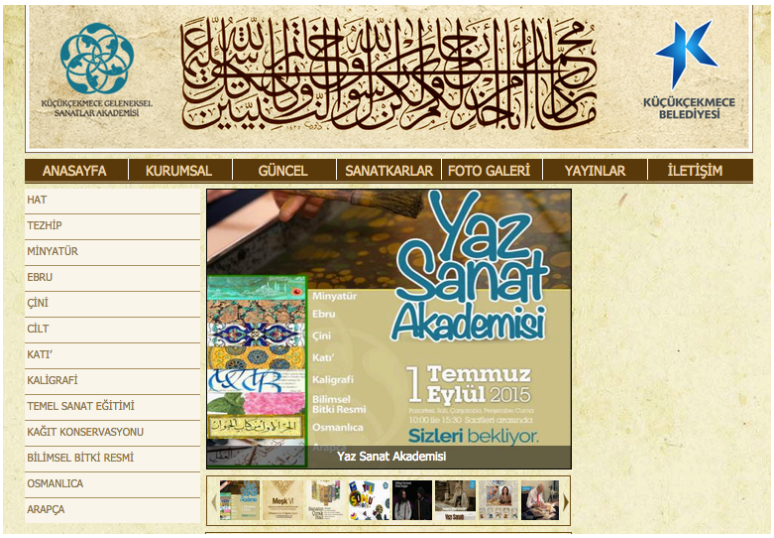

Görsel 4.5. AKP'li Küçükçekmece Belediyesi'nin Geleneksel Sanatlar Akademisi'nin websitesinin ekran görüntüsü. [Kaynak: http://www.gelenekselsanatlarakademisi.com/]

CHP'li belediyelerin "kültür ve sanat" konusunu ele alış biçimleri de yine siyasi partinin genel çizgisiyle büyük ölçüde uyuşmaktadır. Partinin 2015 seçim bildirgesinin "Kültür ve Sanat" başlıklı bölümünün alt başlıklarından biri olan "Kent ve Sanat" altındaki maddelerin bir kısmı yerel yönetimlerle ilişkilendirilmiştir. Bu maddelerde "yerel yönetimlerle işbirliği içerisinde, toplu taşıma uygulamalarının kültür ve sanat etkinliklerine erişimi kolaylaştıracak şekilde düzenleneceği" ve "yerel yönetimlerin etkin desteği ile kentlerin her noktasında semt kütüphaneleri ve tiyatroları kurulup sanat kursları düzenleneceği" taahhüt edilmektedir (CHP Seçim Bildirgesi 2015 132). Ayrıca aynı bölümdeki "ideolojik yaklaşımlarla ve keyfi olarak kapalı tutulan İstanbul Atatürk Kültür Merkezi'nin açılacağı" maddesi,

partinin temsil ettiği değerlere dair önemli bir işarettir. Birçok CHP'li belediyenin ilgili faaliyetleri bu değerlerle uyumludur. Örneğin, "İzmir Büyükşehir Belediyesi Gezici Sanat Otobüsü" projesiyle ilgili tanıtım metninde, projenin amaçları şöyle sayılmaktadır:

> [Bu] proje ile çocuklarımızı güzel sanatlara yönlendirmek ve bu alanda eğiterek, güzel sanatların evrensel ölçülerle varlığını ve çağdaş insanı yaratmada gerekliliğini, onların ayaklarına giderek ifade edebilmek,
>
> Kentlinin maruz kaldığı yoz kültüre karşı ülkemiz insanını en iyi şekilde ifade ederek eğitimine katkıda bulunmak, güzel sanatların bünyesinde bulunan sanatçılarımızı halkımızla buluşturabilmek,
>
> Güzel sanatların birçok dalında çok düşük bir maliyetle semtlere, mahallelere ve ilçelere ulaşarak, insanlarımızı tiyatroyla, müzikle, baleyle, operayla tanıştırabilmek [...] (Gezici Sanat Otobüsü)

Kürt hareketini temsil eden belediyeler için de durum değişmemektedir. Bu belediyelerin "kültür" konusuna yaklaşımlarında da, hareketin kültürel haklar alanındaki mücadelesi, başta anadil meselesi öne çıkmaktadır. Örneğin sloganını "Ortadoğunun kültür ve sanat başkenti" olarak belirleyen BDP'li –yeni adıyla Demokratik Bölgeler Partisi (DBP)- Diyarbakır Büyükşehir Belediyesi'nin kültür ve sanat etkinlikleri arasında Kürtçe tiyatrolar ve ilgili şenlikler önemli yer tutmaktadır.

Görsel 4.6. DBP'li Diyarbakır Büyükşehir Belediyesi'nin kültür-sanat etkinliklerinin duyurulduğu sayfasından bir ekran görüntüsü. [Kaynak: http://diyarbakir.bel.tr/hizmetler/kultur-sanat/etkinliklerimiz.html]

Kültürün kentle, dolayısıyla yerelle olan bağlantısı yakın zamanda önem kazanmış bir olgu değildir. Örneğin, bünyesinde kültürel-sanatsal

faaliyetleri barındıran Halkevleri, erken Cumhuriyet döneminin önemli araçlarından birisidir. Ne var ki bu kuruluşlar doğrudan ve açık olarak merkezin yereldeki teşkilatlarıdır. Dolayısıyla kültür ve sanatın, ulusal düzeyden yerele doğru daraltılması fikrinin görece daha yeni bir eğilim olduğu iddia edilebilir. Jordi Pascual'a göre günümüzün akışkan ve dinamik kültür ve kimlik tanımları konusunda devletlere ve uluslara göre kentler daha rahattır ve yerel alan tektipleştirici genellemelere daha mesafeli durabilmektedir (2011, 31-2). Diğer taraftan, yine Pascual'ın da değindiği gibi, kentlerle yerel yönetimlerin ilişkileri giderek daha çok artmaktadır (2011, 32). Dolayısıyla kültür ve sanatla ilgili karar mekanizmalarının yerelleşmesi meselesi dünyada giderek daha çok gündeme gelmektedir. Ne var ki, Türkiye'deki yerel yönetimlerin ideolojik açıdan siyasi partilere aşırı derece bağımlı ve finansal kaynak açısından da ileri düzeyde merkezi yönetime bağlı yapıları dolayısıyla, bu coğrafyada reel durum Pascual'ın iddia ettiği şekilde yaşanmamaktadır. Buna rağmen, küreselleşen dünyada kentlerin rekabet avantajı elde etmesi ve sürdürülebilir kalkınmanın sağlanabilmesinde kültürün en önemli faktörlerden olduğu Türkiye'deki yöneticiler tarafından da kabul edilmektedir. Bu kabul yerelde olduğu gibi merkezi düzeydeki siyasetin diline de yansımıştır. Hatta "sosyal belediyecilik" teriminin bir sonraki aşamaya, "kültürel belediyeciliğe" dönüştüğü bile konuşulmaktadır (Mimarlar Derneği 1927 2010, 88). Ne var ki, hayata geçirilen uygulamalar, kentlileri "seçmen ya da müşteri olarak gören popülist göz" tarafından belirlenmekte; dolayısıyla "toplumun tüm kesimlerini kapsayıcı, kültürel farklılıklarına duyarlı ve çoğulcu bir anlayış yakalamaktan uzak kalmaktadır" (İnce 2015).[15]

Gerçekleşen durumun bu şekilde oluşmasında, Türkiye'deki yerel yönetim geleneğinin sosyal politikaları, sosyal yardımla karıştıran bir nitelik kazanmasıyla sonuçlanan sürecin de etkisi büyüktür. Nitekim Erder ve

[15] Ayça İnce burada aktarılan yorumunu özel olarak RP ve AKP'nin belediyecilik yaklaşımı için kullanıyor olsa da, bu metin bağlamında söz konusu yaklaşım -daha önce verilen örneklerde de görüldüğü gibi- Türkiye'deki belediyecilik anlayışının tamamını kapsayacak şekilde kullanılmıştır.

İncioğlu'nun da dikkat çektiği gibi, 2005 yılında çıkarılan Belediye Kanunu'nda sosyal hizmet, sosyal yardıma indirgenmektedir:

> 2000'li yıllar, bir taraftan merkezi hükümetin, diğer taraftan yerel yönetimlerin [...] rastgele ve hesapsız olarak sosyal yardım dağıtmalarına ve sosyal yardım alanının medyatik bir "şov" haline dönüşmesine şahit olunduğu yıllar olarak akılda kalacaktır. [...] Yerel yönetimlerin uygulamalarıyla ilgili araştırmalar da, bu yardımların sosyal politika ilkelerine uygun olmadan ve konunun uzmanı olmayan kişiler tarafından rastgele dağıtıldığını, sosyal hizmetle sosyal yardımın ayrımının farkında olunmadığını göstermektedir (2013, xix-xx).

Bu iddiayı biraz daha detaylandırarak, belediyeler tarafından "kültür" ve "kadın" konularının da büyük oranda sosyal yardım odağında ele alındığını söylemek mümkündür. Bu iddia, tezin bir sonraki bölümünde saha bulgularıyla somutlaştırılacaktır.

Tezin bir sonraki bölümünde Bursa Büyükşehir Belediyesi üzerine gerçekleştirilen saha araştırmasının bulguları aktarılarak, bu ve daha önceki bölümlerde üzerinde durulan tartışmalar ekseninde söz konusu bulgular analiz edilmeye çalışılacaktır.

5. YEREL KÜLTÜR POLİTİKALARI VE KADIN: BURSA BÜYÜKŞEHİR BELEDİYESİ ÖRNEĞİ

Tezin bu bölümünde öncelikle Bursa şehrinin coğrafi, ekonomik ve demografik özellikleri hızlıca aktarılacak, ardından Bursa'da kültür ve sanat alanında yaşanan gelişmeler kronolojik olarak paylaşılacaktır. Sonrasında Bursa'da mahalli idarenin tarihsel gelişim süreci Bursa Büyükşehir Belediyesi'nin kuruluşuna ve günümüze kadar izlenecektir. Buraya kadar olan kısmında saha araştırmasını anlamlı kılacak bir arka plan sunulacak olan bölümün son kısmında Bursa Büyükşehir Belediyesi'nin 2010 sonrasında "kadın" ve "kültür" konularını nasıl ele aldığı incelenecektir. İlk olarak, büyükşehir belediyesinin *2010-2014 Stratejik Planı* bu iki odak noktası bağlamında değerlendirilecek; ardından 2010 sonrasında Bursa Büyükşehir Belediyesi'nin yine bu iki noktaya odaklanılarak gerçekleştirdiği icraat üzerinde durulacaktır. Son olarak, Mayıs 2013 ile Şubat 2015 arasında çeşitli zamanlarda ve aralıklarla yürütülen saha araştırmasının, tezin tamamında üzerinde durulan tartışmalar açısından önemli bazı bulguları aktarılacaktır.

5.1. Bursa: Kısa Tarihçesi, Ekonomik Yapısı ve Nüfusu

Bir yerleşim bölgesi olarak geçmişi milattan önceki dönemlere dayanan Bursa, 14'üncü yüzyıla kadar Bizans yönetiminde kalmış; 1326'da Osmanlı Beyliği tarafından ele geçirilmiştir. 1335'te devletin başkenti buraya taşınmış, 1365'te Edirne yeni başkent olana kadar da bu statüsü devam etmiştir. 14'üncü yüzyıldan itibaren devletin ticari merkezlerinden biri haline gelen Bursa, özellikle 16'ncı yüzyılda ipek ve baharat ticareti sayesinde ekonomik açıdan gelişmiş ve canlılık kazanmıştır. 15'nci yüzyılda İstanbul'un devletin sınırlarına dahil edilmesiyle idari açıdan, 17'nci yüzyılda ise coğrafi keşiflerle ticari açıdan merkezi özelliği zayıflamıştır.

Kent, Temmuz 1920'den 11 Eylül 1922'ye kadar Yunanistan'ın kuşatması altında kalmıştır.

Bursa, Cumhuriyet'in ilanından sonra, "kültür, sanayi ve tarım merkezi olarak gelişimini sürdürmüştür" (Bursa Büyükşehir Belediyesi Stratejik Plan 2015-2019, 21). Cumhuriyet'in ilk yıllarında devlet eliyle özellikle tekstil sanayi alanında hizmet gösterecek fabrikalar açılmıştır. Yine Cumhuriyet'in erken yıllarında özel girişimlerle özellikle gıda sektöründe faaliyet gösteren üretimhaneler ve şirketler de kurulmuştur. 30'lu yılların sonundan 60'lara kadar sanayi alanında çok büyük girişimlerin hayata geçirilmediği Bursa'da, 1965'ten sonra özellikle tekstil, otomotiv endüstrisi ve makina imalat sektöründe faaliyet gösteren çok sayıda fabrika faaliyete başlamıştır. 70'lerin ikinci yarısından itibaren de kentte enerji sanayi alanında yatırımlar yapılmaya başlanmıştır. Sanayi ve enerji alanındaki yatırımların devam etmesiyle birlikte 1990'dan sonra, Cumhuriyet'in erken yıllarında faaliyete sokulan fabrikaların özelleştirilmesine başlanmıştır (Bursa – Tarihsel Gelişim Süreci, 348-70). TÜİK'in *Seçilmiş Göstergelerle Bursa 2013* raporundaki "Genel Bilgiler" bölümünde paylaşılan genel görünümden, Bursa'nın ekonomik açıdan güncel durumuna dair fikir edinilebilir:

> Bursa ili Türk Ekonomisinin en gelişmiş sektörleri olan otomotiv, makina, tekstil ve gıda sanayi sektörlerinde söz sahibidir. Bursa'nın bugünkü ekonomik yapısı içerisinde, ülke ekonomisini temsil eder mahiyetteki temel sektörlerin başında tekstil gelmektedir. Tekstil sektörü geçmişten günümüze, Bursa'nın geleneksel endüstri dokusunda, odak sayılabilecek bir görünüm sergilemektedir. Bursa'da diğer önemli sanayi dalları, otomobil ve muhtelif yedek parça üretimini içine alan otomotiv endüstrisidir. [...] Bursa'da sanayiye yön veren bir başka önemli sektör de, makina imalat sanayiidir. Yine Bursa sanayisi açısından özel önem taşıyan bir başka sektör, gıda endüstrisidir. [...] Özellikle meyve suyu, konserve, konsantre salça üretiminde Bursa'da mevcut kapasiteler, Türkiye genelinde önemli paya sahiptir. Bursa'nın ticaret, sanayi, tarım, turizm ve hizmet sektörlerinde meydana gelen hızlı gelişmeler, istihdamda da önemli artışlar meydana getirmiştir (2014, XII).

Bununla beraber TÜİK'in 2013 verilerine göre Bursa'ya bağlı firmalar tarafından gerçekleştirilen ithalat ülke çapındaki sıralamada Bursa'yı dördüncülüğe taşırken, aynı yılın ihracat sıralamasında Bursa, İstanbul'un ardından ikinci olmuştur (TÜİK 2014, 21-2). Ayrıca 2013 yılı için Türkiye genelindeki işsizlik oranı %9,7'yken Bursa için bu oran %6,6 olarak hesaplanmıştır (TÜİK 2014, 29).

Ekonomik büyüklüğünün ve sunduğu istihdam imkanının yanı sıra, üç üniversiteye ev sahipliği yapması ve İstanbul'a yakın konumunun da etkisiyle Bursa, Türkiye'nin göç alan illeri arasındadır ve 2012-2013 verilerine göre Bursa için net göç hızı binde 5 olarak hesaplanmıştır (TÜİK 2014, 17). Özellikle 1960'lı yıllarda başlayarak gelişen ekonomisiyle yoğun şekilde iç göç alan Bursa, Cumhuriyet'in ilanından sonra farklı dönemlerde dış göçler için de bir çekim merkezi olmuştur. 1923'te Yunanistan'la imzalanan mübadele anlaşması gereğince Türkiye'ye gelen mübadil göçmenlerin 30.000 küsur kadarı Bursa'ya yerleşmiştir.[16] Mübadele dolayısıyla gerçekleşen dış göçler haricinde, farklı yıllarda Bulgaristan başta olmak üzere Balkanlar'dan göç eden birçok Müslüman Türk yerleşmek için Bursa'yı tercih etmiştir. Bu göçler 1950'lerin başında ve 1960'ların sonunda yoğunlaşmıştır. Yine 1990-2000 yılları arasında savaşlar dolayısıyla Balkanlar'ı terk eden çok sayıda kişi de Bursa'ya gelmiştir (Bursa – Nüfusun Tarihsel Gelişimi, 298). Bursa İli Nüfus ve Vatandaşlık İşleri Müdürlüğü verileri 1990 – 2000 yılları arasında Balkanlar'dan göç eden ve vatandaşlık başvuruları kabul edilerek Bursa'ya yerleşenlerin toplam sayısının 76.963 olduğunu göstermektedir (aktaran Bursa – Nüfusun Tarihsel Gelişimi, 298).

2013 Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemi Sonuçları'na göre 2.740.970'lik nüfusuyla Bursa; İstanbul, Ankara ve İzmir'den sonra Türkiye'nin dördüncü kalabalık şehridir (TÜİK 2014, 12). Toplam nüfusun 1.369.056'sı kadındır (TÜİK 2014, 84-5). 15 yaşından daha büyük olan kadınların sayısı ise 1.064.483 olup bu kadınların 707.719'u evliyken geri kalan 356.764 kadının güncel medeni durumu "evli" değildir; ki bu da ilgili yaş grubundaki kadınların yaklaşık %34'ünün 2013 yılındaki güncel medeni halinin "evli" olmadığı anlamına gelmektedir (TÜİK 2014, 86).[17] Yine 2013 verilerine göre, 6 yaşında ve daha büyük olan kadınların sayısı 1.239.340 olup bu kadınların 1.146.545'i okuma-yazma bilmekte, 65.239'u ise okuma-

[16] Farklı kaynaklarda Bursa'ya gelen mübadil göçmenlerle ilgili farklı sayılar verilmektedir. Bunlarla ilgili detaylı bilgi *Bursa Ansiklopedisi*'nin 298'nci sayfasından edinilebilir.
[17] Evlilikle ilgili bu veri, bölümün sahadaki bulguların aktarılacağı kısmı için özellikle önemlidir.

yazma bilmemektedir. İlgili yaş grubundaki erkeklerin toplam sayısı 1.236.127'yken okuma-yazma bilmeyen erkeklerin sayısı ise kadınlara göre çok daha az olup 12.924'tür (TÜİK 2014, 87).

5.2. Bursa Yerel Yönetiminin Kısa Tarihçesi

Bursa Belediyesi'nin kuruluş tarihi bazı kaynaklarda 1867 olarak geçiyor olsa da *2015-2019 yılı Stratejik Planı*'nda bu tarihin gerçekçi olamayacağı belirtilmektedir (22). Bursa, 1900'lerin başında Hüdavendigar Vilayeti sınırları içerisinde yer almaktadır ve vilayetin merkez ilçesi konumundadır.

Kadınların belediye meclislerine seçilme hakkını elde ettikleri ilk seçim olan 1930 seçimlerinde Bursa Belediye Meclisi'ne girmiş –ve öncesinde de Cumhuriyet Halk Fırkası'nın (CHF) ilçe ve il yönetimlerinde görev almış- olan Zehra Budunç, Kasım 1934'te belediye meclisinde yapılan oylama sonucunda Başkan Yardımcısı seçilmiştir. Böylece Zehra Budunç, Türkiye'de belediye meclisi başkan yardımcılığı görevi için seçilen ilk kadın olmuştur.

Belediye başkanlarının ilk kez halkın seçimiyle görev başına getirildiği Kasım 1963 seçimlerinde Adalet Partisi (AP) adayı Kemal Bengü Bursa Belediye Başkanı seçilmiştir. Bir sonraki yerel seçim 1968'de gerçekleştirilmiş; AP'yle anlaşmazlığa düşerek bağımsız aday olan Kemal Bengü yeniden Belediye Başkanlığı'na seçilmiştir. 1973'teki yerel seçimlerde AP'den aday olan İsmet Tavgaç Belediye Başkanı olmuştur. 1977'de CHP'li Mustafa Eroğlu, 1984'te ise ANAP'tan Ekrem Barışık Belediye Başkanı seçilmiştir (Bursa – Tarihsel Gelişim Süreci, 358-64).

Haziran 1987'de TBMM'den geçen 3391 sayılı kanunla Bursa Büyükşehir Belediyesi kurulmuştur ve yeni düzenlemeyle kent merkezi Yıldırım, Osmangazi ve Nilüfer olmak üzere üç ilçeye ayrılmıştır. Ancak Bursa, büyükşehir statüsüne bu tarihi izleyen ilk yerel seçimler olan 1989'da geçmiştir.

Bursa Belediyesi 1988 yılında Avrupa Konseyi'nin Avrupa kentleri belediyeleri arasında düzenlediği yarışmada "Avrupa Konseyi Şeref Bayrağı" ödülünü kazanmıştır.

1989'daki yerel seçimlerde Bursa ilk kez büyükşehir belediyesi statüsüne geçmiş ve ilk Büyükşehir Belediye Başkanı olarak da (Doğru Yol Partisi'nin (DYP) adayı Teoman Özalp seçilmiştir.

Mart 1991'de Bursa kenti, "Avrupa Şehri Seref Ödülü"ne layık görülmüş, ardından da "Avrupa Ödülü Sahibi Belediyeler Birliği"ne üye olmuştur.

1994 yerel seçimlerinin sonucunda ANAP'ın aday gösterdiği Erdem Saker Bursa Büyükşehir Belediyesi Başkanlığı'na seçilirken, bir sonraki seçimlerin gerçekleştiği 1999'da ise Demokrat Sol Parti'li (DSP) Erdoğan Bilenser Büyükşehir Belediye Başkanı koltuğuna oturmuştur. 2004 yılından beri, başka bir deyişle üç dönemdir Büyükşehir Belediye Başkanlığı'nı AKP'li adaylar kazanmaktadır. 2004 seçimlerinde bu partiden aday olan ve başkan seçilen Hikmet Şahin bir sonraki seçimlerde DP'den aday olmuş ve seçilememiştir. 2009 yılından bu yana Bursa Büyükşehir Belediyesi Başkanlığı'nı AKP'li Recep Altepe yürütmektedir.

2004 yılında çıkarılan Büyükşehir Belediyesi Kanunu'yla ve Kasım 2012'de kabul edilen *On Üç İlde Büyükşehir Belediyesi ve Yirmi Altı İlçe Kurulması ile Bazı Kanun ve Kanun Hükmünde Kararnamelerde Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun*'la Büyükşehir Belediyesi'nin sınırları genişletilmiştir. Güncel durumda, kentteki ilçe belediyelerinin sayısı 17'ye ulaşmıştır.

5.3. Bursa Büyükşehir Belediyesi'nin Sosyal Politikalarında "Kadın" ve "Kültür" Vurgusu: 2010 ve Sonrası

Bursa Büyükşehir Belediyesi'nin sosyal politikalarında kültüre dair çalışmalarını kadın başlığı ile beraber nasıl ele aldığını ve daha da önemlisi kadın ve kültür başlıklarını ne şekilde bir araya getirdiğini inceleyecek olan

bu bölüme başlarken, belediyenin örgüt yapısına ve bu alanlarda faaliyet gösteren birimlerine bakmak faydalı olacaktır.

2010 sonrası dönem incelendiğinde organizasyon şemasının sıklıkla değiştiği, bir arada çalışan bazı birimlerin ayrılıp bazı ayrı birimlerin ise birleştirildiği ve birtakım yeni birimlerin oluşturulduğu gözlemlenmektedir. Saha araştırması boyunca görüşülen belediye çalışanların bir kısmı da bu duruma dikkat çekmiş, kurum içi yapıdaki değişikliklerin bazı durumlarda kendileri için bile takibi zor hale geldiğine değinmiştir. Söz konusu değişikliklerin tamamı EK 1'de paylaşılan 2010-2013 arasındaki yıllara ait Bursa Büyükşehir Belediyesi'nin organizasyon şemalarından incelenebilir. Örgüt yapısında gerçekleştirilen –ilgili alanlarda çalışan birimler özelinde- bazı önemli değişikliklere değinilecek olursa, örneğin, 2013 yılına kadar faaliyetini sürdüren Kültür ve Sosyal İşler Daire Başkanlığı kapatılmış, yerine Kültür ve Turizm Dairesi Başkanlığı kurulmuştur. Sosyal İşler Şube Müdürlüğü faaliyetlerini 2012 yılı sonuna kadar Kültür ve Sosyal İşler Daire Başkanlığı'na bağlı olarak sürdürmekteyken 2013 yılında, 2011'den beri Genel Sekreter yerine direk Büyükşehir Belediyesi Başkanı'na bağlı olan Yazı İşleri ve Kararlar Dairesi Başkanlığı'na bağlanmış, 2014'te ise Sosyal Hizmetler Dairesi Başkanlığı'na bağlı birimlerden biri haline getirilmiştir. 2010 yılında adında direk "müze" kelimesi geçen herhangi bir şube müdürlüğü bulunmaz ve müzeler Kütüphane Şube Müdürlüğü'ne bağlı olarak çalışmalarını sürdürürken, 2011 yılında daha öncesinde Kütüphane Şube Müdürlüğü adıyla hizmet veren birim, Kütüphane ve Müzeler Şube Müdürlüğü olarak genişletilmiş, 2013 yılında ise ayrı bir birim olarak Müzeler Şube Müdürlüğü oluşturulmuş ve Sosyal İşler Şube Müdürlüğü gibi Yazı İşleri ve Kararlar Dairesi Başkanlığı'na bağlanmıştır. Buna rağmen, aynı yıl Kütüphaneler Şube Müdürlüğü, Kültür ve Sosyal İşler Dairesi altında faaliyetini sürdürmeye devam etmiştir. 2013 yılında Kültür ve Sosyal İşler Dairesi Başkanlığı'ndan ayrılarak Yazı İşleri ve Kararlar Dairesi Başkanlığı'na bağlanan ilgili şube müdürlükleri arasında Kültür Şube Müdürlüğü ve Orkestra Şube Müdürlüğü de yer almaktadır. Daha öncesinde bulunmayan Turizm Şube Müdürlüğü de yine 2013 yılında Kültür

ve Sosyal İşler Dairesi Başkanlığı'na bağlı olarak kurulmuştur. 2014 yılında Orkestra Şube Müdürlüğü, Turizm Şube Müdürlüğü'yle birleştirilmiştir, dolayısıyla 2014 yılından itibaren adında "orkestra" kelimesi geçen bir müdürlük kalmamıştır. Turizm Şube Müdürlüğü'yle beraber, Tarihi Kültürel Miras Şube Müdürlüğü, Kültür Şube Müdürlüğü, Müzeler Şube Müdürlüğü ve Kütüphaneler Şube Müdürlüğü, 2014 yılında kurulan Kültür ve Turizm Dairesi Başkanlığı'na bağlı çalışan şube müdürlükleridir. Tarihi Kültürel Miras Şube Müdürlüğü 2014'ten önceki yıllarda, Genel Sekreter'e bağlı olan Etüd ve Projeler Dairesi Başkanlığı altında hizmet vermektedir. Yerel Gündem Şube Müdürlüğü ise 2010-2013 yılları arasında Yazı İşleri ve Kararlar Dairesi Başkanlığı'na bağlıyken, 2014 yılında Sosyal Hizmetler Dairesi Başkanlığı'na bağlanmıştır.

Bursa Büyükşehir Belediyesi'nin güncel örgüt yapısı Tablo 5.1'de verilmiştir.[18] Bu organizasyon şemasında yer alan birimlerden, tezin araştırma sorusuyla ilişkili olan ve dolayısıyla bu çalışma kapsamında incelenecek olan şube müdürlükleri, temel faaliyet alanlarıyla birlikte – alfabetik sırayla- aşağıda verilmektedir[19]:

Kültür Şube Müdürlüğü: Şehir Tiyatrosu'nun da bağlı bulunduğu Kültür Şube Müdürlüğü, büyükşehir belediyesinin salon ve sergi galerilerinin tahsil işlemlerini yürüten ayrıca yine büyükşehir belediyesi tarafından düzenlenen festival ve yarışmaların organizasyon işlerini üstlenen birimidir. Ramazan etkinlikleri de Kültür Şube Müdürlüğü'nün sunduğu hizmetler arasında yer almaktadır (241). Bunların yanı sıra resmi kurum ve sivil toplum örgütleriyle işbirlikleri de gerçekleştirilerek, bu şube müdürlüğü çeşitli kültürel sanatsal etkinliklerin hayata geçirilmesine destek olmaktadır.

Kütüphaneler Şube Müdürlüğü: Setbaşı Şehir Kütüphanesi, Şehbenderler Konağı Kütüphanesi, Lala Şahin Paşa Çocuk Kütüphanesi ve Hanımlar

[18] Bu tablo Bursa Büyükşehir Belediyesi'nin *2014 Faaliyet Raporu*'ndan alınmıştır. Ancak 2015-2019 Stratejik Planı'nda da aynı tablo kullanılmıştır; yani *2015-2019 Stratejik Planı*'nın kamuoyuna sunulduğu dönemde örgüt yapısı halen 2014 yılındakiyle birebir aynıdır.

[19] Şube müdürlüklerinin temel faaliyet ve hizmet alanları, Bursa Büyükşehir Belediyesi'nin *2014 Faaliyet Raporu*'ndan yararlanılarak kaleme alınmıştır.

Lokali Kütüphanesi'ndeki kütüphanecilik faaliyetlerini yürüten Kütüphaneler Şube Müdürlüğü'nün ayrıca merkeze uzak mesafedeki köy ve kasabaları ziyaret eden Gezici Kütüphane hizmeti de bulunmaktadır. Şube müdürlüğü kütüphanecilik faaliyetleri dışında, düzenli olarak kültür ve sanat etkinlikleri ile sempozyum ve paneller düzenlemektedir (251-2).

Müzeler Şube Müdürlüğü: Bursa Büyükşehir Belediyesi'ne bağlı olan müzelerdeki sergi ve atölye faaliyetlerin gerçekleştirilmesinden sorumlu olan Müzeler Şube Müdürlüğü, ayrıca kentteki müze sayısını arttırmak üzere yeni müzelerle ilgili çalışmalar da yürütmektedir. Müzelerin haricinde kentteki türbeler, Bilim ve Teknoloji Merkezi ile yapımı hâlâ devam etmekte olan Arkeopark da bu şube müdürlüğüne bağlıdır (247-8).

Sosyal İşler Şube Müdürlüğü: Sosyal İşler Şube Müdürlüğü'nün başlıca faaliyetleri tur ve gezi hizmetleri sunmak, Bursa Büyükşehir Belediyesi Sanat ve Meslek Eğitim Kursları'yla (BUSMEK) ve Bursa Mobil Eğitim Projesi'yle (BUMEP) ilgili çalışmaları yürütmektir. Bu temel hizmetleri dışında Makedonya ve Kosova'da iftar yemekleri düzenlemek, toplu sünnet şöleni düzenlemek ve aşure dağıtmak gibi etkinlikleri hayata geçiren şube müdürlüğü, 2014'te uygulanan Yarım Elma Hareketi Projesi kapsamında "doğum günü, evlilik yıldönümü, taziye, hac" gibi nedenlerle kent sakinlerine çeşitli kartlar dağıtmıştır (117-8).

Sosyal Hizmetler Şube Müdürlüğü: Sosyal Hizmetler Şube Müdürlüğü'nün temel faaliyet alanları arasında ihtiyaç sahiplerine gıda, yakacak, eşya ve giysi yardımı yapılması; Ramazan aylarında aşevi hizmeti sunulması; kış aylarında kalacak yeri olmayanlar için barınmaevi hizmeti sunulması; kadın sığınmaevi hizmeti ve bu hizmetten faydalanan kadın ve çocuklar için birtakım etkinliklerin düzenlenmesi; özellikle iç göç alan ve dezavantajlı bölgeler olarak tanımlanan bölgelerde çocuk ve gençlik merkezleri ile sosyal yaşam merkezleri hizmetlerinin sunulması gelmektedir. Ayrıca toplumsal cinsiyet eşitliği üzerine yapılacak çalışmaları yürütmesi için kurulan Eşitlik Birimi de bu şube müdürlüğüne bağlıdır (115-6).

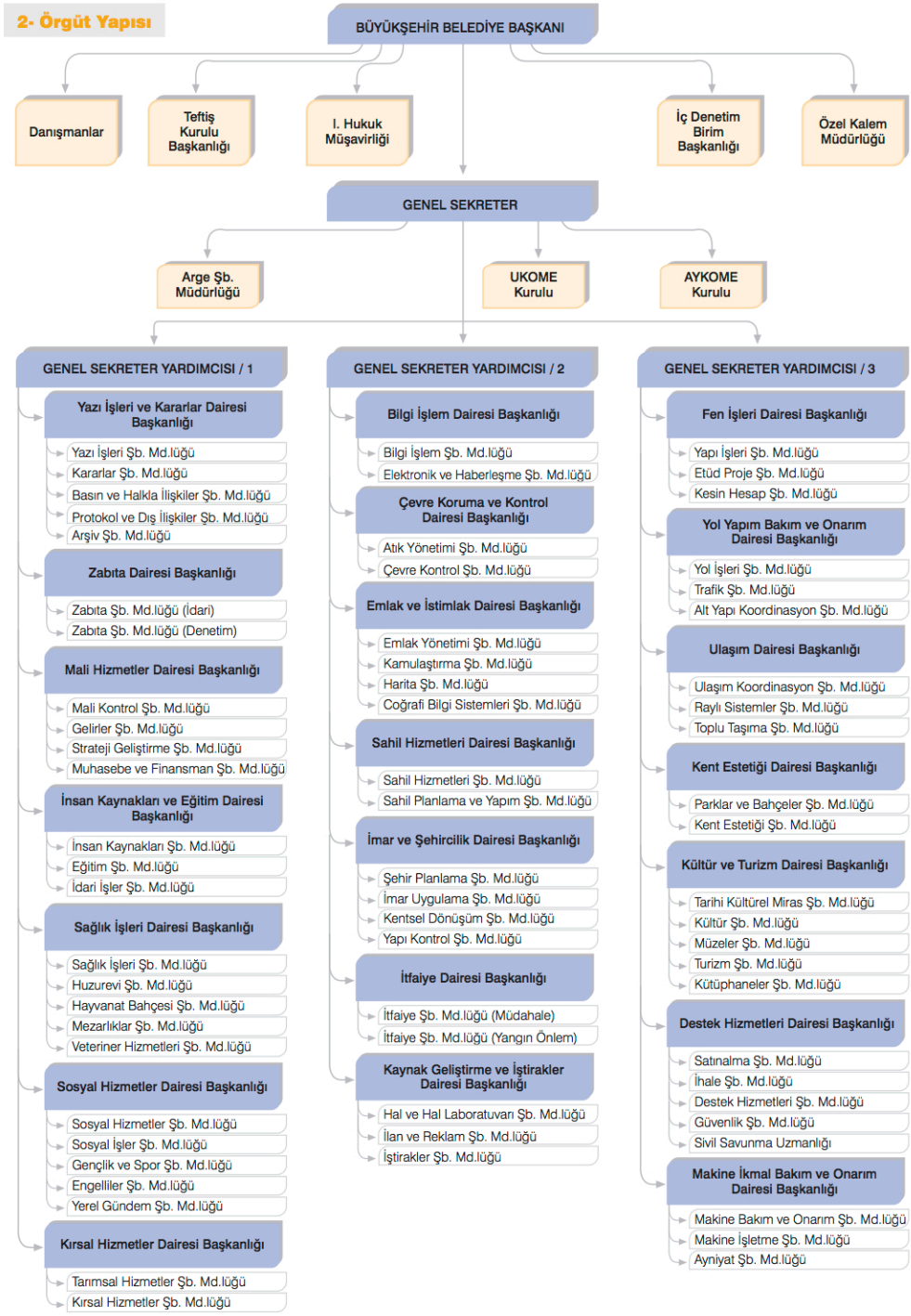

Tablo 5.1. Güncel durumda Bursa Büyükşehir Belediyesi'nin örgüt yapısını gösteren organizasyon şeması. [Kaynak: Bursa Büyükşehir Belediyesi Faaliyet Raporu 2014, 35]

Tarihi Kültürel Miras Şube Müdürlüğü: Tarihi Kültürel Miras Şube Müdürlüğü kentteki tarihi yapıların restorasyon, rekonstrüksiyon ve çevre düzenleme projelerinden sorumludur. Ayrıca tarihi alanlar için UNESCO

adaylık başvurularının ve yönetim planlarının hazırlanması da bu şube müdürlüğünün görevleri arasındadır (234-9).

Turizm Şube Müdürlüğü: Açık bir iş tanımına ulaşılamayan Turizm Şube Müdürlüğü, öncelikli olarak bu alanda ve kültürel ve tarihi miras alanında ulusal ve uluslararası işbirlikleri oluşturmak ve yine bu alanlarda Bursa'yı temsil etmek için yurt içi ve yurt dışındaki ilgili etkinliklere ve toplantılara katılmaktadır. Ayrıca sahada birtakım araştırmalar yürütmek, bağlı bulunduğu Kültür ve Turizm Dairesi Başkanlığı tarafından hazırlanan web sitesini güncellemek gibi faaliyetler yürüten şube müdürlüğü, konser organizasyonları da gerçekleştirmektedir (249-50).

Yerel Gündem Şube Müdürlüğü: Bursa Kent Konseyi Başkanlığı; Bursa Kent Konseyi Kadın Meclisi; Bursa Kent Konseyi Gençlik Meclisi; Bursa Kent Konseyi Engelliler Meclisi; Bursa Kent Konseyi Çocuk Meclisi ve gönüllü çalışma grupları, büyükşehir belediyesinin faaliyetlerine gönüllü katılımı sağlamak ve artırmak amacına yönelik programların uygulanmasından sorumlu olan Yerel Gündem Şube Müdürlüğü altında çalışmalarını sürdürmektedir (59, 124).

5.3.1. Bursa Büyükşehir Belediyesi'nin *2010-2014 Stratejik Planı*'nın Kültür Vizyonu ve Kadına Yaklaşımı

Bursa Büyükşehir Belediyesi tarafından hazırlanan ikinci stratejik plan olan 87 sayfalık *2010-2014 Stratejik Planı*'nın daha "Başkan Sunuşu" bölümünde, metin boyunca "kültür" vurgusunun –ve bu vurgunun altında da turizm olanaklarının- ön planda olacağı anlaşılmaktadır.[20] Öyle ki, Bursa Büyükşehir Belediyesi Başkanı Recep Altepe imzalı sunuş metni şu paragrafla başlamaktadır: "Dağı, denizi, tarihi ve kültürü başta olmak üzere birçok şehrin ayrı ayrı sahip olduğu özelliklerin tamamını içinde barındıran Türkiye'nin nadide bir şehrinde yaşıyoruz. Bu dönem siz kıymetli meclis

[20] Bursa Büyükşehir Belediyesi'nin hazırlayıp kamuoyuyla paylaştığı ilk stratejik planı 2006-2009 yılına ait olandır.

üyesi arkadaşlarımızla birlikte asırlarca medeniyetlere ev sahipliği yapan Bursa'ya hizmet etmenin onurunu birlikte yaşayacağız (1)."

Yine aynı metinde yoğun şekilde "katılımcı yönetim anlayışı" vurgusuna rastlanmaktadır. Sunuş metni boyunca, söz konusu stratejik planın "halkın talepleri doğrultusunda hazırlandığının", plan hazırlanmadan önce web sitesi üzerinden "halkın görüşlerinin alındığının", "'ben yaptım oldu' mantığı" yerine herkesin fikirlerinden yola çıkıldığının altı çizilmektedir (1).

2010-2014 Stratejik Planı'nın "Demografik Yapı" bölümünde paylaşılan 2008 yılının nüfus verileri biyolojik cinsiyete duyarlıdır (13). Ayrıca ilgili veriler değerlendirilerek, "Bursa ili nüfusunun yarısı erkek, yarısı kadın nüfustan oluştuğu" ve bu durumun "hemen hemen bütün sayımlarda benzerlik gösterdiği" belirtilmiştir (13). Yine aynı bölümde Bursa ili ve ilçe merkezleri için verilen okuma yazma bilme durumu istatistikleri de biyolojik cinsiyete duyarlıdır (14).

Planın "Ekonomik Yapı" bölümünde yine biyolojik cinsiyete duyarlı bir veri seti paylaşılmakta ve 2003 yılında Bursa'nın "erkeklerin işgücüne katılımında 288.915 kişi ve %71,6 ile Gaziantep'ten sonra ikinci sırada, kadınların işgücüne katılımında ise 112.661 kişi ve %27,9 ile birinci sırada" olduğu belirtilmektedir (15). Ne var ki bu verilere dair kaynak belirtilmemiştir.

"Eğitim" ve "Sağlık" başlıkları altında sunulan verilerin hiçbiri biyolojik cinsiyete duyarlı veriler değildir (16-9).

2007 yılında Türkiye'ye ve Bursa'ya giriş yapan "yabancı" ve "vatandaş" ziyaretçi sayılarının aktarıldığı ve kentin turizmle ilişkilendirilen tarihi yapıları ve doğal zenginliklerinin detaylandırıldığı "Turizm" bölümünün başlangıç paragrafında şöyle denmektedir:

> Bursa bu çok zengin tarihi ve kültürel dokusu yanında tarihi çınarlarıyla, müstesna yeşil örtüsü, Uludağ gibi sadece ülkemizin değil başta Rusya ve pek çok yabancı ülkenin rüyası haline gelen kayak ve kış sporları merkezi ve nihayet bugün dünyanın en çok itibar ettiği termal sular konusunda fevkalade kaliteli ve

zengin potansiyeli ile ülkemiz için uzun vadede çok önemli turizm merkezlerinden birisi olmaya en büyük aday kentlerin başında gelmektedir (20).

"Ulaşım ve Trafik" bölümüne şehirlerarası ulaşımla ilgili maddelerle başlanmakta, ardından şehir içi ulaşımla ilgili konulara değinilmektedir. Şehir içi ulaşımla ilgili kısımda "Toplu Taşıma", "Yaya, Bisiklet Yolları ve Yaya Alt-Üst Geçitleri", "Duraklar" gibi maddeler bulunmakta ve bu maddelerde birtakım sorunlara ve sorunların giderilmesi için yapılan çalışmalara değinilmektedir. Ne var ki kadınların kent deneyimi açısından oldukça önemli başlıklar olan bu başlıklarda kadınlarla ilgili herhangi bir probleme ve çözüme ya da çözüm önerisine yer verilmemiştir (24-8).[21]

Stratejik planın "İç Çevre Analizi" bölümünde yer alan "İnsan Kaynakları Yapısı" alt başlığında çalışanların sayısı biyolojik cinsiyetlerine göre hesaplanmamıştır. Dolayısıyla *2010-2014 Stratejik Planı*, Bursa Büyükşehir Belediyesi'nin çalışanlarının biyolojik cinsiyetlerine göre dağılımına dair bilgi sunmamaktadır (30-2).

Dokümanın "İç-Dış Paydaş Analizi Anket Çalışması" bölümünde aktarılan verilere göre anket çalışmasının uygulandığı kurum ve kuruluşlar arasında "kadın dernekleri" de yer almaktadır (38). İlgili anket çalışmasının yer verilen sonuçları arasında "belediyenin başarılı/güçlü bulunan yönlerinden ilk beşi" ve "belediyenin başarısız/zayıf/geliştirilmesi gereken yönlerinden ilk beşi" bulunmakta; fakat bunlar arasında direk "toplumsal cinsiyet" veya "kültür" başlıklarıyla ilişkilendirilebilecek herhangi bir yön yer almamaktadır (39-40). Belediyenin zayıf bulunan beş yönünden sonuncusu "tarafsız ve şeffaf bir kurum olmaması" olarak gözükmekte;

[21] Genellikle günlük hayat pratiğinde çocuklara, bebek arabalı bebeklere ve tekerlekli sandalye kullanan engelli veya yaşlılara bakanların kadınlar olması, onları, kentin ulaşımla alakalı sorunları karşısında erkeklere kıyasla daha dezavantajlı hale getirmektedir. Ve yine benzer şekilde, çoğunlukla mesai saatlerine göre ve merkez-periferi arasında kalacak şekilde ayarlanan toplu taşıma imkanlarının yetersizliğinin, -çalışmayarak gününü evde geçiren kadınların sayısının erkeklere göre çok daha fazla olması dolayısıyla- kadınların kent deneyimindeki görece daha büyük etkisi pek çok feminist araştırmacı tarafından ortaya konmuştur. Kentlerin durak ve otopark gibi ulaşımla ilgili mekanları da yine kadınların kentlerde karşı karşıya kaldığı en büyük sorunlardan biri olan güvenlik problemiyle yakından ilişkilidir.

ancak "tarafsızlık" denirken kastedilenin ne olduğu ya da bu şıkkın "tarafsız olmamaktan" mı yoksa "şeffaf olmamaktan" mı kaynaklandığına değinilmemektedir. Yine anket sonuçlarına göre "Bursa Büyükşehir Belediyesi'nin çalışmalarında iyi olduğu düşünülen ilk beş alan" arasında ikisi de %55'e yakın oranlarla olmak üzere, "tarihi miras" birinci, "kültür sanat" ise ikinci sırada gelmektedir (41).

"SWOT Analizi"nde belirlenen 23 "güçlü yön" arasında yedi tanesi "kültür" konusuyla ilişkilidir (42-3):

- "2963 sayılı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanunu kapsamında kentsel ölçekte değerlendirilecek proje hazırlığının olması;
- Şehir Tiyatrosu'nun kuruluşunun üzerinden henüz kısa bir süre geçmiş olmasına karşın yoğun bir izleyici ilgisi ile karşılaşması;
- [Şehir Tiyatrosu'nun] yurt içi ve dışında gerçekleştirilen turne programları ile Bursa'nın kültürel tanıtımının sağlanması;
- Şehir Kütüphanesi, Kent Müzesi, Hünkar Köşkü Müzesi ve Karagöz Müzesi'nin şehir merkezinde yeni yapılmış binalarda hizmet vermesi;
- Şehir Kütüphanesi'nin yerel yönetime bağlı olması sayesinde koleksiyonun daha sık güncellenmesi;
- Kent Müzesi'nin 2006 yılında Avrupa Müze Forumu tarafından seçilen yılın en iyi üç müzesi arasına girmiş olması;
- Karagöz Müzesi'nin Kültür ve Turizm Bakanlığı tarafından tescilli Türkiye'nin ilk ve tek Karagöz Müzesi olması."

Belirlenen 27 "zayıf yönün" ise dört tanesi "kültür" alanındaki faaliyet ve hizmetlerle ilgilidir (42-3):

- "Kültürel ve sanatsal etkinliklerimizin yerel ve ulusal basında yeterince yer almaması;
- Şehir Kütüphanesi'nde görme engellilere yönelik bir mekan bulunmaması;
- Müzik Kütüphanesi ve Gezici Kütüphane koleksiyonlarının yeteri kadar güncellenememesi;
- Gezici Kütüphane aracının teknolojik imkanların gerisinde kalmış olması ve kısıtlı bir güzergahta hizmet vermesi."

"Fırsatlar" arasında "kültürel ve doğal zenginliklerimizin fazla olması" ve "deniz, dağ ve kaplıca turizmi olması" maddeleri, sunuş

yazısında da vurgulandığı gibi turizm olanaklarının değerlendirilmesi gerekliliğine verilen önemle bağdaşan maddelerdir (45).

"SWOT Analizi"nin tamamında kültüre dair vizyonda kadının rolü veya yurttaş olarak kadına yönelik bir politika görülmemektedir (42-5). Bu gözden kaçırma durumu benzer şekilde gençler, yaşlılar, çocuklar, göçmenler gibi farklı gruplar için de geçerlidir.[22] Dolayısıyla belediyenin, hizmet sunduğu yurttaşları homojen bir grup olarak ele aldığı; cinsiyetin yanı sıra yaş ve sınıf gibi önemli belirleyenleri değerlendirmelerinde hesaba katmadığı ileri sürülebilir.

BURSA BÜYÜKŞEHİR BELEDİYESİ

3. MİSYON- VİZYON ve İLKELER

BURSA BÜYÜKŞEHİR BELEDİYESİ

MİSYON;

Birlikte yönetim ilkelerini uygulayarak, katılımcı, şeffaf, mükemmeliyetçi bir bakış açısıyla, teknolojik ve bilimsel metotların ışığında öncü ve örnek belediyecilik hizmeti sunmak.

VİZYON;

Bursamızı Avrupa şehri ünvanına layık, planlı, sağlıklı tarihi ve kültürel değerleri ile birlikte yaşanabilir, çağdaş bir turizm kenti yapmak.

KALİTE POLİTİKASI

- Kaynakların etkinliğini ve verimliliğini sürekli arttırmak.
- Kültürel ve tarihi değerlere sahip çıkmak.
- Katılımcı bir yönetim anlayışı ile şeffaf, tarafsız ve hesap verebilir olmak.
- Teknolojik ve bilimsel metotları kullanmak.
- Kalite yönetim sistemini sürekli iyileştirmek.
- Güler yüzlü, yapıcı bir hizmet anlayışı sunmak.
- Tüm faaliyetlerde çevreye duyarlı davranmak.

K - Q TSE-ISO-EN 9000

Recep ALTEPE
Bursa Büyükşehir Belediye Başkanı

Görsel 5.1. 2010-2014 Stratejik Planı'ndaki "Misyon, Vizyon ve İlkeler" sayfası. [Kaynak: Bursa Büyükşehir Belediyesi Stratejik Plan 2010-2014, 46]

[22] Yalnızca güçlü yönlerden bir madde yaşlılar için sunulan hizmetlerle ilişkilendirilmektedir; bu madde de huzurevinin kapasitesiyle alakalıdır. Dolayısıyla bahsi geçen hizmet yine kentteki tüm yaşlılara hitap etmemekte, sadece bir kısım –ihtiyaç sahibi- yaşlıya sunulmanın ötesine geçememektedir.

Büyükşehir Belediyesi'nin, ilgili stratejik plan dönemi için kaleme aldığı misyonu, vizyonu ve temel ilkeleri Görsel 5.1'de verilmiştir. Görüldüğü gibi, özellikle belediyenin vizyonu, turizmin geliştirilmesine verilen önemi ve bu yolda "tarihi ve kültürel değerlerin" oynayacağı rolü açıkça ortaya koymaktadır.

2010-2014 Stratejik Planı dahilinde 13 tane odak alan belirlenmiştir ve belirlenen bu odak alanlar aşağıdaki gibidir (47-66):

Odak alan 1: Kurumsal yapının geliştirilmesi

Odak alan 2: Mali yapının güçlendirilmesi

Odak alan 3: Tarihi ve kültürel mirasın korunması

Odak alan 4: Denetim ve kontrol faaliyetleri

Odak alan 5: Ulusal ve uluslararası ilişkiler

Odak alan 6: Kültürel ve sanatsal faaliyetler

Odak alan 7: Sağlık ve sosyal hizmetler

Odak alan 8: Afet hizmetleri

Odak alan 9: Ulaşım ve trafik hizmetleri

Odak alan 10: Yeşil alan ve rekreasyon

Odak alan 11: İmar ve planlama

Odak alan 12: Çevre sağlığı hizmetleri

Odak alan 13: Bilgi toplumu

Birinci odak alan olan "kurumsal yapının geliştirilmesi" için belirlenen stratejik hedeflerden bazıları katılımcılığı artırmak yönünde olmakla beraber direk "kadın" ve/veya "kültür" konularına değinen herhangi bir stratejik amaç veya hedef konulmamıştır. İkinci odak alan olan "mali yapının güçlendirilmesi" kısmında da herhangi ilgili bir stratejik amaç veya hedef bulunmamaktadır. "Tarihi ve kültürel mirasın korunması" olarak belirlenmiş olan üçüncü odak alan altında tek bir stratejik amaç verilmektedir: "Bir tarih kenti olan Bursa'nın tarihsel kimliğinin

algılanabilirliğini arttırmak, kentin sahip olduğu tarihi ve kültürel mirası çağdaş yaşamla buluşturarak gelecek kuşaklara aktarılmasını sağlamak (51)." Bu stratejik amaç için kaleme alınan gerekçe ise şu şekildedir:

> Bursa, tarihin her döneminde gerek coğrafi konumu ve sosyal yaşam tarzı, gerekse ülke ekonomisindeki etkinliğinden dolayı sürekli ilgi odağı olmuş eşsiz bir kenttir. Toprağında Bithynialılar, Romalılar, Bizanslılar ve Osmanlıların mirası vardır.
>
> Özellikle Osmanlı İmparatorluğu'nun ilk başkenti olması ve 700 yıl hükmetmiş bir imparatorluğun bu topraklarda doğmuş olması kentimizi Osmanlı tarihi açısından da ayrıcalıklı bir kimlikle öne çıkarmaktadır. Bu nedenle Belediye olarak, kentin sahip olduğu tarihi ve kültürel mirasın korunması ve yaşatılması için projeler üretmektir (51).

Görüldüğü gibi, kentin kültürel ve tarihi mirasından bahsedilirken vurgu Osmanlı tarihindedir. Bu durumu ilk bakışta, kentin sahip olduğu somut tarihi mirasla ilişkilendirmek mümkündür. Ne var ki, daha detaylı bakılacak olursa, buradaki söylemin AKP'nin ilgili yaklaşımıyla yakından bağlantılı olduğu ortaya çıkmaktadır. Öyle ki Osmanlı döneminde kentte yaşayan –ve toplam nüfus içinde azımsanamayacak oranda olan- dini ve milli azınlıkların bırakmış olduğu mirasa hiçbir gönderme yoktur. Bununla beraber, Cumhuriyet tarihine ve bu dönemden kalan mirasa da hiç değinilmemiştir. Görünen odur ki, büyükşehir belediyesi için Bursa'nın kültürel ve tarihi mirasının kökleri kısmen Osmanlı öncesi döneme uzanmakta, ama asıl olarak Osmanlı döneminin Türk-Müslüman kültürel ve tarihi mirasından oluşmaktadır. Nitekim, belirlenen stratejik hedefler kapsamında –özellikle çevre düzenlemesine tabi tutulmak için- değinilen tarihi yapılar bu bakış açısını kanıtlar şekilde camii ve İslami mimari örneklerinden oluşmaktadır (51).

Beşinci odak alan olan "ulusal ve uluslararası ilişkiler" için ilk stratejik amaç "ulusal ve uluslararası düzeyde ilgili kurum ve kuruluşlarla ilişkilerin güçlendirilmesi, kentimizin tanıtılması, temsil edilmesi, ortak projeler oluşturulması, ulusal ve uluslararası fonlardan üst düzeyde yararlanılması" olarak belirlenmiştir. Bu stratejik amacın ilk stratejik hedefi "uluslararası fonlardan yararlanmak" hedefini de içermektedir (53). Buradan yola çıkılarak –ve ileride aktarılacak olan saha bulguları açısından da

bakarak-, 2011 yılında Kadın Dostu Kentler Programı'na dahil olunmasının aslında kentin ulusal ve uluslararası arenada imajını etkileyecek ve kente fon sağlayacak stratejik bir adım olduğu iddia edilebilir. En azından bu amacın, kentte ikamet eden kadınların hayatını ve koşullarını iyileştirmek ve toplumsal cinsiyete duyarlı hizmet sunan bir örgüt haline gelmekten daha öncelikli görüldüğü söylenebilir. Başka bir deyişle burada iddia edilen, "kadın" konusunun kente rekabet avantajı sağlayacak bir olanak olarak araçsallaştırılmakta olduğudur. Nitekim söz konusu olan beşinci odak alanın kente küresel ve ulusal düzeyde rekabet avantajı sağlamak olduğu, belirlenen üçüncü stratejik amaçta daha da netleşmektedir. Beşinci odak alanın üçüncü stratejik amacı "Bursa tanıtımın etkinleştirilmesi" olarak belirlenmiş ve gerekçe olarak da "Bursa şehrinin ulusal ve uluslararası alanda etkin şekilde tanıtılması ve bir cazibe merkezi haline getirilmesi sağlanmalıdır" denmiştir (54). "Kadın" gibi "kültür"ün de bu anlamda bir araç olarak kullanıldığı hem üçüncü stratejik amaç için belirlenen stratejik hedeflerde hem de dördüncü stratejik amacın kendisinde ortaya çıkmaktadır. Dördüncü stratejik amaç "kültür ve sanat organizasyon çalışmalarının etkinleştirilmesidir" (54).

Altıncı odak alanın kendisi doğrudan "kültürel ve sanatsal faaliyetler" başlığını taşımaktadır. Bu odak alan altında belirlenen tek bir stratejik amaç bulunmakta ve burada da "kentimizin kültür, sanat ve turizm alanındaki gelişimine katkıda bulunulması ve cazibe merkezi haline gelmesinin sağlanması" denmektedir. Bu stratejik amaç altında belirlenen beş stratejik hedeften dört tanesi direk proje ve faaliyetlerle ilgili olup, üçüncüsü daha soyut bir şekilde kültürel ve sanatsal faaliyetlerin yurttaşlıkla bağına değinir izlenimi yaratmaktadır. Bu stratejik hedef "kent kültürü ve kentlilik bilincini yaygınlaştırmak"tır (55).

Görsel 5.2. 2014 yerel seçimleri öncesinde tekrar AKP'den aday olan Bursa Büyükşehir Belediyesi Başkanı Recep Altepe için hazırlanan görsellerden birisi. Metin yeni dönemde de turizm ve tarihi miras konularına yaklaşımın değişmeden devam edeceğine işaret ediyor. [Kaynak: "Bursa Büyükşehir Belediye Başkanı Recep Altepe'nin Projeleri." *Memurlar.net* (28 Mart 2014). 9 Ağustos 2015 http://www.memurlar.net/album/5210/2.resim#Album]

"Sağlık ve sosyal hizmetler" yani yedinci ortak alan altında da tek bir stratejik amaç yer almaktadır ve bu da "sağlık ve sosyal hizmet çalışmalarının kapasitesinin arttırılması"dır. Bu stratejik amacın gerekçesi kısmında şöyle denmektedir:

> Bursa göç alan ve göçün beraberinde getirdiği sosyo-ekonomik sorunlarla karşı karşıya kalınan bir ildir. Bursalı hemşerilerimizin var olan sosyo-ekonomik sorunlardan asgari düzeyde etkilenmeleri, Bursa kentlilik kültürü ve bilinci ile yaşamaları için sosyal hizmet politikalarına her geçen gün daha çok ihtiyaç duyulmaktadır. Bursa'da yaşayan dezavantajlı gruplara (engelliler, yaşlılar, çocuklar, vb.) yönelik hizmet kalitesini artırmak, daha çok kişiye ulaşmak ve bu alanda çalışan kamu kurum ve kuruluşları, yerel yönetimler, sivil toplum örgütleri, gönüllüler arasındaki koordinasyonun ve bilgi paylaşımının geliştirilmesi (55).

Bu kısa paragraf ve kaleme alınan ilgili 13 stratejik hedefin bir kısmı, üzerine yorum yapılabilecek oldukça zengin bir malzeme sunmaktadır. Öncelikle, iç göçten ve sebep olduğu sosyo-ekonomik sorunlardan bahsedilmiş, fakat göçün sosyo-kültürel etkilerine değinilmemiştir. Buna rağmen hemen ardından Bursalı hemşeriler denerek, anlaşıldığı üzere gerek iç göçle gerekse dış göçle kente gelen kesim dışarıda bırakılmış ve muhatap alınan Bursalı hemşerilerin de göçün neden olduğu sosyo-ekonomik sorunlardan olabildiğince az etkilenmesinin önemi

vurgulanmıştır. Ayrıca bu noktada yine kentlilik kültürü ve bilincinden bahsedilmiş, bu kültür ve bilincin geliştirilmesinde sosyal hizmet politikalarının gerekliliğine değinilmiştir. Hemen ardından bu sosyal hizmetin birincil muhatabı olarak dezavantajlı gruplar sayılmıştır. Burada ortaya çıkan, sosyal politikaların kentlilik kültürüyle ve dolayısıyla yurttaşlıkla bağı kurulduğu, fakat sosyal politikaların başlıca hedef kitlesinin dezavantajlı gruplar olarak belirlenmiş olmasıdır. Açıkça görülmektedir ki, tezin bir önceki bölümünde belirtildiği gibi sosyal politikalar sosyal yardımla karıştırılmaktadır. Belirlenen stratejik hedeflerin arasında "ilaç yardımı yapmak", "ihtiyaç sahiplerine yakacak/gıda/eğitim seti desteği vermek", "Ramazan ayında aşevi hizmeti vermek" gibi sosyal yardımla alakalı maddelerin sıklıkla yer alması da bu durumu açıkça ortaya koymaktadır. Ayrıca dezavantajlı gruplar sayılırken "engelliler, yaşlılar, çocuklar, vb." ibaresi kullanılmış; kadınları ve başka dezavantajlı grupları da içeren net bir kategorizasyona yer verilmemiştir. Bu odak alanın altındaki stratejik hedeflerden ortaya çıkan bir başka önemli detay da şudur ki, aşevi, barınmaevi, çocuk ve sosyal yardım merkezleri açıkça yazılmış olup kadın sığınmaevinden bahsedilmemiş; bu hizmet alanını kapsayan hedefte "aile ve yetişkin hizmetleri vermek ve verilen hizmetleri geliştirmek" denmiştir.[23] Dolayısıyla, tıpkı AKP'nin kadın politikalarında –ya da aile politikaları demek daha doğru olabilir- olduğu gibi, kadın, ailenin içinde görünmezleştirilmiştir. Son olarak, stratejik hedeflerden birisi "hedef grupların ihtiyaç duydukları sosyal, kültürel ve kentsel hizmetleri semt/mahalle ölçeğinde toplulaştırılmış hizmet merkezlerinde erişimlerine sunmak"tır (55-7). Bu, bölümün ilerleyen kısımlarında üzerinde durulacak "Hanımlar Lokali" gibi merkezlerin temelini oluşturan bir hedef olarak okunabilir.

Sekizinci odak alan "afet hizmetleri", "kadın" veya "kültür" konusunda herhangi bir noktaya değinmemiştir. Aynı durum dokuzuncu odak alan olan "ulaşım ve trafik hizmetleri" için de geçerlidir. Özellikle bu

[23] Kadın sığınmaevi hizmetlerinin bu stratejik hedef kapsamında ele alındığı stratejik planın kapsadığı dönem için hazırlanan performans programları ve faaliyet raporlarında ortaya çıkmaktadır.

odak alanın üçüncü stratejik amacı olan "trafik ve yol güvenliği sağlayarak, kazaları önlemek ve milli ekonomiye katkı sağlamak" bu anlamda dikkat çekicidir. "trafik ve yol güvenliğinden bahsederken, kadınların ulaşım konusunda yaşadığı problemlere değinebilmek mümkünken ve hatta oldukça önemliyken bu tercih edilmemiş; bunun yerine kazaların önlenmesi milli ekonomiye katkı sağlamakla ilişkilendirilmiştir (60).

Onuncu odak alan "yeşil alan ve rekreasyon" bölümünde stratejik amaç "kent halkının çevrelerinden zevk alarak yararlanmalarını ve serbest zamanlarını verimli bir biçimde değerlendirmelerini sağlayarak yaşam kalitesini arttırmak" olarak belirlenmiştir; ne var ki bu stratejik amaç için konan stratejik hedeflerden de hiçbirisi toplumsal cinsiyete duyarlı olarak oluşturulmamıştır (61-2).

On birinci odak alan olan "imar ve planlama" kapsamında belirlenen stratejik amaç ve hedeflerin bir kısmında katılımcılık, sürdürülebilirlik ve ekolojik yerleşmeler gibi vurgular bulunmakla beraber direk olarak "kadın" veya "kültür" konularına dair bir söylem yer almamaktadır (62-3). "Çevre sağlığı hizmetleri" yani on ikinci odak alan için de benzer bir durum söz konusudur (63-4). On üçüncü ve son odak alan olan "bilgi toplumu"nun ikinci stratejik amacı "dezavantajlı gruplara yönelik kentsel hizmetlerin sunumu konusunda ihtiyaç analizi ve önceliklendirme yapmak" olarak belirlenmiştir. Bu stratejik amacın gerekçesinde şöyle denmektedir: "[...] kurumsal analiz mülakatlarında sosyal hizmetler dışındaki diğer belediye hizmetlerinde hedef gruplara yönelik bir önceliklendirme yapılmadığı ifade edilmiştir. Proje kapsamında yapılacak uygulamalarda hedef gruplara yönelik hizmet planlamasının doğrudan bu grupların ihtiyaçlarına göre şekillendirilmesi sosyal belediyecilik kavramı açısından esas olmalıdır (66)." Burada, -bu tez çalışması boyunca yürütülen araştırmanın da önemli sonuçlarından birisi olan- belediye hizmetlerinin farklı hedef kitlelere göre çeşitlendirilmiş hizmet sunamayan tarafına gönderme yapılmakta ve bu, çözülmesi gereken bir problem olarak ifade edilmektedir. Yine de, bu duruma yorum getirilecek olursa, mesele farklı hedef gruplara göre

çeşitlendirilmiş ve kendi arasında ihtiyaç düzeyine göre önceliklendirilmiş hizmetlerin sunulamaması gibi teknik bir yetersizlikten daha fazlası gibi gözükmektedir. Asıl problem, belediyenin ve faaliyetlerinin, temsil ettiği siyasi parti ve ideolojisine neredeyse tamamen bağımlı olması, bundan dolayı da açıkça ifade edilmeyen ama aslında kolayca görülebilecek bir hedef kitle yaratarak sadece bu hedef kitlenin ihtiyaçlarına yönelik olabilecek hizmetler sunabilmesi olarak ele alınmalıdır. Dolayısıyla kendi ideolojilerinin dışındaki ideolojilere yakın veya sahip tüm kesimler büyük oranda, belediye hizmetlerinin kapsamı dışında kalmakta veya bırakılmaktadır.

5.3.2. 2010 Sonrası Dönemde Bursa Büyükşehir Belediyesi'nin Kültür Alanındaki ve Kadının Kültüre Katılımı Doğrultusundaki İcraatı

2011 yılında, 2011-2014 arasında devam edecek ikinci aşaması başlayan Kadın Dostu Kentler Programı'na katılan yedi yeni ilden birisi de Bursa olmuştur. Hakkındaki genel bilginin tezin bir önceki bölümünde verildiği Kadın Dostu Kentler Programı'na ortak olan her il, kendi sınırları içindeki ilgili kurum ve kuruluşların gerçekleştirmesi gereken birtakım taahhütlerde bulunmuş sayılmaktadır. Bu taahhütlerden biri, programın ortağı olan ildeki tüm ilgili kurum ve kuruluşların bir araya gelerek "o ilde yaşayan kadınların ve kız çocuklarının sorun ve ihtiyaçlarını inceleyen ve kurumların görevlerini net bir şekilde ortaya koyan" Yerel Eşitlik Eylem Planı'nın hazırlanmasıdır. Bir diğer taahhüt ise, program ortağı olan ilin Belediye Meclisi'nde ve İl Genel Meclisi'nde birer Eşitlik Komisyonu'nun kurulmasıdır. Bunun haricinde, programa katılan her il, valiliğinde, il müdürlüklerinde ve belediyelerinde Eşitlik Birimleri/Masaları kurulmakta ve bu birimler ilgili kurumlarla "Yerel Eşitlik Eylem Planı çerçevesinde kurumsal eylem planları hazırlamaktan, programları izlemekten ve raporlamaktan, uygulamadaki sorunları belirlemekten, strateji geliştirmekten ve sorunlara çözüm getirmekten sorumlu birimler olarak görev yapmaktadır" (Kadın Dostu Kentler Broşürü 7).

2011 yılı içerisinde, Bursa Büyükşehir Belediyesi bu programın ortağı illerden biri haline gelen Bursa'da faaliyet gösteren ilgili kurumlardan biri olarak taahhütlerini yerine getirmeye başlamıştır. 2011'de Sosyal Hizmetler Şube Müdürlüğü altında Eşitlik Birimi kurulmuştur ve Kadın Dostu Kentler Programı'yla ilgili bilinçlendirme çalışmaları yine aynı şube müdürlüğü tarafından gerçekleştirilmiştir (Bursa Büyükşehir Belediyesi Faaliyet Raporu 2011, 396). 2012 yılında Eşitlik Birimi öncülüğünde *Yerel Eşitlik Eylem Planı* hazırlanmıştır (Bursa Büyükşehir Belediyesi Faaliyet Raporu 2012, 168). 2013 yılında Eşitlik Birimi tarafından bu yıla ait *Yerel Eşitlik Eylem Planı - İş Planı* hazırlanmış ve birim temsilcilerine "Toplumsal Cinsiyet Eşitliği Semineri" verilmiştir (Bursa Büyükşehir Belediyesi Faaliyet Raporu 2013, 100). 2014 yılında da Eşitlik Birimi, sivil toplum kuruluşlarıyla işbirliği içinde toplumsal cinsiyet eşitliği ve kadına yönelik şiddetin önlenmesi konulu kurum içi eğitimler düzenlemiştir (Bursa Büyükşehir Belediyesi Faaliyet Raporu 2014, 116).

Görsel 5.3. Eşitlik Birimi'nin ofisinden bir kare.

2011 yılında ihtiyacı olan kadınlara yönelik önemli bir hizmet verilmeye başlanmış ve Sosyal Hizmetler Şube Müdürlüğü tarafından Kadın Sığınmaevi açılmıştır. Ne var ki verilen bu hizmetle ilgili *Faaliyet Raporu*'nda kullanılan dil, yine kadın yerine aileye vurgu yapar niteliktedir ve tehlikeli olarak değerlendirilmeye açıktır. Raporun ilgili bölümünde

“Kadın Sığınmaevi’nde ailelere ve kadınlara yönelik eğitimler verilmiştir” denmektedir (396). Aynı cümle 2012 ve 2013 yıllarına ait faaliyet raporlarında da tekrar etmektedir (168; 101). 2013 ve 2014 yıllarına ait faaliyet raporlarında Kadın Sığınmaevi’nden faydalanan kadınlara ve çocuklara yönelik “sosyo-kültürel faaliyetler” gerçekleştirildiği belirtilmektedir (100; 115). Bu hizmetten yararlanan kadınların durumu düşünülecek olursa, bu kadınlara aile konusunda verilen eğitim düşündürücü olduğu kadar AKP’nin ilgili merkezi politikalarıyla da uyum içerisindedir.

Yıllar İtibariyle Fonksiyonel Sınıflandırmaya Göre Bütçe Ödenekleri (TL)

	2009	2010	2011	2012	2013	2014
Genel kamu hizmetleri	142.718.913	168.340.100	17.019.700	186.399.800	192.879.500	230.014.340
Savunma hizmetleri	1.774.753	2.393.900	17.178.500	16.700.900	19.481.700	26.219.100
Kamu düzeni ve güvenlik hizmetleri	10.111.745	19.397.800	15.859.900	27.725.600	30.302.300	46.025.960
Ekonomik işler ve hizmetler	156.031.247	268.741.800	433.565.300	303.613.100	326.629.800	441.768.700
Çevre koruma hizmetleri	4.669.356	4.842.100	5.209.400	10.738.900	8.691.500	9.371.600
İskan ve toplum refahı hizmetleri	74.352.247	74.594.500	88.910.200	143.824.300	155.942.500	203.435.060
Sağlık hizmetleri	1.236.310	2.092.000	2.497.700	3.600.900	4.573.400	6.502.000
Dinlenme, kültür ve din hizmetleri	111.293.710	63.380.000	87.179.000	174.569.400	252.275.700	246.478.240
Eğitim hizmetleri	3.053.865	2.922.600	2.512.200	3.878.200	4.088.800	2.522.000
Sosyal güvenlik ve sosyal yardım hizmetleri	16.982.854	14.115.200	13.788.100	18.948.900	25.134.800	27.663.000
Toplam	**522.225.000**	**620.820.000**	**842.720.000**	**890.000.000**	**1.020.000.000**	**1.240.000.000**

Yıllar İtibariyle Fonksiyonel Sınıflandırmaya Göre Bütçe Gerçekleşmeleri (TL)

	2009	2010	2011	2012	2013
Genel kamu hizmetleri	117.912.438	147.779.111	177.484.458	152.569.938	170.261.815
Savunma hizmetleri	1.921.956	2.186.988	15.958.412	20.509.464	25.562.116
Kamu düzeni ve güvenlik hizmetleri	9.692.817	13.042.754	16.797.080	20.051.036	28.376.254
Ekonomik işler ve hizmetler	159.104.272	267.462.575	448.229.555	362.463.294	272.424.499
Çevre koruma hizmetleri	3.128.194	3.654.913	4.485.661	5.440.358	10.240.509
İskan ve toplum refahı hizmetleri	41.211.610	93.630.221	86.715.207	125.943.248	146.468.441
Sağlık hizmetleri	1.283.205	2.494.607	3.635.337	3.788.777	4.671.513
Dinlenme, kültür ve din hizmetleri	77.149.902	73.470.290	114.313.526	134.287.975	196.801.986
Eğitim hizmetleri	2.763.083	2.156.394	2.281.964	1.990.921	3.042.754
Sosyal güvenlik ve sosyal yardım hizmetleri	16.142.674	13.936.927	19.419.590	18.806.144	25.480.657
Toplam	**430.310.152**	**619.814.780**	**889.320.787**	**845.851.156**	**883.330.544**

Tablo 5.2. 2009-2014 yılları arasında fonksiyonel sınıflandırmaya göre bütçe ödenekleri ve 2009-2013 yılları arasında fonksiyonel sınıflandırmaya göre gerçekleşen bütçeler. [Kaynak: Bursa Büyükşehir Belediyesi Stratejik Plan 2015-2019, 49]

Tablo 5.2’de görülebileceği gibi 2010 ve 2011 yıllarında “dinlenme, kültür ve din hizmetleri” grubu için gerçekleşen bütçe, ayrılan bütçeden daha yüksekken 2012 ve 2013 yıllarında ilgili bütçe ödeneği gerçekleşen bütçenin üstünde kalmıştır. 2014 yılında “dinlenme, kültür ve din hizmetleri” kalemine ayrılan bütçe ödeneği, “ekonomik işler ve hizmetler”

için ayrılan tutardan sonra en yüksek ödenek ayrılan ikinci kalem olmuştur. 2013 yılındaki gerçekleşen bütçelere bakıldığında ise, "dinlenme, kültür ve din hizmetleri" için harcanan tutarın, yine "ekonomik işler ve hizmetler"in ardından ikinci sırada geldiği görülmektedir.

Bursa Büyükşehir Belediyesi tarafından 2010 yılında Şehbenderler Konağı Kütüphanesi, 2011 yılında Merinos Tekstil Sanayi Müzesi açılmıştır. 2012 yılında Bilim ve Teknoloji Merkezi; Merinos Enerji Müzesi; Lala Şahin Paşa Çocuk Kütüphanesi hizmete girmiştir. Ayrıca aynı senenin Ekim ayında, -bölümün bir sonraki alt başlığında üzerinde detaylıca durulacak olan- Hanımlar Lokali Kütüphanesi de faaliyetlerine başlamıştır.[24] 2014 yılında ise Bursa Göç Müzesi hizmete açılmıştır.

Bursa Büyükşehir Belediyesi ilk olarak 2000 yılında "Bursa ve Cumalıkızık Erken Osmanlı Kentsel ve Kırsal Yerleşimleri" başlığıyla UNESCO Dünya Miras Listesi'ne girmek için başvurmuştur. 2009 yılında bu çalışmalar yeniden canlandırılmış ve 2011'de Bursa Alan Başkanlığı kurulmuştur. 2000 yılından itibaren UNESCO Dünya Miras Listesi'nde bulunabilmek için, hazırlanmış ve uygulanıyor olması şart koşulan Alan Yönetim Planı ise, *Bursa (Hanlar Bölgesi & Sultan Külliyeleri) ve Cumalıkızık Yönetim Planı: 2013-2018* başlığıyla 2013 yılında tamamlanmıştır (Dostoğlu). Başvuru, Haziran 2014'te –daha önce de belirtildiği gibi- UNESCO Dünya Miras Listesi'ne girmek üzere kabul edilmiştir.

[24] Hanımlar Lokali Kütüphanesi, Bursa Büyükşehir Belediyesi tarafından BUSMEK'in kurs merkezlerinden biri olarak açılan Hanımlar Lokali'nde hizmet vermektedir.

Görsel 5.4. 2014 yılının sonunda faaliyete başlayan Bursa Göç Müzesi'nden bir kare: "Gücünü köklerinden alan ulu bir çınardır Bursa".

Görsel 5.5. Bursa Büyükşehir Belediyesi tarafından hazırlanarak kentin farklı noktalarına asılan ve Cumalıkızık'ın UNESCO Dünya Mirası Listesi'ne girişini duyuran, Büyükşehir Belediyesi Başkanı Recep Altepe'nin "hayırlı olsun" mesajını içeren afiş.

2011 yılında, yalnızca kadınlara hizmet verecek bir proje olarak tasarlanan BUMEP ilk olarak hayata geçirilmiştir. Sosyal İşler Şube Müdürlüğü bünyesinde faaliyet gösteren bir eğitim organizasyonu olan BUMEP, bilgisayar dersliklerine dönüştürülmüş otobüslerde "tamamı bayanlardan oluşan eğitmenleri" ile mahalleleri gezerek, kayıt yaptıran kursiyerlere ücretsiz bilgisayar eğitimi vermektedir.[25] İlk aşamada beş otobüsle faaliyete başlanmış, yoğun talep dolayısıyla zaman içinde otobüs sayısı 10'a çıkarılmıştır. Her bir dönemi altı hafta süren kurslardan, yalnızca 16 yaşından büyük "bayanlar" yararlanabilmektedir. Projeyle ilgili basılı materyallerin tamamında "bayan eğitmen" vurgusu bulunmaktadır. BUMEP için hazırlanan broşürün bir sayfası Bursa Büyükşehir Belediye Başkanı Recep Altepe'nin "değerli hanımlar" diye başlayan şu mesajına ayrılmıştır:

> Bursa Büyükşehir Belediyesi olarak, yaptığımız yol, ulaşım gibi hizmetlerin yanında en önemli cevher olan hanımlara hizmet sunmak amaçlarımız arasındadır. [...] BUMEP ile bilgisayar eğitimine, hanımlarımızın katılımını kolaylaştırmak ve aile ortamından koparmadan bir aile çatısı altında eğitim kazanımı sağlamayı hedefledik. BUMEP eğitimleri ile hanımlarımız mesleki bir hayat merdiveninin ilk basamaklarına adım atmış, aynı zamanda teknoloji çağında geleceğimizin mimarları olan çocuklarımızla iletişim kurmuş olacaklardır. Toplumun en önemli yapı taşı olan aile kurumunu ayakta tutan hanımlarımız ve gelecekte bu görevi üstlenecek genç kızlarımızın ayaklarına kadar bu hizmeti getirerek yaptığımız tek şey, hakkınız olan değerlerden birini size teslim etmektir. Siz seçkin hanımlarımızın bu eğitime katılımlarını bekliyoruz (BUMEP Broşürü)...

Bu mesaj, tezin daha önceki bölümlerinde değinilen pek çok duruma birden örnek teşkil etmesi açısından önemlidir. Burada en başta, kadın yurttaşlığının, kadınların birey olmaları temelinden değil milletin biyolojik üretiminden ve egemen olanın değerlerinin gelecek nesillere aktarılmasından sorumlu anneler olmalarından hareketle ele alındığı açıkça görülmektedir. Bunun yanı sıra "toplumun en önemli taşı aile", bu kurumu "ayakta tutacakların hanımlar" ve ileride de "bu görevi devralacakların genç kızlar" olduğu belirtilerek AKP'nin aileci yaklaşımıyla aynı çizginin izlendiği ortaya konmaktadır. Benzer şekilde, hedefin "hanımların aile ortamından koparılmadan bir aile çatısı altında eğitim kazanmaları" olması da aynı mesajı vermektedir. Altepe'nin mesajı ayrıca, Cumhuriyetin

[25] Projenin basılı materyallerinin tamamında bu şekilde kullanıldığı için bu ilgili paragrafın tamamında da özellikle "bayan" kelimesi kullanılmıştır.

ilanından sonra Türkiye siyasi tarihi boyunca neredeyse tüm siyasi partilerin sahiplendiği "kadınlar mesleki hayatta var olabilirler ama öncelikli görevleri anneliktir" kabulüne de gönderme içermektedir.

Görsel 5.6. BUMEP için hazırlanan broşürün kapağı.

2014 yılında, Bursa'nın yeni şehir logosu hazırlanmış ve Ekim ayında da lansmanı gerçekleştirilmiştir. Kentin Görsel 5.7'de paylaşılan yeni logosunun tanıtımı için Bursa Büyükşehir Belediyesi tarafından hazırlanan basın bülteninde logonun ne anlattığıyla ilgili olarak "Türk İslam sanatının en gözde motifi olan lale ve Büyük Selçuklu ve Anadolu Selçuklu'dan kalan zarif miras çintemani deseni Bursa şehir logosunun temel bileşenleri olarak dikkat çekiyor. Lale, birliği ve zerafeti; çintemani Türk devlet örfünün esasını oluşturan güç, adalet ve bilgeliğe gönderme

yapıyor.” denmiştir (Bursa Şehir Logosu Tanıtıldı). Kullanılan “Ulu Şehir” sloganı da, yine açık bir şekilde Türk-İslam vurgusu içermektedir. Bursa Büyükşehir Belediye Başkanı Recep Altepe lansman sırasında “Logomuz, her yerde şehrimizi, ürünlerimizi, değerlerimizi temsil edecek.” diye konuşmuştur (Bursa Şehir Logosu Tanıtıldı). Logonun kendisinde olduğu gibi bu açıklamalarda da açıkça görülen, Bursa Büyükşehir Belediyesi’nin kentle ilgili hizmetleri ve faaliyetleri kadar kentin temsili açısından da AKP’yle ortak “değerlerini” ön plana çıkarmakta olduğudur.

Görsel 5.7. Bursa’nın 2014 yılında hazırlanan yeni logosu. Bundan sonra Bursa’daki tüm resmi kamu yazışmalarının yanı sıra Bursa markası ve alt markalarını içeren ürünlerin üzerinde de kullanılacak. [Kaynak: Bursa Şehir Logosu Resmi Web Sitesi. 9 Ağustos 2015 http://www.bursasehirlogosu.com/]

Son olarak, 2015 yılında kentin tarihi ve kültürel mirasının tanıtımı için hazırlanan “Elimde Sazım Bursa’da Gözüm” videosu, Avrupa Müze Akademisi ve Europa Nostra’nın kültürel miras alanındaki yenilikçi dijital teknolojiler ve kreatif çalışmaları desteklemek amacıyla düzenlediği Heritage in Motion yarışması kapsamında başarı belgesiyle ödüllendirilmiştir (Başarı Belgesi “Kıyıdan Gel”di). Türkiye’den yarışmaya gönderilen tek çalışma olan 6:29 dakikalık videoda kentin doğal güzelliklerinin yanı sıra çoğunlukla tarihi İslami yapılarına yer verilmiş; Osmanlı döneminde kentte ikamet etmekte olan dini ve milli azınlıkların

mirasına olmadığı gibi erken Cumhuriyet dönemi mimari yapılarına da değinilmemiştir (Elimde Sazım Bursa'da Gözüm).

Görsel 5.8. "Elimde Sazım Bursa'da Gözüm" tanıtım videosundan bir sahne.

Görüldüğü üzere, 2010 senesinden itibaren Bursa Büyükşehir Belediyesi tarafından "kültür" alanında gerçekleştirilenler, doğrudan kadınların kültüre ve/veya sanata erişimini ya da aktif katılımını artırmakla ilişkilenmemektedir. Yalnızca Hanımlar Lokali, Hanımlar Lokali Kütüphanesi ve BUMEP bu duruma istisna oluşturmaktadır. Bu istisnalar haricinde kültürel anlamda yapılan çalışmalar öncelikli olarak kenti bir marka ve cazibe merkezi haline getirmeye odaklanırken, kadınlara yönelik yapılan çalışmaların önemli bir bölümü de kadına yönelik şiddeti önlemeyi hedeflemektedir. Benzer durum, yaşlılar, gençler, çocuklar, engelliler, göçmenler gibi gruplar için de geçerlidir: Başlıca hedefi kenti bir marka ve cazibe merkezine dönüştürmek olan kültürel alandaki icraat, bu grupların kültüre katılımını ve erişimini arttırmak amacına yönelik oluşturulmamaktadır. Söz konusu dönem boyunca büyükşehir belediyesi tarafından bu grupların bazıları için, Hanımlar Lokali benzeri merkezler açılmıştır; fakat bu merkezlerin hedef kitleleri için ortak tek bir ölçüt bulunmaktadır, ki bu da ekonomik olarak ihtiyaç sahibi olmaktır. Başka bir deyişle, toplumun dezavantajlı kesimleri hedeflenerek hayata geçirilen az sayıdaki hizmet de bu kesimlerin tamamını kapsayamamakta, asıl olarak bu kesimlerin yalnızca belli bir bölgedeki, sosyo-ekonomik olarak da

dezavantajlı olan bir kısmına hitap etmektedir. Buradan hareketle, Bursa Büyükşehir Belediyesi'nin, gelir düzeyi dışında kalan ve bireylerin kent yaşamına katılımını etkileyen toplumsal eşitsizlikleri göz önünde bulundurmadığı; ekonomik bir yoksunluk söz konusu olmadığı müddetçe cinsiyet, yaş, ırk, din gibi ölçütlerin de katılımı etkilediği olgusunu hesaba katmadığı söylenebilir.

5.3.3. Pratikteki Durum: Saha Araştırmasının Bulguları

Bursa Büyükşehir Belediyesi'nin kültür politikalarını oluştururken "kadın"ın –ve "toplumsal cinsiyet"in- hangi bağlamda ele alındığını hazırladıkları resmi dokümanlar ve tanıtım materyallerinden inceledikten sonra, günlük hayatta gerçekleşenin ne olduğunu ve bunun yazılı olanla nasıl ortaklaştığı ya da ayrıştığını anlamak, durumu bütünüyle ele alabilmek açısından büyük önem taşımaktadır. Bunun için 2013'ün Mayıs ayından 2015 yılının Şubat ayına kadar aralıklarla ve çeşitli zamanlarda Bursa'ya gidilmiş; Bursa Büyükşehir Belediyesi'nin -yukarıda da üzerinde durulan- ilgili daire başkanlıkları ve şube müdürlüklerinden farklı düzeylerde çalışanlarla derinlemesine mülakatlar gerçekleştirilmiş; belediyenin kültür ve sanat faaliyetleri/mekanları ile bu faaliyetlerin katılımcıları/mekanların faydalanıcıları gözlemlenmiş; belediyenin ilgili hizmetlerinin yararlanıcısı olan kadınlarla yüz yüze görüşmeler yapılmış; belediye organlarının toplantılarında ve belediye içi eğitim ve atölye çalışmalarında katılımcı gözlemci olarak yer alınmıştır. Ayrıca AKP ve CHP'nin Bursa'daki kadın örgütlerinin temsilcileriyle görüşülmüş; Bursa'daki kadın derneklerinden bazılarının temsilcileriyle ve Bursa Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı İl Genel Müdürlüğü'nün çalışanlarıyla bilgi alışverişi yapılmıştır.

Gerçekleştirilen görüşmelerin hemen hepsinde hizmetlerin yararlanıcılarından bahsederken öne çıkan "annelik" ve "aile" vurguları olmuştur. Bunun çarpıcı örneklerinden birisi kütüphanelerle ilgili gerçekleştirilen görüşmelerden birinde ortaya çıkmıştır. Görüşülen üst düzey yetkilinin verdiği bilgiye göre 2013 yılında kütüphane hizmetlerinden

faydalananların yaklaşık %60'ı kadınlardan oluşmaktadır. Aynı yetkili bu durumun önemli sebeplerinden birini şöyle açıklamaktadır: Çocukların özellikle performans ödevleri için kaynak ararken kütüphanelere gitmeleri gerekmektedir. Kütüphaneye tek başına gelemeyecek olan çocuklara anneleri eşlik etmektedir. Kütüphaneye çocuklarının ödevi için gelen anneler, "önce dergileri karıştırmaya" ardından da kitap ödünç almaya başlamaktadır. Böylece başlangıçta çocuklarını yalnız bırakmamak için kütüphaneye gelen kadınlar, zamanla buranın faydalanıcılarına dönüşmektedir. Bunun yanı sıra kütüphaneler aynı zamanda kültür merkezleri gibi de hizmet vermekte ve çeşitli söyleşi ve etkinlikler düzenlemektedir. Bu etkinliklere de, özellikle "aile içi iletişim", "çocuklarla iletişim" gibi konulardaki söyleşilere kadınlar yoğun ilgi göstermektedir (Kuzgun).

Görsel 5.9. Hanımlar Lokali Kütüphanesi'ndeki süreli yayınlar rafından bir kare.

Buradan hareketle şöyle bir iddiada bulunulabilir: Belediyenin hizmetlerini kadınlarla buluşturmanın önemli bir aracı çocuklardır. Okulları aracılığıyla bu hizmetleri kullanmaya teşvik edilen çocuklar, söz konusu hizmetlerle anneleri arasında bir köprü rolü oynamaktadır. Bu durumun bir başka örneği de müzelerde tespit edilmiştir. Hem Enerji Müzesi hem de Bursa Kent Müzesi'yle ilgili gerçekleştirilen görüşmelerde okul gezilerine gelen çocukların bir kısmının daha sonra anneleriyle müzeye tekrar

geldikleri belirtilmiştir. Bursa Kent Müzesi'yle ilgili yapılan görüşmede üst düzey bir yönetici, "Biz müzede birinci planda kentlilik bilinci oluşturmak istiyoruz; kentlilik bilincini çocuklara iyi veren öncelikle öğretmenler ve annelerdir, sonra babalardır. Dolayısıyla onları buraya getirmeye çalışıyoruz." şeklinde konuşmuştur (Erdönmez). Müzeler Şube Müdürlüğü'nün çalışanlarıyla gerçekleştirilen bir başka görüşmede ise, kendisi de kadın olan çalışanlardan birisi "kadınlara ulaşmanın yolunun çocukları olduğunu düşündüğünü" belirtmiş ve kendi hayatından örnek vererek bunun neden böyle olduğunu açıklamıştır. Bu çalışan, "anne olduktan sonra onsuz [çocuksuz] hayat düşünülmediğini", "gezmeyi çok seven birisi olmasına rağmen çocuğu olmadan gezmenin kendisine keyif vermediğini" ve "çocuğuyla yapacağı bir sosyal aktiviteye her şekilde gideceğini" söylemiş; "annelik içgüdüsünü" kastederek "onunla doğuyoruz zaten" demiştir (Aydın). Aynı görüşmede bulunan kadın rehberlerden birisi de, bir "bayan rehber" olarak kendisinin müzeyi gezdirdiği çocuklarla iletişiminin erkek rehberlere kıyasla biraz daha farklı olduğunu düşündüğünü beyan etmiştir. Bir örnekle "kadın" olarak çocuklarla nasıl iletişim kurduğuna örnek vermiş, "bunun annelik" olduğunu söylemiştir. Görüşmedeki diğer çalışan da bu durumu "çalışma hayatında bile bunu öne koyuyoruz" şeklinde değerlendirmiştir. Bu konuşmada açıkça görülmektedir ki, belediye çalışanlarının kendileri, yani hizmetleri sunan taraf da kendi başat kimliğini anneliği olarak belirlemekte, anneliğini bireyselliğinin önüne koymaktadır.

Recep Altepe, Ocak 2013'te AKP Bursa İl Kadın Kolları Başkanlığı'nın düzenlediği "Uluslararası Barış ve Kadın Sempozyumu"nda, kadınlara, annelik görevinin ve aile kurumunun önemine değinerek "sizler geleceği hazırlayan, nesilleri yetiştiren, huzur için olmazsa olmazlardan olan aile birliğini temsil eden varlıklarımızsınız" şeklinde seslenmiştir. Aynı konuşmasında Altepe, "kadınların her alanda hizmet üreten, hassas ve duyarlı, sevgi ve şefkat kaynağı özellikleriyle Türkiye'nin öne çıkan vazgeçilmez değerlerinden biri olduğunu kaydetmiştir" (Hizmet ve Yatırımlarımız Barışı Tesis Ediyor).

Benzer vurgular, AKP Bursa İl Kadın Kolları Başkanı Nihal Gökten'le başkan olarak seçilmesinin hemen ardından gerçekleştirilen görüşmede de öne çıkmıştır. Gökten, kadınların kültür-sanat etkinliklerine katılmasını, bu kadınları mutlu edecek bir etmen olarak değerlendirmiş; böyle etkinliklerde yer alan kadınların daha sabırlı olduklarını, bu sayede evle ve toplumla daha iyi ilişkiler kurabildiklerini ve dolayısıyla çok daha iyi anneler haline geldiklerini belirtmiştir. Ardından "mutlu çocukların mutlu toplum demek olduğunun" altını çizmiş; "toplumu iyileştirecek olanın sevgi olduğuna" değinmiş ve "mutlu, okumuş ve sevgi dolu kadın, mutlu ve sağlıklı toplumun temelidir" şeklinde konuşmuştur (Gökten).

Görsel 5.10. Bursa Kent Müzesi'nde Ekim 2013'te açılan "Bosna'dan Bursa'ya Çengiç Beyleri" isimli geçici sergiden bir kare: "Eşref Hanım - 'iyi eş iyi anne'".

AKP'nin yerel teşkilatlanmasının ve Bursa Büyükşehir Belediyesi'nin kurumsal anlamda "kadın"ı ele alış biçimi, belediye çalışanlarının bireysel olarak "kadınlığı" tanımlama alışkanlıklarıyla birleştiğinde, –bu bakış açısına göre çok radikal sayılabilecek- kadınların

bireyselliğini temsil eden, ortaya çıkaran veya pekiştiren ürünlerin, etkinliklerin ve hizmetlerin ortaya konamaması beklenen bir sonuca dönüşmektedir. Yukarıda bahsi geçen çalışanların da yer aldığı ve Enerji Müzesi'nin doğrudan kadınlarla ilgili tek çalışmasının, "hanımların" evde enerji tasarrufu yapmasını sağlamak amacıyla 2014 sonunda gerçekleştiren bir seminer olması da kadınları ev içi ve aileyle ilişkilendiren genel yaklaşımı kanıtlar niteliktedir. Ki bu seminer Enerji Müzesi'nin kendi binasında değil, Hanımlar Lokali'nde gerçekleştirilmiştir. Bursa Büyükşehir Belediyesi'nin müzelerle ve festivalleriyle ilgili çalışan üst yöneticilerinden biriyle gerçekleştirilen görüşmede de müzelerin kadınlarla ilişkilendirilebilecek çalışmalarından ve kadınlar için neler yapabileceklerinden bahsederken ilk bahsi geçen Bursa Kent Müzesi'nin geçici sergilerinden "Dünden Bugüne Bursa'da Gelinlik" ve "Bursalı Gelinin Çeyiz Sandığı" sergileri olmuştur (Erdönmez). Kaldı ki, özellikle etnografya ve kent temalı müzelerde kadının gelin olarak temsili yalnızca Bursa'da değil Türkiye'nin birçok kentinde olduğu gibi dünya genelinde de sıkça karşılaşılan bir uygulamadır. Bununla beraber, Merinos Tekstil Sanayi Müzesi'nde gerçeğe uygun olacak şekilde kadınların da temsil edilmesine özellikle sayısal anlamda dikkat edildiğinin altını çizmek gerekmektedir.

Belediyenin kültür ve sanat alanında faaliyet gösteren birimlerinin farklı düzeylerden çalışanlarıyla gerçekleştirilen görüşmelerde söylenenlerin önemli bir ortak noktası tespit edilmiştir. Bu da ilgili birimlerin temel amaçlarının ve dolayısıyla taraflarından düzenlenen etkinliklerin "kadın-erkek ayrımı yapmasının doğru olmayacağı; amaçların ve politikaların doğrudan 'kadın' odaklı olmayıp 'insan' üzerinden oluşturulması gerektiği" fikridir. Bursa Kent Müzesi'yle ilgili görüşülen üst düzey yönetici, Bursa Kent Müzesi'nin "Bursa'nın değerleri üzerine kurgulandığını"; "bu değerlerin ortaya çıkarılmasında çocuk varsa çocuğa göre proje üretildiğini, kadın varsa kadına, amca varsa amcaya göre üretildiğini" belirtmiştir:

> [...] yani biz şöyle yola çıkmıyoruz, 'Bursa'da kadınlar yaşamıştır, bir sürü kadın var, kadına göre bir şey yapalım.' demedik. [...] Yani bizim konumuzda kadın ve erkek olmuyor. [...] Kadın-erkek, çoluk-çocuk, o-bu, böyle bir ayrım yok yani. Burada bir müze var, müzenin kapısından kim girerse, burada bir kentlilik

bilinci eğitimi var, bundan kim ne alırsa alır. Genel politika o şekilde (Erdönmez).

Görsel 5.11. 1938 yılında faaliyete başlayan Merinos Tekstil Fabrikası'nın binasının Bursa Büyükşehir Belediyesi'ne devredilmesinin ardından burada 2011 yılında açılan Merinos Tekstil Sanayi Müzesi'nden bir kare.

Bursa Büyükşehir Belediyesi Şehir Tiyatrosu çalışanlarıyla gerçekleştirilen görüşmede de benzer bir noktaya değinilmiştir ve tiyatroda kadın-erkek ayrımının olamayacağı, olsa olsa çocuk oyunları üzerinden çocuklara yönelik bir ayrıştırma yapılabileceği söylenmiştir: "'Hedef kitlemi kadınlar olarak belirledim.' gibi bir anlayış tiyatro için yanlış; tiyatronun hedef kitlesi belli; o da kamuoyu."... Ne hedef kitle ne de içerik açısından kadınlara yönelik ayrı bir stratejilerinin olmadığı dile getirilmiş ve "zaten olsa da yanlış olurdu" diye özellikle belirtilmiştir (Akman ve Şensin). Benzer şekilde, kütüphanelerle ilgili olarak da, görüşülen –ve kendisi de kadın olan- üst düzey yönetici kadınların doğrudan hedef kitleleri olarak belirlenmediğini veya Hanımlar Lokali Kütüphanesi haricinde kadınlarla ilgili yürütülen bir projelerinin olmadığını aktarmıştır. Kütüphanelerde böyle bir ayrım yapmanın çok anlamlı olmayacağını; çünkü başlıca

hedeflerinin genel anlamda kütüphane kullanma ve okuma alışkanlıklarını geliştirmek olduğunun altını çizmiştir (Kuzgun). Kültür Şube Müdürlüğü çalışanlarıyla gerçekleştirilen görüşmede de, şube müdürlüğünün doğrudan kadınlara yönelik herhangi bir çalışma yapılmadığı bilgisi alınmıştır (Gümen). Nitekim, şube müdürlüğünün hayata geçirdiği etkinliklerin temel hedefleri şu şekilde sıralanmıştır ve kadınların kültüre ve sanata erişimini ya da aktif katılımını sağlamak ya da arttırmak bunlar arasında yer almamaktadır:

> Büyükşehir Belediyesi'nin ana hedefleri arasında yer alan ve Bursa'da yıl boyunca eksikliği hissedilen kültürel ve sanatsal etkinlikleri yoğunlaştırılmış bir biçimde kentin geleneksel dokusuna uygun düşecek zaman ve ortamlarda kent halkına sunabilmek, kent halkına farklı sanat dallarını ve sanatsal yaklaşımları tanıma olanağı sunabilmek, gelişen iletişim olanakları çerçevesinde gitgide küçülen dünyamızda evrensel bir kimlik kazanan sanatsal ve kültürel değerlerin tanınmasını sağlayabilmek, bu yolla ortak bir kent kültürü oluşumuna ve hemşerilik bilincinin gelişimine katkıda bulunabilmek, ülkemizin ve kentimizin turistik zenginlikleri, konukseverliği, değerleri ile uluslararası tanıtımında aktif bir rol üstlenebilmek için [...] etkinlikler gerçekleştirilmiştir (Bursa Büyükşehir Belediyesi Faaliyet Raporu 2013, 86).

Görüldüğü gibi, belediyenin ilgili birimleri kadınların kültüre ve sanata erişimin ve aktif katılımını sağlamayı veya arttırmayı öncelikli bir hedef olarak görmezken, bu amaçla doğrudan kadınlara bir ayrıcalık yapmanın yanlış olduğunu düşünmektedirler. Dolayısıyla kadınlara böyle bir imkan sağlamanın pozitif bir ayrımcılık yaratılarak kadınların kentle kurdukları ilişkinin ve dolayısıyla yurttaşlık bilinçlerinin artırılabileceği yönünde –en azından henüz- bir farkındalığın var olmadığı söylenebilir.

Diğer yandan, özellikle –üst düzey yöneticilerinin "günlük hayatta bir arada olan kadın ve erkeklerin ayrıştırılmasından yana olmayan" yaklaşımında buluştuğu- Bursa Kent Müzesi ve Bursa Büyükşehir Belediyesi Şehir Tiyatrosu'yla ilgili görüşmelerde ortaklaşan ve öne çıkan bir diğer nokta da bu ikisinin etkinliklerinin kadınların kamusal alanı kullanma ve sosyal hayatta yer alma alışkanlıklarına etki ettiği olmuştur. Ancak bu etkinin özellikle hedefleniyor olmadığı ve kısmen kendiliğinden ortaya çıktığı da söylenebilir. Örneğin Bursa Kent Müzesi'ne gün yapmaya gelen kadınlar örneği verilerek, böyle bir imkan sağlamanın müzelerin önemli fonksiyonlarından biri olduğu vurgulanmıştır (Erdönmez). Şehir

Tiyatrosu'nun kadınların kültürel ve sanatsal aktivitelere katılımıyla ilişkilendirilebilecek tek çalışmasının ise "dezavantajlı bölgelerden kadınlara" davetiye dağıtmak olduğu, ki bu konuda da talebin belediyenin kadınlarla ilgili çalışan birimlerinden geldiği belirtilmiştir. Dezavantajlı gruplar için erişilebilirliklerini başta bu yöntemle arttıran Şehir Tiyatrosu, ayrıca yaz aylarında merkeze uzak köy ve kasabalarda da temsiller gerçekleştirmektedir. Gerçekleştirilen görüşmelerde, her iki durumla hakkında da çarpıcı bir bilgiye ulaşılmıştır. Bunlardan ilki, özellikle Hanımlar Lokali'nin faydalanıcıları olan kadınlara dağıtılan davetiyelerle ilgilidir. Şehir Tiyatrosu'nun çalışanları, bu davetiyelerin dağıtıldığı kadınlardan oyunlara "eşleriyle beraber gelmelerini özellikle talep ettiklerini", ancak kadınların "daha rahat olduklarını" ifade ederek kadın kadına gelmeyi tercih ettiklerini belirtmişlerdir. Köylerde gerçekleştirilen temsillerde ise kadınların genelde, köy kahvesinin yer aldığı köy meydanındaki temsillere gelmek ve erkeklerle yan yana oturmak konusunda isteksiz davrandığını, bu konudaki çekincelerini ancak zamanla aştıklarını dile getirmişlerdir (Akman ve Şensin).

Kadınların benzeri bir eğilimi Sosyal İşler Şube Müdürlüğü tarafından hayata geçirilen Mavi Tur'da da gösterdiği, ilgili şube müdürlüğüyle gerçekleştirilen görüşme esnasında öğrenilmiştir. Bu turların bazılarının yalnızca kadınlara özel düzenlenmekte olduğu, karma olarak gerçekleştiğinde ise kadınların teknenin üst bölümünde erkeklerin ise alt bölümünde kalma eğiliminde olduğu belirtilmiştir (Şenlik). Ne var ki, Sosyal İşler Şube Müdürlüğü tarafından düzenlenen Mavi Turlar gibi, diğer gezi ve tur programları bir açıdan Kent Müzesi ve Şehir Tiyatrosu örneklerinden ayrışmaktadır. Öyle ki bu gezi ve turların başlıca amacı – özellikle dezavantajlı bölgelerdeki kadınlar olmak üzere- evden çok sık çıkma ve kenti tanıma imkanı bulunmayan kesimlere yaşadıkları kenti tanıyabilme, kentlilik bilinci geliştirme imkanlarını sağlamak olarak açıklanmaktadır. Başka bir deyişle yararlanıcıları için kamusal alanı kullanma ve bu alanla bağ kurma fırsatı yaratılması hedeflenmektedir. Ne var ki bu örneklerde, katılımcı kadınların kendi tercihlerinden ziyade –veya

en azından bununla birlikte- hizmeti sunanların kadın ve erkekleri mekansal anlamda ayırma eğilimleri söz konusudur.

Aynı şube müdürlüğünün, doğrudan kadınları kamusal –ya da yarı-kamusal da denebilir- alana çıkarmayı hedeflemekle beraber problemli uygulamaları beraberinde getiren başka hizmetleri de mevcuttur.[26] Bu tarz uygulamaların en belirgin örneklerinden biri Hanımlar Lokali diğeri ise BUMEP kapsamında verilen eğitimlerdir.

Hanımlar Lokali, yoğun olarak iç göç alan dolayısıyla kentin dezavantajlı bölgelerinden birisi olarak tanımlanan Yıldırım ilçesinde hizmet vermekte olan BUSMEK kurs merkezlerinden birisidir. 2012 yılında hizmete açılan Hanımlar Lokali yalnızca kadınların ve çocukların kullanımına açık bir merkez olarak çalışmaktadır. Belli bir yaşın üzerindeki erkek çocukların dahi giremediği tesisin, güvenlik görevlileri dışındaki tüm çalışanları da kadınlardan oluşmaktadır. Bünyesinde bir kafeterya, BUSMEK kurslarının verildiği odaların yanı sıra Hanımlar Lokali Kütüphanesi'ni barındıran tesisin bahçesinde de çocuklar için bir oyun alanı yer almaktadır. Lokalde ayrıca sağlık hizmetleri verilmekte ve genellikle din, kadın sağlığı ve aile konularına odaklanan seminerler verilmektedir. Lokalde sunulan BUSMEK kurs branşlarının başında "Hasta ve Yaşlı Refakatçiliği" ve "Hasta Kabul İşlemleri" gelmesi de, tezin önceki bölümlerinde değinilen AKP'nin "kadınları bakım politikasının ajanları" olarak konumlandıran yaklaşımına kanıt sunar niteliktedir. "Mutlu annenin, mutlu çocuk ve mutlu toplum anlamına geldiğinin" ve bu merkezde "anneleri eğittiklerinin" altını çizen lokalden sorumlu yöneticiyle gerçekleştirilen mülakatta merkezin farklı bir işlevi daha tespit edilmiştir (Aydın). Merkez aynı zamanda "belediyeyle ihtiyaç sahipleri arasında bir köprü görevi görmektedir"; lokalden faydalanan kadınlardan bazıları ihtiyaç sahibi komşularını merkeze bildirmekte, merkez de belediyenin ilgili birimlerine bu kişilerin ihtiyaçlarını aktarmaktadır. 5.000 küsur kadının lokalin duyuru listesinde yer aldığı düşünülecek olursa, bu ciddi bir

[26] Bu uygulamaların problemli olup olmadığına dair bir tartışma sonuç bölümünde kısaca ele alınacaktır.

haberleşme ağına işaret etmektedir. Bu fonksiyonuyla Hanımlar Lokali, siyasi parti için güçlü bir propaganda aracına dönüşme kapasitesini de bünyesinde barındırmaktadır. Hanımlar Lokali'yle ilgili üzerinde durulması gereken bir başka nokta da şudur ki, burası açık şekilde, kültürel faaliyetlerin ve sosyal yardımın harmanlandığı, hatta kültürel faaliyetlerin bir sosyal yardım faaliyeti olarak gerçekleştirildiği anlayışın ürünüdür.

Görsel 5.12. Hanımlar Lokali'nde 2013'te Tasavvuf Vakfı'yla ortaklaşa gerçekleştirilen etkinlikten bir kare. [Kaynak: BUSMEK Resmi Web Sitesi 10 Ağustos 2015 http://busmek.bursa.bel.tr/hanimlar-lokali.html]

BUMEP eğitimleri de Hanımlar Lokali'yle benzer özellikler taşımaktadır. Öncelikle, bu projenin de en belirgin yanları, kadınları mekânsal olarak ayırma eğilimi ve kültürel faaliyetlerin bir sosyal yardım faaliyeti olarak ele alınıyor olmasıdır. Ayrıca, görüşülen Sosyal İşler Şube Müdürlüğü çalışanı, bu proje kapsamında verilen bilgisayar eğitimlerinin "annelerin çocuklarına derslerinde yardımcı olabilmelerini" ve "kendilerine güvenlerinin artmasını" hedeflediğini belirtmekte, ancak projenin başka katkılarının da olduğunu dile getirmektedir: Eğitimlere katılan kadınlara otobüste bulundukları üç saat içinde kamu spotları da izletilmektedir ve kursu tamamlayan kadınların –bu hizmetten memnun kalmalarından dolayı- "belediyeye ayakları alışmaktadır" (Şenlik). Görüldüğü gibi, proje yalnızca kadınların kendilerini geliştirmelerine hizmet etmemekte ayrıca yine bir propaganda aracı olarak kullanılmaktadır.

Her iki örnek için gerçekleştirilen görüşmelerde, bu iki hizmetin sadece kadınlara sunulmasının önemli bir nedeninin katılımcı kadınların "eşlerini ikna etmek" olduğu belirtilmiştir. Dolayısıyla, belediye söz konusu hizmetleriyle –öyleymiş gibi gözükse de- kadınları gerçek anlamda özgürleştirmek yerine, onların kocalarına bağımlılıklarını ve var olan geleneksel toplumsal cinsiyet rollerini pekiştirmektedir.

Bu noktada, Kadın Dostu Kentler Programı'nın ve Eşitlik Birimi'nin çalışmalarının ne derece işlevsel olduğu sorusu ortaya çıkmaktadır. Öyle ki, Eşitlik Birimi'nin hedeflerinden ikisi "toplumsal cinsiyet eşitliği yaklaşımını yerel yönetim hizmetlerine yerleştirmek" ve "eşitlikçi stratejilerin uygulanmasını sağlayacak yerel hizmet önerileri geliştirmeyi ve sürdürülebilirliği sağlamak" olarak belirtilmektedir (Eşitlik Birimi Broşürü). Eşitlik Birimi tarafından gerçekleştirilen ve katılımcı gözlemci olarak yer alınan iç eğitimlerde yapılan gözlemler, çalıştıkları belediye birimlerini temsil etmek üzere seçilen veya gönüllü olan gerek erkek gerek kadın birçok belediye çalışanının bu çalışmayla ilgili oldukça isteksiz olduğu yönündedir. Kendilerine kentte kadınların yaşadığı sorunların neler olabileceği sorulduğunda bazı temsilcilerin "kentle ve kentsel hizmetlerle ilgili kadınlara özel hiçbir sorunun olamayacağı" görüşünü içeren cevapları gibi yine bazı temsilcilerin söz konusu toplantıları zaman kaybı ve zorunluluk olarak değerlendirmeye kadar varan yorumları bu iddiayı güçlendirmektedir. Bununla beraber, güncel durumda Eşitlik Birimi daha ziyade dezavantajlı gruplarla ilgili çalışan bir birime dönüşmüş gibi gözükmektedir.

Buna rağmen, Eşitlik Birimi tarafından yürütülen çalışmaların bazı noktalarda sonuç verdiği açıktır. Örneğin uzun yıllardır bir grup kadın belediye çalışanı tarafından yürütülmekte olan kreş mücadelesiyle ilgili olarak, bu birimin kurulmasının ardından somut adımlar atılabilmiştir. Bunun dışında, bazı alanlarda yaklaşımın değişmeye başladığına dair büyükşehir belediyesinin *2015-2019 Stratejik Planı* örnek oluşturmaktadır. *2010-2014 Stratejik Planı*'ndan farklı olarak, yeni stratejik planda toplumsal cinsiyete duyarlı bir yaklaşımın izleri sürülebilmektedir. Örneğin bu plan,

belediye çalışanlarının sayısının biyolojik cinsiyetlerine göre dağılımını içermektedir.

Görsel 5.13. Eşitlik Birimi tarafından 23 Ocak 2014'te birim temsilcileriyle gerçekleştirilen ve belediyenin sunduğu kentsel hizmetlerin eğitim, sağlık, istihdam, şiddet ve katılım ana başlıklarına değerlendirilmesi amacıyla gerçekleştirilen atölye çalışmasından bir kare.

Bu gelişme oldukça olumlu olmakla birlikte, biyolojik cinsiyetlerine göre çalışan sayısına bakıldığında durum hiç de parlak değildir. Planda paylaşılan verilere göre toplam 2512 belediye çalışanının yalnızca 392'si kadındır (Bursa Büyükşehir Belediyesi Stratejik Plan 2015-2019, 38). Üst düzey yöneticilere bakılacak olursa Genel Sekreter ve Genel Sekreter Yardımcıları gibi Başkan Danışmanları'ndan hiçbirisi kadın değildir. Başkanlığa doğrudan bağlı dört birimden yalnız birinin başında kadın bulunmaktadır. 21 Daire Başkanı'ndan da yalnızca biri kadındır. 69 Şube Müdürlüğü'nün sadece 22'sinin başında kadınlar görev almaktadır; ki bu da şube müdürlerinin yaklaşık %32'sinin kadın olduğu anlamına gelmektedir.[27]

Bu sayılar, kadınların karar alma süreçlerinde de erkeklerden çok daha az aktif olabildiğini sayısal olarak ortaya koymaktadır. Bu durumun uygulamadaki bir örneği de 27 Şubat 2015 tarihinde düzenlenen Bursa Kent Konseyi Kadın Meclisi'nin Seçimli Genel Kurulu'nda gözlemlenmiştir. İlk adımları 1996 yılında Yerel Gündem 21 sürecinde kurulan Kadın Çalışma

[27] *2015-2019 Stratejik Planı* üst düzey yöneticilerin fotoğraflarını içermediğinden söz konusu sayılar *2014 Yılı Faaliyet Raporu*'ndan yararlanılarak hesaplanmıştır.

Grubu'yla atılıp 2009'da da *Belediye Kanunu*'nun ilgili maddesi gereğince Bursa Kent Konseyi çatısı altında çalışmaya başlayan ve kendi çalışmalarının hedeflerinden birisini "kadınların toplumsal yaşamda daha aktif rol alabilmeleri" olarak tanımlayan Kadın Meclisi'nin bu seçimli genel kurulu; katılımcılık ve yerel yönetimlerin bağımsızlaşması konusunda olduğu gibi kadınlar konusunda dile getirilenlerin de yalnızca sözde kaldığının ve uygulamada ciddi bir yer tutmadığının önemli bir kanıtını oluşturmaktadır (Bursa Kent Konseyi Kadın Meclisi Kitapçığı). Kent Konseyi Başkanı Semih Pala'nın konuşmasının toplantının büyük kısmını kapsaması, konuşma süresini de belirterek kimlerin söz alacağına yine başkanın karar vermesi ve "Keşke Kent Konseyi Başkanı da bayan olsaydı da oturttursaydınız buraya. Yani yolunuz açık bak, önünüzü filan kapamıyorum. Gelebiliyorsanız gelin, ona göre..." gibi şaka yollu söylemleri; oylama sürecinin kendisi, kadınların aktif katılımının gerçekte ne kadar aktif olduğuna dair soru işaretleri oluşturacak niteliktedir.

Görsel 5.14. Bursa Kent Konseyi Kadın Meclisi'nin Seçimli Genel Kurulu'ndan bir kare. Toplantının büyük kısmında olduğu gibi, söz ve mikrofon Bursa Kent Konseyi Başkanı Semih Pala'da.

6. SON BİR DEĞERLENDİRME VE BAZI SORULAR

Tezin kavramsal çerçevesinin sunulduğu bölümde ortaya konduğu gibi, kadının biyolojik olarak doğurgan özelliğe sahip olması, yurttaşlık kavramını ortaya çıkışından bu yana kadın için tartışmalı bir noktaya taşımıştır. Bu durum, coğrafyaya ve döneme göre farklı özellikler gösterse de temelde büyük ölçüde genellenebilir bir olgudur. Türkiye siyasi geleneği de bu genellemenin dışında kalmamaktadır; farklı siyasi görüşlerin iktidara geldiği farklı dönemlerde ideal kadın kimliği, annelik vasfı öne çıkarılarak inşa edilmiştir. Bu duruma, Türkiye'de yaygın görüş olan toplumsalcı bakış açısının da önemli bir etkisi olduğu açıktır. Bugün bile hâlâ çoğunluk tarafından önemi üzerinde durulmayan bireysellik ve öznellik meselelerinin, milletin anneleri olarak konumlandırılan kadınlar için daha da uzak bir hayale dönüştüğü iddia edilebilir. Temsil edilen siyasi görüşlerin olduğu kadar birçok topluluğun da kendi sınırlarını çizmesinde araçsallaştırılan ideal kadın kimlikleri ve bu kadın kimliğine atfedilen uygun davranış ve yaşayış setleri, kadınları şekillendirme çabasını sürdürmektedir. Bu çaba açısından kültür politikaları da kullanılmaktadır. Cumhuriyet'in erken döneminin ideal kadın tahayyülü, farklı dönemlerde, yükselişe geçen siyasal İslam ve Kürt hareketiyle şekil değiştirmiş; ancak başta annelik ve cinselliğinden sıyrılmışlığı olmak üzere, birtakım temel noktalar değişmeden kalmıştır. Ancak radikal feminizm bu değişmeyen noktaları dile getirmiş, bunları bazı çevreler için de olsa görünürleştirmiştir.

Özellikle 1980 sonrasında, hem dünyada hem Türkiye'de yaşananlar yerel yönetimler ve kültür politikaları konularında köklü değişikliklere sebep olmuştur. Kentleri çekim merkezlerine dönüştürerek küresel rekabet ortamında avantaj sağlamak önemli bir gündem başlığı haline gelmiştir. Bu yeni anlayış, başta ekonomi politikaları olmak üzere tüm düzeni dönüştürmüştür. Bu dönüşen düzen, kültür politikaları gibi yerel yönetim geleneğinin de –daha önce öneri boyutunda kalan- değişimini zorunlu hale getirmiştir. Ayrıca, yine kısmen uluslararası arenada bir çekim merkezi haline gelebilmek çabasıyla bağlantılı olarak, AB'ye entegrasyon sağlama

çalışmaları hız kazanmış, bu süreç de gerek kültür politikaları gerek yerel yönetimlerin geçirdiği dönüşümün motivasyon kaynaklarından birisi olmuştur. Bu iki konu başlığıyla ilgili yaşanan da, kısmen kadın konusunda yaşananla benzerlik göstermektedir. Öyle ki, temelde yatan amaç bireylerin yaşam kalitelerini yükseltmek, eşit yurttaşlar haline gelmelerinin önünü açmaktan ziyade ekonomik ve dolayısıyla iktidar endişeleriyle şekillenmiştir. Buna rağmen, taleplerini gün geçtikçe daha yüksek sesle duyuran birtakım toplumsal hareketler, söz konusu dönüşümün demokratikleşme çabasına da temas etmesini sağlamıştır. Ne var ki, tez çalışması kapsamında yürütülen saha araştırmasının bulguları, söz konusu temasın ne derece ülke geneline yayıldığının soru işareti taşıdığını kanıtlar niteliktedir.

Gerçekten de saha bulguları, teoride daha iyimser okunabilecek birtakım düzenleme ve gelişmelerin pratikteki yansımalarının bu şekilde olmadığını göstermekte, temelde bir arpa boyu yol alınmış olduğunu bile ifade etmeyi neredeyse imkansız kılmaktadır. Öyle ki yerel yönetimlerin merkez karşısında güçlenmiş olduğu iddiası, pratikte gerçekliğini yitirmektedir. Belediyeler, hâlâ bağlı oldukları siyasi partinin çizdiği çerçevenin bir adım dışına çıkamayan, kendi yerelliklerine uygun bir görüş ve strateji belirlemeyen bir noktada durmaktadır. Benzer şekilde, katılımcı mekanizmalar mevcut olmakla beraber, araştırma sonucunda bunların uygulamada yurttaşların sesini duyurmasına ne derece imkan tanıdığının şüpheli olduğu kanısına varılmıştır.

Araştırmanın tamamı ele alınacak olursa, gözüken odur ki güncel durumda mevzubahis olan anlayış günü kurtarmaktır. Bu anlayış, belediyelerin kadınlara yönelik hizmetleri gibi kültür alanındaki faaliyetlerinde de kendini belli etmektedir. Uzun vadeli bir mücadeleye girişip kadını gerçekten özgürleştirmek yerine, kadının ailesiyle problem yaşamadan evin dışına çıkması hedeflenmektedir. Keza kültür faaliyetleri de, uzun vadeli politikaların parçaları olmaktansa kısa vadede fayda

sağlayacak şekilde, ve yine tamamen temsil edilen siyasi partinin görüşlerine hizmet edecek şekilde tasarlanmaktadır.

Tez araştırmasının başlangıç noktasını oluşturan "yerel yönetimlerin kültür politikalarını oluştururken, bu politikaların muhatabı olan 'kadını/kadınları' nasıl tanımladığı" sorusuna cevap aranan bu süreçte karşılaşılan tek bir cevap olmamıştır. Aksine, bu süreçte, sorunun cevabına yönlendiren bazı çıkarımlara ulaşılmakla birlikte birtakım yeni soruların sorulması ihtiyacı şiddetle ortaya çıkmıştır. Diğer taraftan, bu çıkarımlar ve sorular, bazı açılardan, başlangıçta ortaya atılan araştırma sorusunun geliştirilmesi gereken yanlarına işaret ederek araştırmaya yönelik bir özeleştiri mahiyeti de kazanmıştır.

Türkiye deneyimini hem merkezi iktidar hem yerel yönetim bağlamında ele alan araştırma gibi, saha araştırmasının da bulguları, kavramsal çerçeve oluşturulurken ilgili literatürden derlenen argümanlarla büyük ölçüde uyuşmaktadır. Görünen odur ki, teoride iddia edildiği gibi, kadın yurttaşlığı söz konusu olduğunda başta annelik olmak üzere cinsiyetçi işbölümünün kadınlara biçtiği roller önemli bir belirleyen olarak ortaya çıkmakta, kadının yurttaşlık statüsünün erkeğinkinden ayrılmasında ve daha düşük bir noktada konumlandırılmasında önemli bir rol oynamaktadır. Kadınlara, bugün hâlâ "gelecek nesillerin annesi olma" sorumluluğu yüklenmekte; açık bir şekilde, kadınların eğitimli ve mutlu olması, çocuklar üzerinden toplumun eğitimli ve mutlu olmasına bağlanmaktadır. Bu da kadına yönelik geliştirilen politikaların, bireyler olarak kadınların durumlarının iyileştirilmesini hedeflemesinin önünde büyük bir engel teşkil etmektedir. Aksine, söz konusu politikalar, kadınları, toplumun selameti iddiasıyla araç haline getirerek onları daha fazla baskı altına almaktadır. Sağlıklı bir toplumun yetiştirilmesi sorumluluğu sırtlarına yüklenen kadınlar, diğer yandan da iktidar mücadelesinde tarafların sınırlarını temsil etmek durumunda kalmaktadır. Gerek Türkiye'nin tarihsel süreci incelenirken gerekse Bursa Büyükşehir örneği ele alınırken ortaya konduğu gibi, kadınlar, aralıksız olarak, kendileri dışındaki zihniyetler tarafından

şekillendirilmekte ve birtakım kimliklerle donatılmaktadır, zaman zaman propagandalara maruz kalmaktadır. Ne var ki bu yorum, bir soruyu da beraberinde getirmektedir: Kadınların bu şekilde, maruz kalan taraf olarak konumlandırıldığı iddiasında bulunmak, bu iddiada bulunan tarafın üstenci yaklaşımına işaret ediyor olabilir mi? Burada elbette, kavramsal çerçeve bölümünde üzerinde durulduğu gibi, söz konusu zihniyetin, kendisi erkek olan bir sistemin ürünü olduğu öne sürülerek bu sorudan sıyrılmak mümkün olabilir. Ne var ki, bu yaklaşım, her durumda, politikaların muhatabı olan kadınlar yerine konuşmayı içerecektir, ki bunun da eleştirilen eril iktidarların, diğerleri için neyin "iyi" ve "doğru" olduğuna karar veren tutumundan bir farkı kalmayacaktır.

Örneğin, eğitmen erkek olsa, kocası tarafından bilgisayar kursuna katılması engellenecek olan kadın için gerçek ve bireysel özgürleşme imkanları yaratılmak yerine ona yalnızca kadın eğitmenlerin hizmet verdiği alternatifler sunmanın ne kadar "kadın dostu" bir politikanın ürünü olduğu sorgulanabilir. Buna rağmen, burada atlanmaması gereken çok önemli bir detay daha bulunmaktadır: Söz konusu kursa katılmak, bu hizmetten yararlanan kadın için nefes almak anlamına gelmektedir. Kursun verili birincil amacı, kadının çocuğuna ödevlerinde yardım etmesi olsa da, pratikte bu kurs kadın için bundan ziyade sosyalleşme şansı yaratmakta, ev ve içindeki işlerden uzaklaşması için bir fırsat anlamına gelmektedir. Teorik açıdan problemli olarak okunabilecek bu uygulamanın, kursun yararlanıcısı kadının hayatında –tamamen özgürleştirici olmasa da- yadsınamayacak şekilde iyileştirici bir etkiye sahip olduğu, yapılan yüz yüze görüşmelerde söz konusu kadınlar tarafından açıkça dile getirilmiştir. Bu durumda, aradaki ince çizginin hangi tarafında durmak gerektiği, üzerinde düşünülmesi gereken önemli bir soru olarak karşımıza çıkmaktadır.

Bir başka önemli nokta ise, böyle bir araştırma sırasında bütüncül bir yaklaşımın önemini ortaya çıkarmaktadır. Kadınların ancak anne ve eş olarak, ya da başka bir deyişle aile içinde tanımlandığı tez boyunca ortaya konmuştur. Tam da burada, erkekliğin inşasına bakmak da gerekli hale

gelmektedir. Öyle ki, erkekler de, üzerlerindeki baskının daha az olduğu iddia edilebilecek olmakla beraber, toplumsal cinsiyet rollerinin baskısıyla şekillendirilmektedir. Bazı feminist teorisyenler gibi, son dönemde hız kazanan "erkeklik çalışmaları" alanındaki araştırmacılar da, cinsiyetçiliğin tek mağdurunun kadınlar olmadığını, var olan ataerkil sistemin erkekler için de ağır bir baskı kaynağı olduğunun altını çizmektedir. Buradan da hareketle, Türkiye örneği üzerinde konuşulacak olursa, Türkiye'deki devleti alacaklı konuma yerleştiren ve bireyselliği lanetleyen yurttaşlık geleneği, sadece kadınları değil tüm bireyleri bireysellikten uzak tutarak aile ve toplumun içine yerleştirmektedir. Dolayısıyla, tutarlı bir analiz için, bu durum da göz önünde bulundurulmalıdır.

Bu anlamda bütünü ele alan bir yaklaşım büyük önem taşımakla beraber, kadınların öznelliklerini hesaba katmak da hayati bir gerekliliği ifade etmektedir. Öyle ki araştırma sorusu sorulurken, ikinci dalga feminist hareketin ve teorinin ısrarla yanlış bir yaklaşım olduğunu belirttiği, kadınları homojen bir grup olarak ele alan yaklaşıma yakın bir noktada durulmasının tutarlılığı tartışmaya açıktır. Bu durumda, şu anki kapsamıyla yeterli olmayan araştırma sorusu; özellikle hizmetlerin yararlanıcılarına yönelik hale getirilecek olursa pek çok farklı kullanıcının deneyimlerini kapsayabilecek şekilde öznelliklere çok daha duyarlı hale getirilmelidir.

Araştırma ve araştırma sorusu bu şekilde, daha kavramsal bir düzeyde ele alındıktan sonra pratiğe dair bazı öneriler sunmak da faydalı olacaktır. Bu anlamda söylenebileceklerin başında, yerel kültür politikaları kavramının ve kapsamının belirlenmesinin hayati olduğu gelmektedir. Bu noktada, Türkiye için merkezi düzeyde yazılı bir kültür politikasının eksikliği söz konusuyken, bunu yerelde sağlamanın şu an için ne kadar gerçekçi bir hedef olduğu sorusuyla karşı karşıya gelinmektedir. Ancak, belediye çalışanlarının bu alanda bilinçlendirilmesinin bir öncelik olarak belirlenmesinin gerekliliği açıkça ortadadır. Yerel kültür politikalarına dair kavram ve kapsamla ilgili karışıklıkların yanı sıra, özellikle kültür ve sanat faaliyetlerinin işlevselliği hakkında da yerel yönetimlerin çalışanlarının bilgi

sahibi olmalarının sağlanması da büyük önem taşımaktadır. Bu açıdan, kapsamı belirlenirken, kültürün yalnızca kenti bir cazibe merkezi veya çok kollu bir propaganda merkezi haline getirecek bir araç yerine bireylerin koşullarını doğrudan iyileştiren bir etken olduğunun hesaba katılması büyük önem taşımaktadır. Öyle ki, kültüre katılım aynı zamanda kamusal yaşama ve siyasete katılım anlamına gelmektedir; haliyle yurttaşlık açısından belirleyici bir faktördür. Başlı başına ve açık bir kültür politikasının var olmadığı mevcut durumda ise bu olgu dikkate alınmaksızın, ilgili çalışmalar büyük oranda kentin pazarlanması hedefi ışığında kısmen de sosyal politikalar şemsiyesi altında gerçekleştirilmektedir.

Sosyal belediyecilik adı altında üretilen sosyal politikaların sosyal yardımla karıştırıldığı olgusu da tezin farklı bölümlerinde ortaya konmuştur. Bu durumun ne kadar farkındalık düzeyinin düşük olmasından kaynaklandığı, ne kadar dezavantajlı grupları seçmen olarak kendi saflarına çekmek amacı güttüğü cevaplanması gereken önemli bir soru olmakla beraber, burada başka bir sorun da gündeme gelmektedir. Sosyal politikaların sosyal yardımla karıştırılarak belirlenmesi, dolaylı olarak, sosyal politikaların bir parçası olarak ele alınan kültür politikalarına da yansımaktadır. Sonuçta, yerel kültür politikaları ve bu politikaların ışığında gerçekleştirilen faaliyetler de sosyal yardım boyutunda ele alınmanın ötesine geçememektedir. Söz konusu politikalar ve hizmetler çoğunlukla ekonomil açıdan ihtiyaç, eksiklik ve yoksunluk gibi parametreleri merkezine almakta; her kesimin kültür ve sanata katılımını artırmayı bir amaç olarak benimsememektedir. Bu durumun bir yansıması olarak da kapsayıcılık ve hitap edilen kitle açısından güdük kalan yerel politikalar önemli ölçüde işlevsizleşmektedir. Öyle ki sosyo-ekonomik ve sosyo-kültürel açıdan dezavantajlı sayılamayacak gruplar büyük ölçüde, belediyenin kültür ve sanat etkinliklerinin hedef kitlesinin dışına itilmektedir. Halbuki cinsiyet ve bunun yanında yaş, ırk, din, cinsel yönelim gibi sosyal konumu belirleyen öğeler, sosyo-ekonomik ve sosyo-kültürel düzeyden bağımsız olarak da kültüre ve kamusal hayata katılımı, dolayısıyla tecrübe edilen yurttaşlık düzeyini önemli ölçüde etkilemektedir. Ancak bu olguyu dikkate alarak

oluşturulan kültür politikaları ve sosyal politikalar gerçek anlamda kapsayıcı ve katılımı arttırıcı nitelikte olup bireylerin yaşam koşullarına ve gelişimlerine doğrudan etki edebilecektir. Halbuki gerçekleşen durum, bu ideal durumun çok uzağında gerçekleşmekte; bireylerin güçlenmesi için oldukça etkili araçlar olarak kullanılabilecek kültür politikaları yalnızca turizm ve kentin promosyonu ekseninde ele alınmakta, sosyal politikalar ise çok dar bir bakış açısıyla tanımlanan bir hedef kitleye yönelik –genellikle sürdürülebilir bir iyileşme ve güçlenme imkanı sağlamaktan uzak- yardımlar üzerinden inşa edilmektedir.

Belediyenin ilgili faaliyetlerinin kapsayıcı yönünün zayıflığının bir diğer önemli sebebi de, belediyelerin "temsil ettikleri" siyasi partilere büyük ölçüde bağımlı oluşlarında yatmaktadır. Siyasi partinin ideolojisi çerçevesinde söylemlerini ve hedeflerini belirleyen belediye, etkinlikleri için açıkça ifade edilmeyen bir hedef kitle belirlemiş olmaktadır. Bu hedef kitlenin dışında kalan, yani söz konusu ideolojiyi paylaşmayan kesimlerin büyük bir çoğunluğu için belediyenin düzenlediği kültür sanat etkinlikleri ilgi çekici olmanın çok uzağında kalmaktadır. Kent konseyleri ve bağlı birimlerinin yaklaşımının ve dolayısıyla fonksiyonlarının değiştirilmesi bu açıdan önemli bir adım olabilir. Bu veya başka bir şekilde belediyelerin temsil ettikleri siyasi partinin ideolojisi dışında kalan kesimlerin de ihtiyaçlarına yönelik ilgili hizmetler sunulabilir. Böylece, sunulan hizmetler daha kapsayıcı ve demokratik hale geleceği gibi, atıllık düzeyi de düşürülebilir.

Kadın başlığı da belediyeler tarafından, tıpkı bireylerin güçlenmesinden ziyade egemen olanın çıkarları gözetilerek kurumsal/ideolojik bir işlev kazanması için araçsallaştırılan kültür başlığına benzer bir şekilde ele alınmakta ve gündeme sokulmaktadır. Çoğunlukla finansal kaynak yaratmak, kentin marka değerini yükseltmek, temsil edilen siyasi partinin propagandasını yapmak gibi amaçlarla kadınlara yönelik faaliyet ve projeler yürütülmekte; bu konuda gerçek anlamda bir duyarlılık sergilenmemektedir. Özellikle AB'yle olan ilişkiler dolayısıyla

kurumsallaşmaya yeni yeni başlayan bu konu, belediyelerin üst düzey çalışanları için bir amaca yönelik olsa da anlam ifade etmekteyken, daha alt düzeylerdeki belediye çalışanları tarafından daha ziyade angarya iş olarak görülmektedir. Halkın tamamı gibi belediye çalışanlarının büyük kısmını da toplumsal cinsiyet eşitliğine duyarlı hale getirmek için daha uzun bir süre çalışmaya ihtiyaç olduğu açıktır.

Mevcut durumda, tıpkı kültür politikaları gibi, kadına yönelik politikalar da sosyal politikalar şemsiyesi altında konumlandırılmaktadır. Bu da –yine sosyal politikaların sosyal yardımla karıştırıldığı hesaba katılacak olursa- yalnızca sosyo-ekonomik ve sosyo-kültürel açıdan dezavantajlı kadınların, kadın politikalarının muhatabı haline gelmesine sebebiyet vermektedir. Dolayısıyla, kadınların özgürleştirilmesi, bireysellikleri konusunda farkındalıklarının arttırılması gibi meselelerden çok uzağa düşen kadına yönelik politikalar, sadece söz konusu –bazılarına göre daha dezavantajlı olan- kadın gruplarının öncelikli sorunları ışığında oluşturulmaktadır. Bu da kadın politikalarını eğitime ve sağlık hizmetlerine erişim, şiddetin önlenmesi, istihdamın arttırılması gibi başlıklarla sınırlandırmakta ve kültür, sanat gibi alanlardaki ihtiyaçların lüks gibi görülerek kapsam dışı bırakılmasına neden olmaktadır. Kadın Dostu Kenti Programı ve bu program kapsamında ve hazırlanması beklenen Yerel Eşitlik Eylem Planlarının verili içeriği de bunu ortaya koyar nitelikte aralarında kültürün bulunmadığı aşağıdaki altı ana başlıktan meydana gelmektedir:

(1) Eğitim
(2) Sağlık
(3) İstihdam
(4) Şiddetle Mücadele
(5) Katılım
(6) Kentsel Hizmetler

Açıkça ortadadır ki, gerek kültür politikalarının gerek kadın politikalarının –hem merkez hem yerel düzeyinde- doğru bir biçimde ve farklı kesimlerin ihtiyaçlarına hitap edebilecek şekilde başlı başına ayrı alanlar olarak ele alınarak oluşturulması acil bir zorunluluktur. Bu esnada şu

nokta da atlanmamalıdır: Kadına yönelik politikaların, kültür politikalarının ve sosyal politikaların birbiriyle konuşabilecek şekilde oluşturulması ve gerektiği noktalarda iç içe geçebilmesi bir başka öncelik ve zaruriyet olarak hesaba katılmalıdır.

Tüm bunlar beraber değerlendirildiğinde, sivil topluma büyük bir görev düştüğü ortaya çıkmaktadır. Hem belediyelerce sunulan hizmetlerin, bir yandan kadınların bireysel özgürleşmelerine ve gerçek anlamda güçlendirilmelerine ne ölçüde hizmet ettiği diğer yandan da sunulacak hizmetlerin pratikteki koşullar açısından ne derece gerçekçi olduğu ikilemini çözüme kavuşturacak sürece müdahil olmak hem de belediye çalışanları da dahil olmak üzere halkın genelinde toplumsal cinsiyet eşitliği duyarlılığının geliştirilmesi açısından çalışmalar yürütmek, siyasi iktidardan bağımsız hareket edebilen sivil toplum kuruluşlarına ve aktivistlere düşmektedir. Bu süreçte, sivil toplum kadar akademi de sorumluluk üstlenmeli; sivil toplumun da faydalanabileceği, uygulamalar anlamında da kadın ve kültür başlıklarını bir arada ele almayı mümkün kılan araçlar ve kaynaklar üretmelidir.

Bu noktada –tezin kaleme alınması sürecinin tamamlandığı günlerde içinden geçilen duruma da oldukça uygun olacak şekilde- ortaya son bir soru daha atılacaktır: Bugün anladığımız şekliyle devlet var oldukça, egemen sınıfların iktidar sevdasından uzakta, çekişmesiz ve savaşsız, dolayısıyla kadın bedeninin gerçekten özgür olduğu bir dünya; ve tüm bireylerin öznellikleriyle renklenen, temel amacı herkes için eşitliği ve öznel bir özgürlüğü mümkün kılan bir politikalar bütünü hayal edilebilir mi? Maalesef cevap şu an için "hayır" gibi gözüküyor. Ancak, umut verici olan şu ki, kadınlar her şeye rağmen yeni bir düzen düşlemeye ve bunun için mücadele etmeye devam ediyor:

> Sevgili Kadınlar
>
> Türkiye'de yine savaş var. Her yerde kasvet, endişe, korku, yürek çarpıntısı. Bize diyorlar ki siz susun. Erkekleri verin vatan uğruna ölsünler öldürsünler. Bize diyorlar ki siz bize asker doğurun. Doğurun da doğurun. Bize diyorlar ki işiniz vatana millete hayırlı çocuk yetiştirmek. Siz doğurun, biz tepe tepe kullanalım.

Sonra bize diyorlar ki emek verdiğiniz sevdikleriniz ölünce şöyle iyice bir ağlayın. Ağlayın ki göz yaşınız üzerine konuşalım biz. Cenazelerde ağlayın, mikrofon uzatılınca ağlayın. Siz ağlayadurun, biz savaşalım. Tüm bunlar olurken kimimiz iş kazasında ölüyor, kimimiz evde dayak yiyor, kimimiz iş yerinde tacize uğruyor. [...]

Ama hayır biz bunları konuşamayız diyorlar. Bizim daha önemli işlerimiz var. Türkiye'yi dünya yıldızı yapacağız, düşmanları kovacağız, ülkeyi böldürtmeyeceğiz, sınırımızda asla yeni bir devlet oluşumuna izin vermeyeceğiz, her yere inşaat yapacağız. Siz bize asker verin, inşaat işçisi verin, siz inşaatları temizleyin, yemek yapın, siz ağlayın cenazelerde. [...]

Biz başka bir yer düşlüyoruz. Savaşın bittiği bir yer. Ağaçların bombalarla yakılmadığı bir yer. Biz isteyenin doğurduğu, istemeyenin doğurmadığı, ama kimsenin asker doğmadığı bir yer düşlüyoruz. Biz bizim eşit söz ve yönetim hakkımız olan bir yer düşlüyoruz (Barış İçin Kadın Girişimi El İlanı).

EKLER

EK 1 : 2010-2014 Yılları Arasında Bursa Büyükşehir Belediyesi'nin Örgüt Şemaları

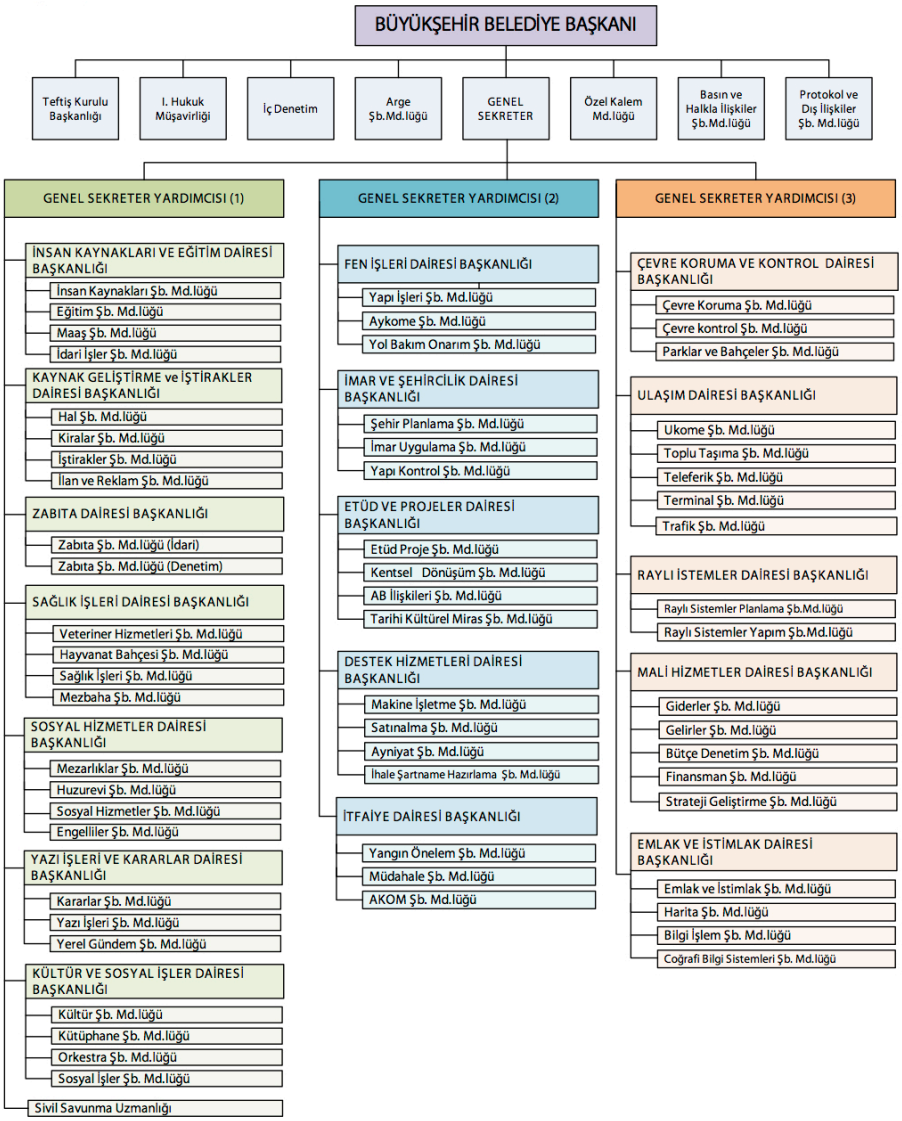

(1) Bursa Büyükşehir Belediyesi'nin 2010 yılına ait örgüt şeması. [Kaynak: Bursa Büyükşehir Belediyesi Faaliyet Raporu 2010, 35.]

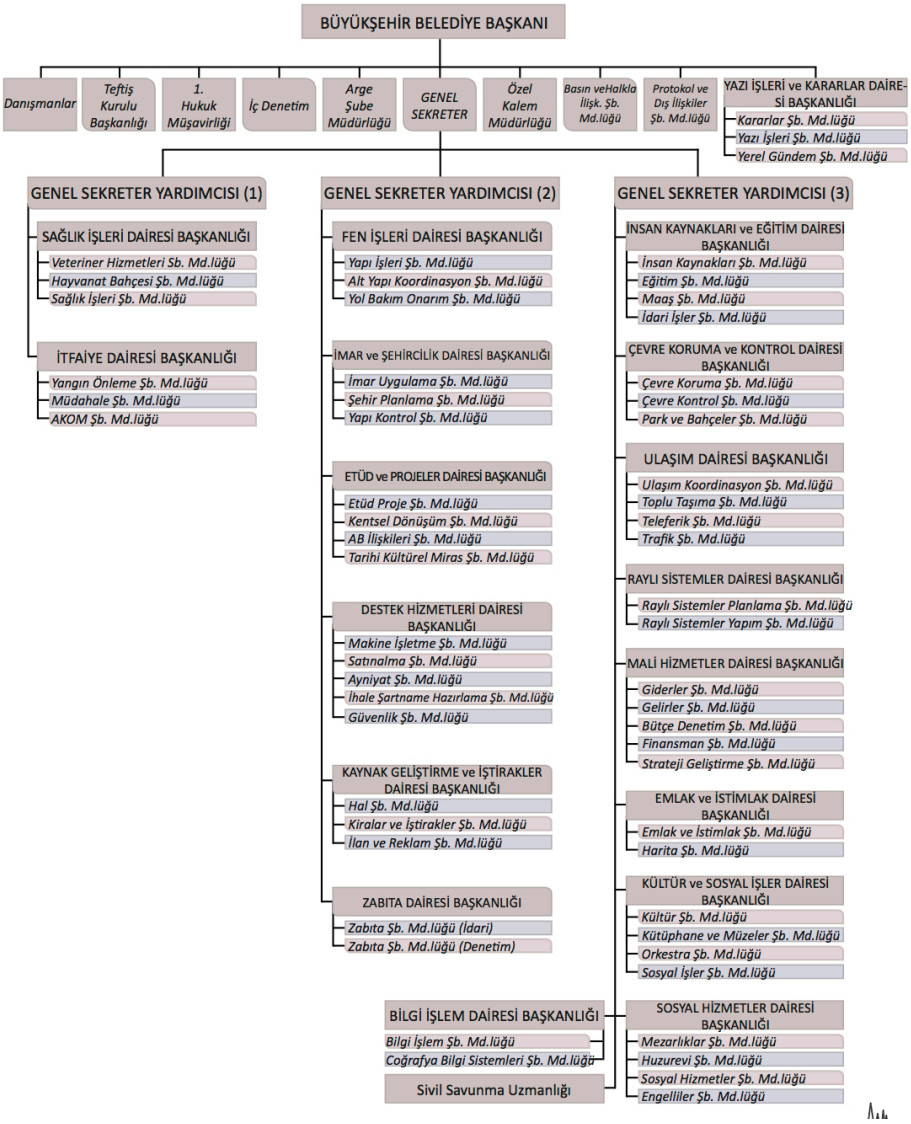

(2) Bursa Büyükşehir Belediyesi'nin 2011 yılına ait örgüt şeması. [Kaynak: Bursa Büyükşehir Belediyesi Faaliyet Raporu 2011, 33.]

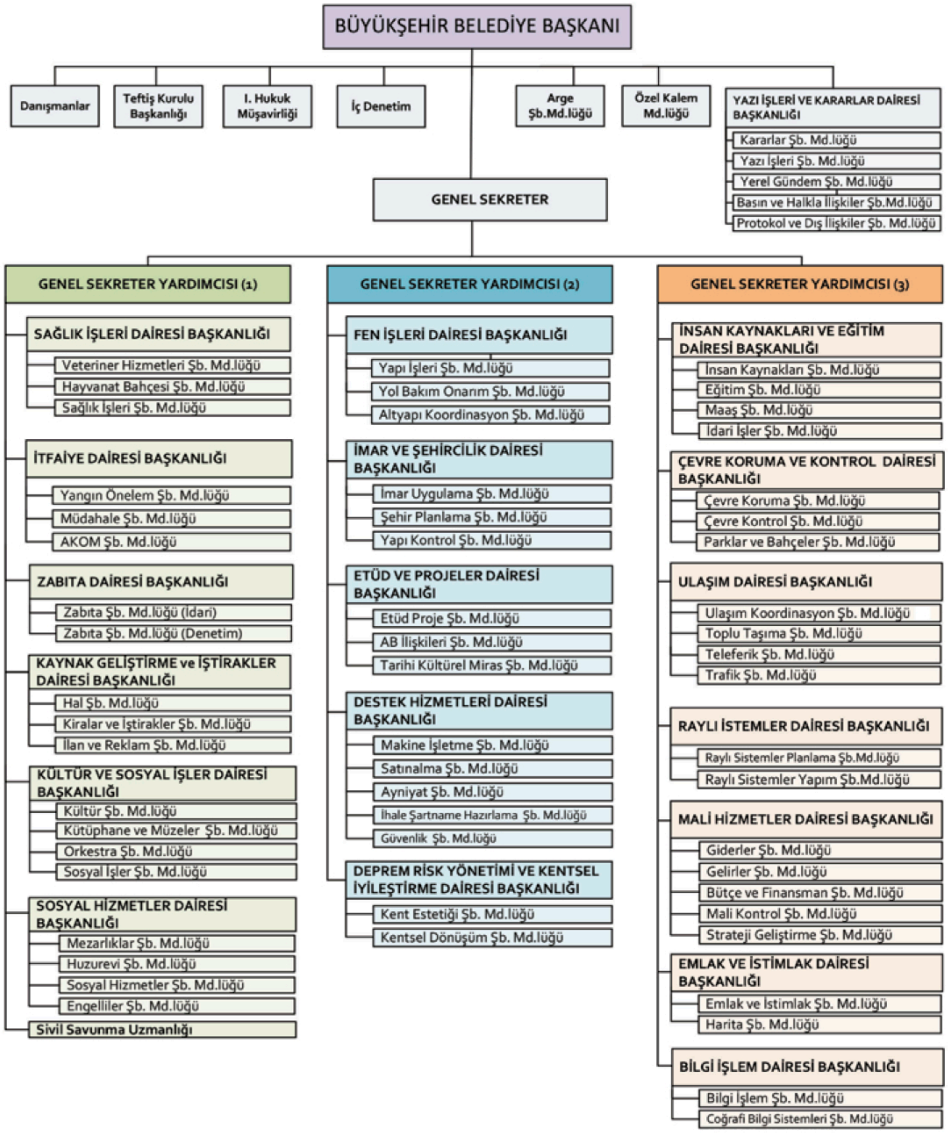

(3) Bursa Büyükşehir Belediyesi'nin 2012 yılına ait örgüt şeması. [Kaynak: Bursa Büyükşehir Belediyesi Faaliyet Raporu 2012, 37.]

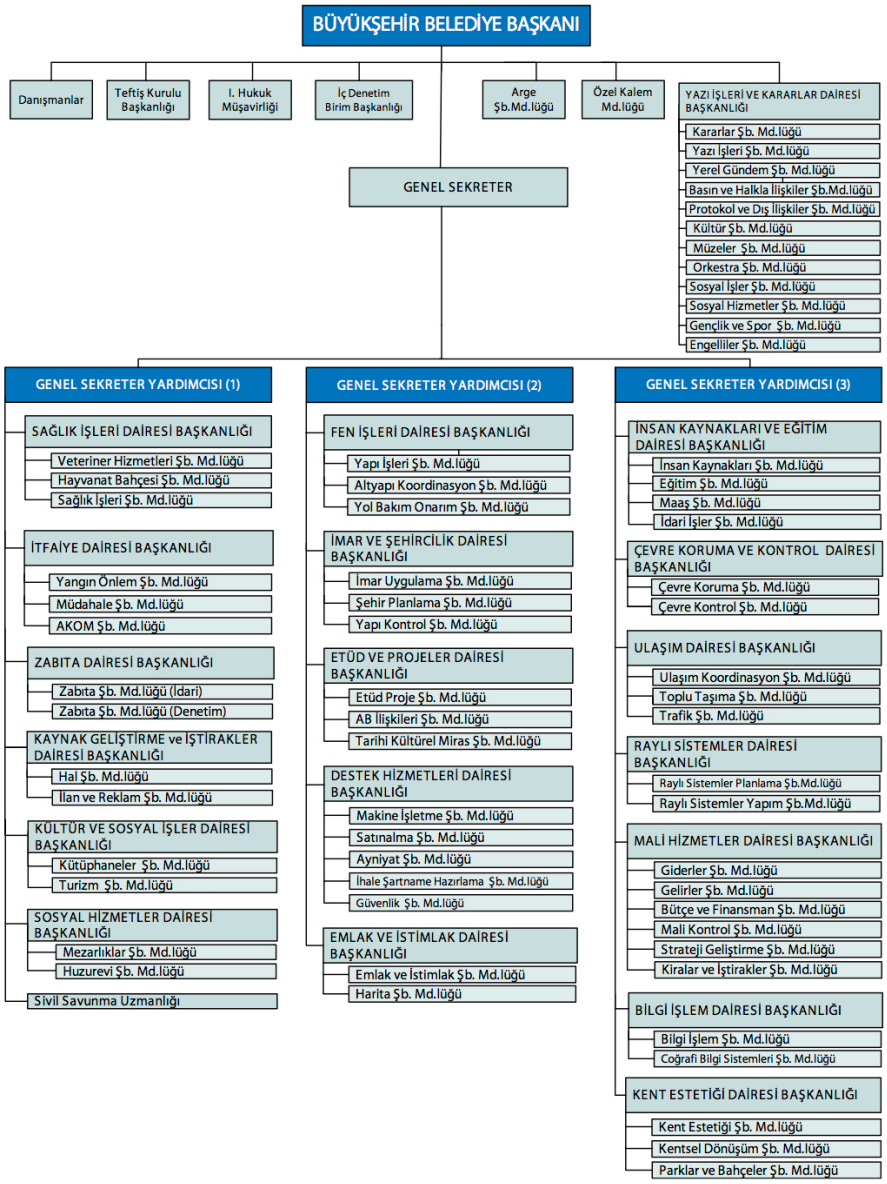

(4) Bursa Büyükşehir Belediyesi'nin 2013 yılına ait örgüt şeması. [Kaynak: Bursa Büyükşehir Belediyesi Faaliyet Raporu 2013, 34.]

KAYNAKÇA

"AK Parti seçim beyannamesini açıkladı." *Anadolu Ajansı* (19 Şubat 2014) 21 Temmuz 2015 http://www.aa.com.tr/tr/politika/290398--ak-parti-secim-beyannamesini-acikladi

"Başarı Belgesi 'Kıyıdan Gel'di." Bursa Büyükşehir Belediyesi (12 Mayıs 2015) 9 Ağustos 2015 http://www.bursa.bel.tr/basari-belgesi--kiyidan-gel-di/haber/19611/

"Budunç, Zehra." *Bursa Ansiklopedisi: I*. Bursa: BURDEF Yayınları, 2002.

"Bursa – Nüfusun Tarihsel Gelişimi." *Bursa Ansiklopedisi: I*. Bursa: BURDEF Yayınları, 2002.

"Bursa – Tarihsel Gelişim Süreci." *Bursa Ansiklopedisi: I*. Bursa: BURDEF Yayınları, 2002.

"Bursa Şehir Logosu Tanıtıldı." Bursa Büyükşehir Belediyesi (22 Ekim 2014). 9 Ağustos 2015 http://www.bursa.bel.tr/bursa-sehir-logosu-tanitildi/haber/18105

"Darülbedayi'den Şehir Tiyatroları'na." İstanbul Büyükşehir Belediyesi Şehir Tiyatroları. 30 Ağustos 2015. http://www.ibb.gov.tr/sites/sehirtiyatrolari/tr-TR/Sayfalar/Tarihce.aspx

"Erdoğan Neden 3 Çocuk İstediğini Açıkladı?" *Milliyet* (2 Ocak 2013) 9 Haziran 2015 http://www.milliyet.com.tr/erdogan-neden-3-cocuk-istedigini-acikladi-/siyaset/siyasetdetay/02.01.2013/1650260/default.htm

"Gezici Sanat Otobüsü." İzmir Büyükşehir Belediyesi. 26 Temmuz 2015 http://www.izmir.bel.tr/Kultursanat/Sayfalar/Sayfa/GeziciSanatOtobusu

"Hizmet ve Yatırımlarımız Barışı Tesis Ediyor." Bursa Büyükşehir Belediyesi (5 Ocak 2013) 10 Ağustos 2015 http://www.bursa.bel.tr/hizmet-ve-yatirimlarimiz-barisi-tesis-ediyor/haber/12244

"İşte Yeni Bakanlar Kurulu Yapısı." *Zaman* (8 Haziran 2011) 8 Haziran 2015 http://www.zaman.com.tr/politika_iste-yeni-bakanlar-kurulu-yapisi_1144333.html

"Kadın İle Erkeği Eşit Konuma Getiremezsiniz, Fıratına Aykırı." *Cumhuriyet* (24 Kasım 2014). 29 Ağustos 2015 http://www.cumhuriyet.com.tr/haber/turkiye/148663/_Kadin_ile_erkegi_esit_konuma_getiremezsiniz__fitratina_aykiri_.html

"Kışanak: Yerel seçimlerde bölgede BDP, Batı'da HDP." *Hürriyet* (9 Eylül 2013) 16 Temmuz 2015 http://www.hurriyet.com.tr/gundem/24675390.asp

Abadan-Unat, Nermin. "Toplumsal Değişme ve Türk Kadını": *Türk Toplumunda Kadın* içinde. Yay. Haz. Nermin Abadan-Unat. İstanbul: Araştırma, Eğitim, Ekin Yayınları ve Türk Sosyal Bilimler Derneği, 1979; 1982 [genişletilmiş baskı]. 1-32.

Acar, Feride. "Türkiye'de İslamcı Hareket ve Kadın: Kadın Dergileri ve Bir Grup Üniversite Öğrencisi Üzerinde Bir İnceleme": *1980'ler Türkiye'sinde Kadın Bakış Açısından Kadınlar.* Yay. Haz. Şirin Tekeli. İstanbul: İletişim Yayınları, 1990; 1995. 79-100.

Acuner, Selma "90'lı Yıllar ve Resmî Düzeyde Kurumsallaşmanın Doğuş Aşamaları": *90'larda Türkiye'de Feminizm* içinde. Yay. Haz. Aksu Bora ve Asena Günal. İstanbul: İletişim, 2002. 125-58.

Akman, Ertan ve Mine Şensin. Derya Acuner'in kişisel söyleşisi. Bursa, 22 Ocak 2014.

AKP Parti Programı. 22 Temmuz 2015 http://www.akparti.org.tr/site/akparti/parti-programi#bolum_

Aksoy, Asu. "Zihinsel Değişim? AKP İktidarı ve Kültür Politikaları": *Türkiye'de Kültür Politikalarına Giriş*. Yay. Haz. Serhan Ada ve A. İnce. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2009. 179-98.

Aktar, Cengiz. *Ademimerkeziyet Elkitabı*. İstanbul: İletişim Yayınları, 2014.

Alkan, Ayten. *Belediye Kadınlara da Hizmet Eder!/Kadın Dostu Belediye Hizmetleri: Neden, Nasıl?* Ankara: KA.DER, 2006 [2. Baskı].

And, Metin. *Başlangıcından 1983'e Türk Tiyatro Tarihi.* İstanbul: İletişim Yayınları, 1992; 2004.

Anderson, Benedict. *Imagined Communities*. Londra: Verso, 1983.

Arar, Asım A. "Yerel Gündem 21." *Uluslararası Ekonomik Sorunlar Dergisi* VI (Ağustos 2002). 16 Temmuz 2015 http://www.mfa.gov.tr/yerel-gundem-21.tr.mfa

Arat, Yeşim. "Feminizm ve İslam: *Kadın ve Aile* Dergisinin Düşündürdükleri": *1980'ler Türkiye'sinde Kadın Bakış Açısından Kadınlar.* Yay. Haz. Şirin Tekeli. İstanbul: İletişim Yayınları, 1990; 1995. 101-113.

---. "Gender and Citizenship in Turkey": *Gender and Citizenship in the Middle East* içinde. Yay. Haz. Suad Joseph. Deniz Kandiyoti'nin Önsözü ile. New York: Syracuse, 2000. 275-86.

---. "Türkiye'de Modernleşme Projesi ve Kadınlar": *Türkiye'de Modernleşme ve Ulusal Kimlik* içinde. Yay. Haz. Sibel Bozdoğan ve Reşat Kasaba. Çev. Nurettin Elhüseyni. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 1998; 2013. 96-114.

Arendt, Hannah. *The Origins of Totalitarianism.* New York: Harcourt Brace Jovanovitch, 1951; 1975.

Armstrong, John. *Nations Before Nationalism*. Chapel Hill, NC: University of North Carolina Press, 1982.

Assiter, Alison. "Citizenship Revisited": *Women, Citizenship and Difference* içinde. Yay. Haz. Nira Yuval-Davis ve P. Werbner. Londra: Zed Books, 1999. 41-53.

Aydın, Emine. Derya Acuner'in kişisel söyleşisi. Bursa, 25 Şubat 2015.

Aydın, Tuğba. Derya Acuner'in kişisel söyleşisi. Bursa, 25 Şubat 2015.

Balibar, Etienne ve Immanuel Wallerstein. *Irk, Ulus, Sınıf: Belirsiz Kimlikler.* Çev. Nazlı Ökten. İstanbul: Metis, 2000.

Barış İçin Kadın Girişimi El İlanı. İstanbul: Ağustos 2015.

Belge, Burçin. "Kadın Bakanlığı Kaldırıldı, Kadın Örgütleri Öfkeli." *Bianet* (8 Haziran 2011) 8 Haziran 2015 http://www.bianet.org/bianet/kadin/130585-kadin-bakanligi-kaldirildi-kadin-orgutleri-ofkeli

Berktay, Fatmagül. *Tarihin Cinsiyeti.* İstanbul: Metis, 2003; 2012.

Birleşmiş Milletler. *Kadınlara Karşı Her Türlü Ayrımcılığı Önlenmesi Sözleşmesi ve İhtiyari Protokol: Milletvekilleri İçin El Kitabı*. Çev. Ayşe Sayın. İstanbul: Parlamentolararası Birlik, 2003.

BUMEP Broşürü. Bursa: Bursa Büyükşehir Belediyesi, 2014.

Bursa Büyükşehir Belediyesi Faaliyet Raporu 2010. 19 Şubat 2014. http://www.bursa.bel.tr/dosyalar/2010_Faaliyet.pdf

Bursa Büyükşehir Belediyesi Faaliyet Raporu 2011. 19 Şubat 2014. http://www.bursa.bel.tr/dosyalar/birimek/2011-yili-faaliyet-raporu.faaliyet-ve-proje.6kduT6ITaa.pdf

Bursa Büyükşehir Belediyesi Faaliyet Raporu 2012. 19 Şubat 2014. http://www.bursa.bel.tr/dosyalar/2012_Y%C4%B1l%C4%B1_Faaliyet_Raporu.pdf

Bursa Büyükşehir Belediyesi Faaliyet Raporu 2013. 20 Mart 2015. http://www.bursa.bel.tr/dosyalar/birimek/2013-yili-faaliyet-raporu.faaliyet-ve-proje.1AFKpJdeH1.pdf

Bursa Büyükşehir Belediyesi Faaliyet Raporu 2014. 18 Temmuz 2015. http://www.bursa.bel.tr/dosyalar/birimek/2014-yili-faaliyet-raporu.faaliyet-ve-proje.mRCm0GsfkZ.pdf

Bursa Büyükşehir Belediyesi Stratejik Plan 2010-2014. 19 Şubat 2014. http://www.bursa.bel.tr/dosyalar/2010-2014_stplan.pdf

Bursa Büyükşehir Belediyesi Stratejik Plan 2015-2019. 20 Mart 2015. http://www.bursa.bel.tr/dosyalar/birimek/2015-2019-stratejik-plan.diger.0Sa43lZ6T6..pdf

Bursa Kent Konseyi Kadın Meclisi Kitapçığı. Bursa: Bursa Kent Konseyi, 2012.

Cankurtaran, Ezgi. "Kürtaj Kanunen Yasaklanmadı Ama..." *CNN Türk* (4 Şubat 2015) 9 Haziran 2015: http://www.cnnturk.com/video/turkiye/kurtaj-kanunen-yasaklanmadi-ama

Carens, Joseph H. *Culture, Citizenship, and Community: A Contextual Exploration of Justice as Evenhandedness*. New York: Oxford University Press, 2000.

CEMR Resmi Websitesi. "Find A Signatory." 25 Temmuz 2015 http://www.charter-equality.eu/atlas-of-signatories-of-the-charter/signataires.html?send=ok&c_id=40&nh_id=0&ct_id=0&lang=en

CEMR. *Avrupa Yerel Yaşamda Kadın-Erkek Eşitliği Şartı*. 23 Temmuz 2015 http://www.tbb.gov.tr/basin-ve-yayin/duyurular/avrupa-yerel-yasamda-kadin-erkek-esitligi-sarti

CHP Seçim Bildirgesi 2015. 26 Temmuz 2015 http://yasanacakbirturkiye.com/CHP-SECIM-BILDIRGESI-2015.pdf

Çaha, Ömer. *Sivil Kadın: Türkiye'de Sivil Toplum ve Kadın.* Çev. Ertan Özensel. Ankara: Vadi Yayınları, 1996.

Çakır, Serpil. "Kadınların Eşit Yurttaşlık İdeali Niçin Gerçekleşemiyor?": *Yurttaşlığı Yeniden Düşünmek: Sosyolojik, Hukuki ve Siyasal Tartışmalar* içinde. Yay. Haz. Ayşe Durakbaşa, N. A. Ş. Öner, F. K. Şenel. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2014. 233-40.

Çeçen, Anıl. *Kültür ve Politika.* Ankara: Gündoğan Yayınları, 1984; 1996.

Çelikel, Aysel. "Kadınların Kültür Hakları": *Türkiye'de Kültür Politikaları* içinde. Yay. Haz. Evren Barın Egrik. İstanbul: İKSV, 2006. 165-70.

Dauenhauer, Bernard P. *Kırılgan Bir Dünyada Yurttaşlık*. Çev. Ayşe Ozil ve Filiz Kaynak. Adana: Çukurova Üniversitesi Çevre Araştırma Merkezi, 2001.

Dinçer, Ömer, ve Cevdet Yılmaz. *Kamu Yönetiminde Yeniden Yapılanma 1: Değişimin Yönetimi İçin Yönetimde Değişim*. Ankara: T.C. Başbakanlık, 2003.

Dostoğlu, Neslihan. "Dünya Mirası Bursa." Bursa Alan Başkanlığı. 10 Ağustos 2015 http://alanbaskanligi.bursa.bel.tr/bursa-alan-baskani-prof-dr-neslihan-dostoglu/

Durakbaşa, Ayşe. "Kemalism as Identity Politics in Turkey": *Deconstructing Images of "the Turkish Women"* içinde. Yay. Haz. Zehra F. Arat. New York: St. Martin's Press, 1998. 139-55.

Elbas, Aziz. Derya Acuner'in kişisel söyleşisi. Bursa, 23 Ocak 2014.

Elimde Sazım Bursa'da Gözüm. Yön. H. Mücahit Pehlivan. Bursa Büyükşehir Belediyesi, 2015.

Elshtain, Jean B. *Public Man, Private Woman: Women in Social and Political Thought.* New Jersey: Princeton University Press, 1981.

Emrealp, Sadun. *Yerel Gündem 21 Uygulamalarına Yönelik Kolaylaştırıcı Bilgiler Elkitabı*. İstanbul: IULA-EMME, 2005.

Enloe, Cynthia. *Bananas, Beaches, and Bases: Making Feminist Sense of International Politics*. Berkeley, CA: University of California Press, 1990.

Erder, Sema, ve Nihal İncioğlu. *Türkiye'de Yerel Politikanın Yükselişi: İstanbul Büyükşehir Belediyesi Örneği.* İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2008; 2013.

Erdönmez, Ahmet. Derya Acuner'in kişisel söyleşisi. Bursa, 22 Ocak 2014.

Eşitlik Birimi Broşürü. Bursa: Bursa Büyükşehir Belediyesi, 2013.

Fındıklı, Erhan B. "Erken Cumhuriyet Döneminde Sosyolojik Kavramların ve Siyasi Pozisyonların Dönüşümü Bağlamında Halkevleri." *Toplum ve Bilim* 130 (2014): 36-58.

Gökten, Nihal. Derya Acuner'in kişisel söyleşisi. Bursa, 25 Şubat 2015.

Göle, Nilüfer. *Modern Mahrem: Medeniyet ve Örtünme.* İstanbul: Metis, 1991; 2011.

Göymen, Korel. *Türkiye'de Kent Yönetimi*. İstanbul: Boyut Yayınları, 1997.

Gümen, Özge. Derya Acuner'in kişisel söyleşisi. Bursa, 26 Şubat 2015.

Güner, Ayşe. "Nasıl Bir Hizmet Bölüşümü? Temel İlkeler ve Türkiye Uygulaması": *Yerellik ve Politika: Küreselleşme Sürecinde Yerel Demokrasi* içinde. Yay. Haz. Ayşegül Mengi. Ankara: İmge Kitabevi, 2007. 47-66.

Güvenç, Bozkurt. "İslam'ın Yükselişi ve Kültüre Etkileri": *Türkiye'de Kültür Politikaları* içinde. Yay. Haz. Evren Barın Egrik. İstanbul: İKSV, 2006. 139-48.

HDP 2014 Yerel Seçim Bildirgesi. 21 Temmuz 2015 http://www.hdp.org.tr/materyaller/yerel-secim-2014/yerel-secim-bildirgesi/5425

Held, David. *Models of Democracy*. Cambridge: Polity, 1986.

Hızlan, Doğan. "İlk kadın müzesi İzmir'de açıldı." *Hürriyet* (7 Mart 2014) 22 Temmuz 2015 http://www.hurriyet.com.tr/yazarlar/25956271.asp

İnce, Ayça. *Kentsel Düzeyde Kültür Politikaları: İstanbul Örneği.* Heinrich Böll Stiftung. 26 Temmuz 2015 http://tr.boell.org/tr/2014/06/16/kentsel-duezeyde-kueltuer-politikalari-istanbul-oernegi

Isin, Engin F. ve Patricia K. Wood. *Citizenship and Identity*. Londra: Sage, 1999.

Joseph, Suad. "Gendering Citizenship in the Middle East": *Gender and Citizenship in the Middle East* içinde. Yay. Haz. Suad Joseph. Deniz Kandiyoti'nin Önsözü ile. New York: Syracuse, 2000. 3-30.

Kadın Dostu Kentler Broşürü. Ankara: BM Kadın Dostu Kentler Ortak Programı, 2014.

Kadın Dostu Kentler Resmi Websitesi. *Proje Hakkında*. 25 Temmuz 2015 http://www.kadindostukentler.org/proje.php

Kancı, Tuba. "Cumhuriyetin İlk Yıllarından Bugünlere Ders Kitaplarında Kadınlık ve Erkeklik Kurguları": *Cinsiyet Halleri: Türkiye'de Toplumsal Cinsiyetin Kesişim Noktaları* içinde. Yay. Haz. Nil Mutluer. İstanbul: Varlık, 2008; 2013. 88-102.

Kandiyoti, Deniz. "End of Empire: Islam, Nationalism and Women in Turkey": *Women, Islam and the State* içinde. Yay. Haz. Deniz Kandiyoti. Philadelphia: Temple University Press, 1991. 22-47.

---. "Modernin Cinsiyeti: Türk Modernleşmesi Araştırmalarında Eksik Boyutlar": *Türkiye'de Modernleşme ve Ulusal Kimlik* içinde. Yay. Haz. Sibel Bozdoğan ve Reşat Kasaba. Çev. Nurettin Elhüseyni. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 1998; 2013. 115-34.

Keleş, Ruşen, ve Zerrin Toprak. *21. Yüzyıla Girerken Türkiye'de Belediye Meclislerinde Siyaset*. İzmir: İzmir Büyükşehir Belediyesi Yerel Gündem 21 Yayını, 2000.

Keleş, Ruşen. *Yerinden Yönetim ve Siyaset*. İstanbul: Cem Yayınevi, 1992.

Kerber, Linda. "The Republican Mother: Women and the Enlightment – An American Perspective." *American Quarterly* 28: 2 (Yaz 1976): 187-205.

Keyman, E. Fuat ve Ahmet İçduygu. "Türk Modernleşmesi ve Ulusal Kimlik Sorunu: Anayasal Vatandaşlık ve Demokratik Açılım Olasılığı": *75 Yılda Tebaa'dan Yurttaş'a Doğru* içinde. Yay. Haz. Artun Ünsal. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 1998. 169-80.

Kırkpınar, Leyla. "Türkiye'de Toplumsal Değişme Sürecinde Kadın": *75 Yılda Kadınlar ve Erkekler* içinde. Yay. Haz. Ayşe Berktay Hacımirzaoğlu. İstanbul: Tarih Vakfı Yayınları, 1998. 13-28.

Kuzgun, Arzu. Derya Acuner'in kişisel söyleşisi. Bursa, 22 Ocak 2014.

Lamprou, Alexandros. "Halkevi Sahnesinde 'Yeni Türk Kadını': 1930'lu ve 1940'lı Yıllarda Kadınlı-Erkekli Yeniliklerin 'Sahnelenmesi'." *Toplum ve Bilim* 130 (2014): 6-35.

Mengi, Ayşegül. "Avrupa Birliği'ne Uyum Sürecinde Yerel Yönetimlerle İlgili Düzenlemeler": *Yerellik ve Politika: Küreselleşme Sürecinde Yerel Demokrasi* içinde. Yay. Haz. Ayşegül Mengi. Ankara: İmge Kitabevi, 2007. 101-16.

Mimarlar Derneği 1927. *Yerel Yönetim Seçimleri Üzerine*. İstanbul: Mimarlar Derneği 1927 Yayınları, 2010.

Minibaş, Türkel. "Siyasal Partiler Yelpazesinde Kadının Konumu": *Kadın Gerçeklikleri* içinde. Yay. Haz. Necla Arat. İstanbul: Say Yayınları, 1996. 173-89.

Mogahadam, Valentine M., yay. haz. *Gender and National Identity: Women and Politics in Muslim Societies*. Helsinki: Zed Books ve The United Nations University, 1994.

Nagel, Joane. "Erkeklik ve Milliyetçilik: Ulusun İnşasında Toplumsal Cinsiyet ve Cinsellik": *Vatan, Millet, Kadınlar* içinde. Yay. Haz. Ayşe Gül Altınay. İstanbul: İletişim, 2000. 65-101.

Navaro-Yashin, Yael. "Kültür Kehanetleri: Yerelliğin Toplumsal İnşası.": *İstanbul: Küresel ile Yerel Arasında* içinde. Yay. Haz. Çağlar Keyder. Çev. Sungur Savran. İstanbul: Metis, 2000. 78-96.

Oğuz, Aylin K. *Fedakâr Eş-Fedakâr Yurttaş: Yurttaşlık Bilgisi ve Yurttaş Eğitimi, 1970-1990.* İstanbul: Kitap Yayınevi, 2005.

Ortaylı, İlber. *Tanzimattan Cumhuriyete Yerel Yönetim Geleneği*. İstanbul: Hil Yayınları, 1985.

Öktem, Niyazi. "Siyasal İslam'ın Yükselişinin Kültürel Etkileri": *Türkiye'de Kültür Politikaları* içinde. Yay. Haz. Evren Barın Egrik. İstanbul: İKSV, 2006. 149-61.

Özkazanç, Alev. "Türkiye'de Yurttaşlık Sorunu": *Yurttaşlığı Yeniden Düşünmek: Sosyolojik, Hukuki ve Siyasal Tartışmalar* içinde. Yay. Haz. A. Durakbaşa, N. A. Ş. Öner, Funda K. Şenel. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2014. 317-20.

Öztan, Ece. "Türkiye'de Ailecilik, Biyosiyaset ve Toplumsal Cinsiyet Rejimi." *Toplum ve Bilim* 130 (2014): 176-88.

Pascual, Jordi. "Kültür Politikaları, Sürdürülebilirlik ve Katılım Üzerine": *Yerel Kültür Politikaları El Kitabı: Adımlar, Araçlar ve Örnekler* içinde. Yay. Haz. Eylem Ertürk. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2011. 23-45.

Pateman, Carole. *The Sexual Contract*. Cambridge: Polity, 1988.

Pettman, Jan J. "Globalisation and the Gendered Politics of Citizenship": *Women, Citizenship and Difference* içinde. Yay. Haz. Nira Yuval-Davis ve P. Werbner. Londra: Zed Books, 1999. 207-20.

Phillips, Anne. *Demokrasinin Cinsiyeti*. Çev. Alev Türker. İstanbul: Metis, 1995.

Pulhan, Gül. "Yeni Kültür Politikaları Açısından Kültürel Miras": *Türkiye'de Kültür Politikalarına Giriş*. Yay. Haz. Serhan Ada ve A. İnce. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2009. 129-49.

Saygılıgil, Feryal. "'Kadın Yurttaş' Olmak": *Yurttaşlığı Yeniden Düşünmek: Sosyolojik, Hukuki ve Siyasal Tartışmalar* içinde. Yay. Haz. A. Durakbaşa, N. A. Ş. Öner, Funda K. Şenel. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2014. 265-76.

Silbergleid, Robin. "Women, Utopia, and Narrative: Toward a Feminist Postmodern Citizenship." *Hypatia* 12:4 (1997): 156-77.

Stevenson, Nick. "Culture and Citizenship: An Introduction": *Culture and Citizenship* içinde. Yay. Haz. Nick Stevenson. Londra: SAGE Publications, 2001. 1-10.

Şenesen, Gülay G., vd. *Kamu Politikaları, Yerel Yönetimler, Toplumsal Cinsiyete Duyarlı Bütçeleme: Kadın Dostu Kentler/Türkiye Örneği* (TÜBİTAK Proje No: 112K481). İstanbul: Temmuz 2014.

Şenlik, Betül. Derya Acuner'in kişisel söyleşisi. Bursa, 27 Şubat 2015.

Şerifsoy, Selda. "Aile ve Kemalist Modernizasyon Projesi, 1928-1950": *Vatan, Millet, Kadınlar* içinde. Yay. Haz. Ayşe Gül Altınay. İstanbul: İletişim, 2000; 2013. 167-200.

TC Kültür ve Turizm Bakanlığı Bursa İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü Resmi Web Sitesi. 6 Ağustos 2015 http://www.bursakulturturizm.gov.tr/TR,70233/muzeler-ve-oren-yerleri.html

Tekeli, İlhan. Önsöz. *Katılımcı Demokrasi, Kamusal Alan ve Yerel Yönetim* içinde. Yay. Haz. H. B. Kahraman, E. F. Keyman, ve A. Y. Sarıbay. İstanbul: Demokrasi Kitaplığı, 1999. 7-11.

Tekeli, Şirin. "Türkiye'de Kadının Siyasal Hayattaki Yeri": *Türk Toplumunda Kadın* içinde. Yay. Haz. Nermin Abadan-Unat. İstanbul:

Araştırma, Eğitim, Ekin Yayınları ve Türk Sosyal Bilimler Derneği, 1979; 1982 [genişletilmiş baskı]. 375-96.

---. "1980'ler Türkiye'sinde Kadınlar": *1980'ler Türkiye'sinde Kadın Bakış Açısından Kadınlar* içinde. Yay. Haz. Şirin Tekeli. İstanbul: İletişim, 1990; 1995. 15-50.

Tokman, L. Yıldız, ve Sema Kendirci. *Yerel Yönetimlere İlişkin Yasal Düzenlemeler Çerçevesinde Kadınlara Yer Açmak*. Ankara: KA.DER, 2006 [2. Baskı]

Turan, Ali E. *Türkiye'de Yerel Seçimler.* İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2008.

Turner, Bryan S. "Islam, Civil Society, and Citizenship: Reflections on the Sociology of Citizenship and Islamic Studies": *Citizenship and the State in the Middle East* içinde. Yay. Haz. N. A. Butenschon, U. Davis, ve M. Hassassian. New York: Syracuse, 2000. 28-48.

TÜİK. *Milletvekili Genel Seçimleri 1923-2011.* Ankara: Türkiye İstatistik Kurumu, 2012.

TÜİK. *Seçilmiş Göstergelerle Bursa 2013.* Ankara: Türkiye İstatistik Kurumu, 2014.

Ünsal, Artun. "Yurttaşlık Anlayışının Gelişimi.": *75 Yılda Tebaa'dan Yurttaş'a Doğru* içinde. Yay. Haz. Artun Ünsal. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 1998. 1-36.

Üstel, Füsun. *"Makbul Vatandaş"ın Peşinde: II. Meşrutiyet'ten Bugüne Vatandaşlık Eğitimi*. İstanbul: İletişim, 2004; 2014.

Walby, Sylvia. "Kadın ve Ulus": *Vatan, Millet, Kadınlar* içinde. Yay. Haz. Ayşe Gül Altınay. İstanbul: İletişim, 2000. 35-63.

Wolin, Sheldon S. *Politics and Vision: Continuity and Innovation in Western Political Thought*. Boston: Little, Brown, 1960.

Yalom, Marilyn. *Antik Çağlardan Günümüze Evli Kadının Tarihi*. Çev. Zeynep Yelçe ve Neşenur Domaniç. İstanbul: Çitlembik, 2002.

Yaraman, Ayşegül. *Türkiye'de Kadınların Siyasal Temsili.* İstanbul: Bağlam Yayınları, 1999.

Yur, Damla. "Siyaset Kadınlar İçin Ne Yaptı; Kadından Sorumlu 15 Bakan ve Hükümetlerin 28 Yıllık İcraatı." *T24* (8 Mart 2015). 6 Haziran 2015 http://t24.com.tr/haber/siyaset-kadinlar-icin-ne-yapti-kadindan-sorumlu-15-bakan-ve-hukumetlerin-28-yillik-icraati,289671

Yuval-Davis, Nira ve Floya Anthias, yay. haz. *Woman-Nation-State*. Londra: Macmillan, 1989.

Yuval-Davis, Nira. *Cinsiyet ve Millet*. Çev. Ayşin Bektaş. İstanbul: İletişim, 2003; 2014.

Zengin, Hebun. "Sümer Park". Diyarbakır Büyükşehir Belediyesi. 22 Temmuz 2015 http://diyarbakir.bel.tr/hizmetler/sosyal/sumer-park.html

Zürcher, Erik Jan. *Modernleşen Türkiye'nin Tarihi.* İstanbul: İletişim, 1995; 2004.